

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KUMKAPI'DA KENTSEL DEĞİŞİMİN BELGELENMESİ:
PERVİTİTCH HARİTALARIYLA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Göze ÜNER**

**Anabilim Dalı:Mimarlık
Programı:Restorasyon**

HAZİRAN 2006

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KUMKAPI'DA KENTSEL DEĞİŞİMİN BELGELENMESİ:
PERVİTİTCH HARİTALARIYLA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Göze ÜNER

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 8 Mayıs 2006

Tezin Savunulduğu Tarih : 15 Haziran 2006

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Nur AKIN

Diğer Jüri Üyeleri : Doç.Dr. Kemal Kutgün Eyüpgiller (İ.T.Ü.)

Doç.Dr. Can Binan (Y.T.Ü.)

HAZİRAN 2006

ÖNSÖZ

İstanbul'daki dünya kültür mirasının korunmasına katkısı olacak bir konuda çalışmak, çalışma sürecinin bütün zorluklarına karşın bana büyük bir mutluluk verdi. Pervititch haritaları gibi eşsiz bir kaynakla, kentsel karşılaştırma üzerine çalışmak için beni yönlendiren ve değerli katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof.Dr. Nur Akın'a ve bana her zaman destek olan aileme teşekkür ederim.

Mayıs 2006

Göze Üner

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	v
TÜRKÇE ÖZET	vii
İNGİLİZCE ÖZET / SUMMARY	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Tanımı	1
1.2. Çalışmanın Yöntemi	2
2. TARİHİ DOKULARIN BELGELENMESİNDE HARİTA KARŞILAŞTIRMA ÇALIŞMALARI	3
3. İSTANBUL'UN DEĞİŞİMİNDE PERVİTİTCH HARİTALARININ ÖNEMİ	5
3.1. Pervititch Haritalarının Tarihçesi	6
3.2. Lejant ve Haritadaki Veriler	7
4. KUMKAPI ÇALIŞMA ALANI	14
4.1. Çalışma Alanının Seçim Nedeni ve Sınırları	14
4.2. Kumkapı Semtinin Tarihçesi	17
4.2.1. 19. yüzyıl Sonunda Kumkapı'da Fiziksel Çevre ve Değişim	22
4.2.2. Kumkapı'da Sosyal ve Ekonomik Durum ve Değişimler	24
4.3. Çalışma Alanındaki Yapılaşma	26
4.3.1. Anıtsal Yapılar	26
4.3.1.1. Ermeni Patrikhanesi ve Kiliseler	26
4.3.1.2. Camiler	36
4.3.1.3. Nişanca Hamamı ve Çeşmeler	40
4.3.1.4. Kumkapı Tren İstasyonu	47
4.3.1.5. Diğer Tarihi Kamu Yapıları	48
4.3.2. Sivil Mimarlık Örnekleri	51
4.3.2.1. Plan Özellikleri	59

4.3.2.2. Cephe Özellikleri	59
4.3.2.3. Bezemesel Özellikler	62
5. GÜNÜMÜZDEKİ FİZİKSEL ÇEVRE İLE 20. YÜZYIL BAŞINDAKİ ÇEVRENİN KARŞILAŞTIRILMASI	64
5.1. Karşılaştırmada Kullanılan Haritaların Özellikleri	64
5.2. Güncel Durum Analizlerinin Değerlendirmesi	68
5.2.1. Sokak Dokusu, Meydanlar, Ulaşım ve Hareketlilik	68
5.2.2. Yapı Malzemeleri, Strüktürel Durum ve İşlevsel Dağılım	70
5.2.3. Kat Sayıları	73
5.2.4. Tarihsel Değerlilik	74
5.3. Karşılaştırmalı Analizler	75
5.3.1. Yapı Adalarının Karşılaştırılması	75
5.3.2. (728) ve (729) Numaralı Yapı Adalarının Ayrıntılı İncelemesi	97
5.4. Kent Dokusundaki Değişimler	101
5.4.1. Sokak Dokusu ve Meydanlardaki Değişimler	101
5.4.2. Ada-Parsel İlişkilerindeki Değişimler	105
5.5. Yapılardaki Değişimler	106
5.5.1. Yıkılmalar ve Yeniden Yapımlar	106
5.5.2. Kat Yüksekliklerindeki Değişimler	106
5.5.3. Yapım Tekniklerindeki Değişimler	107
5.6. Korunmuşluk Durumunun Değerlendirilmesi	107
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	110
KAYNAKLAR	112
EKLER	116
ÖZGEÇMİŞ	143

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 4.01.: Kumkapı Çalışma Alanının Sınırları.....	16
Şekil 4.02.: 16. Yüzyıl Başında Tersane (Müller-Wiener, 2003).....	17
Şekil 4.03.: 8-12. Yüzyıllarda İstanbul Tarihi Yarımadası (Müller-Wiener, 2002).....	18
Şekil 4.04.: 16. Yüzyılda İstanbul Tarihi Yarımadası (Müller-Wiener, 2002).....	19
Şekil 4.05.: Ayverdi Haritası (1882).....	21
Şekil 4.06.: Ermeni Patrikhanesinin Doğu Görünüşü.....	27
Şekil 4.07.: Ermeni Patrikhanesi ve Meryem Ana Kilisesi (Pervititch Haritası).....	28
Şekil 4.08.: Meryem Ana Kilisesi Saat Kulesi ve Giriş Kapısı Alınlığı.....	29
Şekil 4.09.: Surp Harutyun Ermeni Kilisesi.....	31
Şekil 4.10.: Ayia Kiryaki Rum Ortodoks Kilisesi Batı Görünüşü.....	32
Şekil 4.11.: Ayia Kiryaki Kilisesi Plan Şeması.....	33
Şekil 4.12.: Panayia Elpida Kilisesi Kuzey Görünüşü.....	35
Şekil 4.13.: Nişancı Mehmed Paşa Camisi.....	36
Şekil 4.14.: Çadırcı Mescidi.....	37
Şekil 4.15.: Muhsine Hatun Camisi.....	38
Şekil 4.16.: Behram Çavuş Camisi.....	39
Şekil 4.17.: Tavaşi Süleyman Ağa Camisi.....	40
Şekil 4.18.: Nişanca Hamamı Erkekler Bölümü Kuzey Görünüşü.....	41
Şekil 4.19.: Halil Çevkân Çeşmesi.....	42
Şekil 4.20.: Cüce Mehmed Ağa Çeşmesi Kalıntısı.....	42
Şekil 4.21.: Kanuni Süleyman Çeşmesi.....	43
Şekil 4.22.: Arapzade Abdurrahman Efendi Çeşmesi Yazıtı.....	44
Şekil 4.23.: Behram Çavuş Camisi Çeşmesi.....	45
Şekil 4.24.: Nişancı Mehmed Paşa Camisi Çeşmesi.....	45
Şekil 4.25.: III. Selim Han Çeşmesi.....	46
Şekil 4.26.: Veznedar Hüsmen Ağa Çeşmesi.....	46
Şekil 4.27.: Kazgancı (Nalbant) Camisi Çeşmesi.....	47
Şekil 4.28.: Kumkapı Tren İstasyonu Şefliği.....	48
Şekil 4.29.: Bezciyan Okulu.....	49
Şekil 4.30.: Eski Karakol.....	49
Şekil 4.31.: Eski Bölge İdare Mahkemesi, Samsa Sokaktan Görünüş.....	50
Şekil 4.32.: Eski Bölge İdare Mahkemesi Kuzey Görünüşü.....	50
Şekil 4.33.: Araç Bakım Müdürlüğü Kuzey Görünüşü.....	51

Şekil 4.34.: Kumkapı Konutları.....	52
Şekil 4.35.: Kumkapı Konutları, Çifte Gelinler Caddesi.....	52
Şekil 4.36.: Kumkapı Sıraevleri, Hisar Çeşme Sokak.....	53
Şekil 4.37.: Kumkapı Sıraevleri, Hisar Çeşme Sokak.....	54
Şekil 4.38.: Ayia Kiryaki Kilisesi Düz Cepheli Sıraevler.....	55
Şekil 4.39.: Behram Çavuş Sokak Ahşap Cumbalı Sıraevler.....	55
Şekil 4.40.: Behram Çavuş Sokak Düz Cepheli Sıraevler.....	56
Şekil 4.41.: Bezciyan Okulu Avlusuna Bitişik Düz Cepheli Sıraevler.....	56
Şekil 4.42.: Tavaşi Çeşmesi Sokak Sıraevleri Orta Bölümü.....	57
Şekil 4.43.: Tavaşi Çeşmesi Sokak Sıraevleri.....	57
Şekil 4.44.: Çakmaktaşı Sokak İkiz Evleri.....	58
Şekil 4.45.: Behram Çavuş Sokak İkiz Evleri.....	58
Şekil 4.46.: Ahşap Cumbalı Konut, Molla Taşı Caddesi.....	60
Şekil 4.47.: Yarım Altıgen Biçimli Çıkmalı Sıraevler, Tekin Alp Sokak.....	61
Şekil 4.48.: Dairesel Biçimli Köşe Çıkmalı Konut, Düzgün Sokak.....	61
Şekil 4.49.: Üçgen Parapetli Sıraevler, Babayiğit Sokak.....	62
Şekil 4.50.: Cumba Altı Dökme Demir Konsol Tiplerine İki Örnek.....	62
Şekil 4.51.: Bitki ve Geometrik Motifli Bezemeli Cephe, Ördekli Bakkal Sokak.....	63
Şekil 4.52.: Bezemeli Apartman Cepheleri.....	63
Şekil 5.01.: Yapı Malzemeleri Analizi Yüzdeleri.....	71
Şekil 5.02.: Strüktürel Durum Analizi Yüzdeleri.....	71
Şekil 5.03.: Kullanım Durumu Analizi Yüzdeleri.....	72
Şekil 5.04.: İşlevsel Analiz Yüzdeleri.....	72
Şekil 5.05.: Kat Sayıları Analizi Yüzdeleri.....	73
Şekil 5.06.: Dönemsel Analiz Yüzdeleri.....	74
Şekil 5.07.: Tarihi Değerlilik Analizi Yüzdeleri.....	75
Şekil 5.08.: Korunmuşluk Durumu Analizi Yüzdeleri.....	108

KUMKAPI'DA KENTSEL DEĞİŞİMİN BELGELENMESİ: PERVITITCH HARİTALARIYLA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

ÖZET

Tarihi kentlerin korunmasında nesnel bir belgeleme yapmanın gerekliliği tartışılmazdır. Belgeleme, sadece tekil varlıkları listelemekten oluşmamalı, bu varlıklar arasındaki ilişkileri, özgün ve güncel durumlarıyla ortaya koymalıdır. Tarihi çevrelerde korunması gerekenler sadece tek yapılar değildir. Aynı zamanda bir araya gelişlerle oluşan sokaklar dokuları, yapı-sokak-meydan ilişkileri, silüetler, cephe çizgileri, ada-parcel ilişkileri ve parcel-yapı oranları, çatı biçimlenişleri, topografya ve *vistalar* korunması gereken kültür mirasına örneklerdir.

Belgeleme kapsamında, tarihsel süreç içinde yaşanan değişimlerin ortaya çıkarılması, kent dokularının anlaşılması için önem taşımaktadır. Kentlerde değişimin süreklilik gösterdiği düşünüldüğünde, tarihi çevrelerde değişimin yönünün belirlenmesi için geçmiş süreçleri anlamak ve değerlendirmek gerekmektedir.

İstanbul'da 20. yüzyılda yaşanan kentsel değişimin kültür mirası üzerinde önemli olumsuz etkileri olmuştur. Bu yüzyılda yaşanmış değişimi belgelemek, hızla yok olan tarihi çevrelerin gelecek kuşaklara aktarılmasında yol gösterici olacaktır. Jacques Pervititch tarafından 20. yüzyılın başında yangın riskini öngörmek için hazırlanmış haritalar, İstanbul kenti için önemli bir kaynak ve veritabanı oluşturmaktadır.

Bu tez çalışması, İstanbul tarihi yarımadasının Marmara Denizi kıyısındaki Kumkapı semtinin 20. yüzyılda geçirdiği kentsel değişimi belgelemeyi amaçlamaktadır. Son yüzyıldaki kentsel değişimin öncesine ait bir dönem belgesi olarak Pervititch haritaları incelemeye alınmıştır. Aynı zamanda nesnel bir veritabanı olan bu haritalarla karşılaştırmalı analizler, değişimin ortaya çıkarılmasında kullanılmıştır.

İstanbul kentinde, özellikle 19. yüzyılda artan nüfus ve yapılaşmayla yangınlar önemli yıkımlara yol açmıştır. Yangın sigortacılığı, özellikle Batılı ülkelerden gelen sigorta şirketleri için karlı bir iş kolu olmuştur. Yangın risklerini belirlemek 19. yüzyıl sonlarına doğru önem kazanmıştır. Bu sosyal ve ekonomik çerçevede Pervititch haritalarının alımına başlanmıştır. Yapılış amaçlarını, değişen kent bağlamında 1950'lerde kaybeden haritalar, alımlarında gösterilen özen ve güçlü grafik anlatımlarıyla, İstanbul'da kentsel koruma için özel ve önemli bir kaynak olarak kalmıştır. Bu çalışmadan, Pervititch paftalarının lejantı ve haritadaki veriler incelenerek, günümüzdeki durumla karşılaştırmalı analizlerin yapılabileceği alanlar belirlenmiştir. Üzerinde çalışılacak alan olarak "Kumkapı" seçilmiştir.

Kumkapı'nın tarihsel süreci Bizans döneminden başlamaktadır. Marmara kıyısında önemli bir liman olan Kontoskali'nin 16. yüzyılda doldurulmasından sonra semt, deniz ile olan ilişkisini başka yollarla sürdürmüştür. 19. yüzyıl ortasında sahilden

geçen demiryolu ile semtin denizle olan ilişkisi değişmiştir. Yüzyıllar içinde gelişen semtin günümüze ulaşan kent dokusu büyük ölçüde 19. yüzyılda biçimlenmiştir. Semt bu yüzyılda geçirdiği fiziksel ve sosyal değişim sürecinin ayrıntılı olarak açıklanması önem taşımaktadır.

Kumkapı'daki yapılaşmanın çoğunu, birbirini dik kesen sokaklara açılan iki veya üç katlı kagir konutlar oluşturmaktadır. Konutlar arasında yer alan, görkemli kiliseler, tarihi camiler, çeşmeler, istasyon yapıları ve diğer anıtlarla semt bir bütünlük göstermektedir. Sivil mimarlık örnekleri genellikle dar parsellere oturan, ön cephelerinden sokağa, arka cephelerinden küçük bahçe veya taşlıklara açılan, bitişik düzende, düz cepheli, cumbalı veya çıkmalı yapılardır.

Tez çalışması sırasında, Kumkapı semtindeki güncel durum araştırılmıştır. Semt sokak dokusu, meydanları, caddelerin trafik yoğunlukları ve sosyal hareketlilikle ilgili bilgiler toplanmıştır. Ayrıca, var olan yapı stoğunun malzemeleri, strüktürel durumu, kat sayıları, kullanım durumları ve işlevsel dağılımları belgelenmiş ve tarihi değerlilik analizi yapılmıştır.

Bu belgelerin ışığında, güncel durumla 20. yüzyılın başındaki durum her yapı adası için karşılaştırılarak kent dokusundaki ve yapılardaki değişimler ortaya koyulmuştur. Değişimlerin sonucundaki korunmuşluk durumu değerlendirilmiştir.

Kumkapı kent dokusunda 20. yüzyılda yaşanan değişimler, tarihi sürekliliği tehdit etmektedir. Tarihi çevre, plansız ve niteliksiz müdahalelerle, bilinçsizce ve geri dönüşü olmayacak biçimde değiştirilmektedir. Bütüncül yaklaşımlar içermeyen koruma çalışmaları sonuçsuz kalmaktadır. Bilimsel bir çalışma ile ele alınmadığı sürece, Kumkapı'nın tarihi çevresinin ve kültür mirasının gelecek kuşaklara aktarılamayacağı kaçınılmaz bir gerçektir.

DOCUMENTATION OF URBAN CHANGE IN KUMKAPI: A COMPARATIVE ANALYSIS ON PERVITITCH MAPS

SUMMARY

The essential requirement of objective documentation for preservation of historic urban areas is an undisputable issue. This documentation should not only be composed of listing single entities of historic feature, but also put forward the interactions and relations between these objects in their original and currently observed contexts. The buildings possessing a historic feature are not the single objects to be preserved in historic urban areas. The features which come together to form the integrity of the area are to be conserved, such as street patterns, the edifice-street-public square proportions and relations, street silhouettes, facade lines, building boundaries, roof formations, urban topography and *vistas* etc. It is significant to evaluate the historic transformation processes in order to fully comprehend the assets of the preserved area. Since the historic urban areas live through a continuous transformation procedure, it is important to foresee the direction of the change by studying and evaluating the preceding processes of development.

The urban transformation of the 20th century in Istanbul had significant negative effects on its cultural heritage. Documentation of the changes that took place in this century would be helpful for shaping the continuity of the historic urban areas and their preservation for future generations.

The maps prepared by Jacques Pervititch at the beginning of the 20th century for predicting fire damage risks is a valuable source and database for the historic city of Istanbul.

This thesis study aims to put forward the urban change of the 20th century for Kumkapı, which is a district on the Coast of Marmara Sea of Istanbul's historic peninsula. Pervititch maps are taken as a document for the period previous to the transformation process of the last century. In order to determine the change of the historic district of Kumkapı comparisons are made between the current urban tissue and Pervititch maps, which also stand as an objective inventory database.

Fires caused major damage in Istanbul in the 19th century, especially with the increase in the population of the city and the density of urban settlement. Fire insurance was a profitable commerce, especially for foreign companies of the western countries. Predetermining the risks of fire in the city gained significance towards the end of the 19th century. The preparation of Pervititch maps began in this social and economic context of fire related commerce. Towards the 1950s the works on the maps was stopped regarding to the change of their original establishment circumstances. Due to their intricate data and elaborate visual graphics the maps have remained as a potential source for urban studies, especially for urban conservation.

The legend and data included on the maps was analyzed for determining the areas for possible comparative studies on historic district of Kumkapı.

The history of Kumkapı dates back to the Byzantine period. “Kontoskali”, being an important Byzantine harbor on the Marmara coast of Kumkapı, was filled with soil in the 16th century. After this, the district’s relation with the seashore was altered. In the mid 19th century, the railway construction on the Marmara coast caused an important change in the relationship of Kumkapı with the Marmara Sea. The district’s historic urban environment that can be observed today was mostly formed in the 19th century. Detailed assessment of the physical and social change processes in the 19th century is therefore, significant.

Majority of the urban tissue in Kumkapı settlement is formed of two or three storeys high masonry adjacent houses constructed on an orthogonal grid planned street pattern. Impressive churches, historic small mosques, fountains, railway station buildings, and other monuments are situated among the houses displaying an integrity of the historic neighborhood. Civic examples of the urban area generally rise on adjacent rectangular building lots of narrow street facades with projections, and open directly to the streets from the front side and to small private gardens or courts from the back.

The existing condition of Kumkapı’s historic heritage was examined and evaluated in this study. Information on the street pattern, public squares, traffic and social activity densities was gathered. In addition to that, construction materials and techniques that are used, current structural status of edifices, number of floors, status of usage of building stock and types of buildings were analyzed and evaluated. Historical value analysis and evaluation of the present urban setting was also carried out.

The current data, as a result of the above analysis, was compared with the historic data of the beginning of the 20th century. The transformation of the urban area and edifices were put forward and the state of preservation has been evaluated.

The urban transformation of the district of Kumkapı in the 20th century is a threat against the continuity of the historic urban tissue. Unplanned and unqualified interventions continue to change the historic assets and this change is almost totally non-reversible. It is witnessed that conservation studies lacking holistic approaches fail to protect the historic area. Under current circumstances, Kumkapı’s historic environment and cultural heritage seems to face a probable discontinuity and confronts an inability to be passed onto the future generations, unless it is taken into consideration as a subject for a scientific study.

1. GİRİŞ

Kentler, zaman içinde oluşur ve sürekli değişerek biçimlenir. Bu sürekli değişim, insanların yaşam döngüsünden çok daha yavaş ilerlemektedir. Tarihsel süreç, devingen bir biçimde kentlerin kimliğini belirlemektedir. Değişen yerel ya da evrensel değer yargılarına göre, kent kimliğinin somut ve soyut öğeleri ortaya çıkar. Bu öğelerin ilişkileri, insanların belleğine yerleşerek kent imgesini oluşturur (Kuban, D., 1998). Kent kimliğini oluşturan somut ve soyut öğeler ve aralarındaki ilişkilerin tarihi süreçlerini yansıtan kent imgesine ait varlıklar, tarihi kentlerde korumaya değer bulunmaktadır.

Korunacak varlıklar, ilk olarak tanımlanmalıdır. Bu, sadece tekil fiziksel varlıkları değil, onlar arasındaki özgün ve değişen ilişkileri belirlemeyi gerektirir (Topçu, 2004). Tarihi sürekliliğin belgelenebilmesi için, toplanan bütün verilerin ayrıntılı olarak çözümlenmesi gerekmektedir. Kentteki dönüşümün aşamaları ortaya çıkarılarak incelenmeli ve değerlendirilmelidir. Böylece, tarihi kentlerin korunması için sağlam bir alt yapı oluşturulabilir.

İstanbul ele alındığında, tarihi süreci binlerce yıl öncesinden başlayan, evrensel bir kent söz konusudur. İstanbul kenti, bir Grek koloni kenti olan Bizantium'dan sonra Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının tarihi süreçlerinin gelişiminde biçimlenmiştir. İstanbul'un tarihi yarımadasında yapılan bir çalışma, kentin değişim süreci içinde değerlendirilmelidir. Tez çalışması sırasında bu konu özellikle dikkate alınmıştır.

Bu tez çalışmasında, İstanbul tarihi yarımadasının Marmara Denizi kıyısında bulunan Kumkapı ile ilgili olarak yapılan belgeleme, çözümleme ve değerlendirmelerle kentin tarihi çevresinin 20. yüzyıldaki değişimine ışık tutmaya çalışılmaktadır.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Tanımı

Bu çalışma, genel anlamda İstanbul'da 20. yüzyılda yaşanan kentsel değişimin belgelenmesinde bir yöntem ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tez, Jacques Pervititch tarafından 20. yüzyılın ilk yarısında, İstanbul'un bölgelerinin yangın risklerini belirlemek için hazırlanmış olan haritalardan yola çıkarak, 20. yüzyıl süresince tarihi çevrede yaşanan değişimi fiziksel kanıtlarıyla belgelemeye çalışmaktadır.

Kumkapı bölgesi, tarihi katmanlarının farklılığı ve Pervititch planlarından okunabilirliği göz önüne alınarak, çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Ayrıca Kumkapı, Pervititch sigorta haritalarının alımına başlandığı ilk yıllarda, özenli ve ayrıntılı bir biçimde çalışılmış bir bölgedir. Tarihi yarımada bulunması nedeniyle, Kumkapı'nın tarihi gelişimi hakkındaki kaynakların sayısı yeterlidir.

Tez çalışmasında, ilk olarak Pervititch haritalarının tarihçesi, lejantı ve Kumkapı'nın kentsel gelişimi hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci aşamada, 2004-2005 yıllarında alan çalışması sonucunda elde edilen verilerin analizleri değerlendirilmektedir. Üçüncü aşamada, elde edilen güncel ve tarihi veriler karşılaştırılarak ve 20. yüzyılda yaşanan değişim ortaya koyularak, Kumkapı tarihi çevresinin korunmuşluk durumu değerlendirilmektedir.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada değerlendirilen verilerin ve kaynakların nesnelliğine özen gösterilmiştir. Kütüphane araştırmaları, Pervititch haritalarının incelenmesi ve doğrudan Kumkapı çalışma alanında yapılan görsel analizler kullanılmıştır.

Tez altı ana başlıkla sunulmaktadır. Giriş bölümünden sonraki üç başlık tarihi dokuların belgelenmesinde harita karşılaştırma çalışmaları, Pervititch Haritaları ve çalışma alanı hakkında bilgilendirme amacıyla ele alınmıştır.

Beşinci başlığın ilk bölümü karşılaştırma çalışmasında kullanılan haritaların ayrıntılarını vermektedir. İkinci bölüm, çalışma alanından elde edilmiş verilerin değerlendirmesini ve 1/1000 ölçekli paftalarda grafik anlatımını içermektedir. Üçüncü bölüm, var olan durumla, 20. yüzyıl başında Pervititch paftalarında görülen durumun bugünkü durumla yapı adaları üzerinden karşılaştırmalı analizidir. Üçüncü bölümün ikinci maddesinde, seçilen iki yapı adası 1/500 ölçekli Pervititch planları ve

bugünkü planlar bazında karşılaştırılmaktadır. Daha sonraki bölümlerde, değişimlerin ve korunmuşluk durumunun değerlendirilmesi yer almaktadır.

Altıncı başlık, tezin değerlendirme ve sonucuna ayrılmıştır.

2. TARİHİ DOKULARIN BELGELENMESİNDE HARİTA KARŞILAŞTIRMA ÇALIŞMALARI

Tarihi kent dokularının belgelenmesi ile ilgili çalışmalar, tarihi kentlerin korunması ve yaşatılarak ileriki kuşaklara aktarılmasında önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Belgeleme çalışmalarının nesnelliği, tarafsızlığı, doğruluğu ve hassaslığı, çalışmaların kalitesini belirlemektedir. Bilimsel yöntemlerle oluşturulmuş belgeler, tarih boyunca geçerliliklerini korumaktadır.

Kent dokularının korunması söz konusu olduğunda, elde edilebilecek görsel ve yazılı belgelere zaman zaman parçalı olarak ulaşılabilmeyle birlikte, kapsama alanları sınırlı nesnel belgeler tek başlarına yetersiz kalmaktadır. Bütün bu belgelerin bir araya getirilmesinde ve tarihi çevre için okunabilir olmasında, kent dokularının en nesnel verileri, iki boyutlu anlatım teknikleri ile haritalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Haritalar üç boyutlu fiziksel çevrenin soyutlanarak iki boyuta indirgenmesi sonucunda, yapılış amaçları da göz önüne alınarak, tarafsız ve nesnel belgeler sayılmaktadır (Tekeli, 1999). İçerdikleri veriler ve çizim teknikleri kapsamında anlatımları şekillenen haritalar anıtsal değerler ve tek yapıların yanı sıra, özellikle sokak dokuları ve bölgeler hakkında bilgiler içermektedir.

Belgeleme çalışmalarında en önemli güncel veriyi ise, mevcut fiziksel durumun incelenmesi vermektedir. Ancak, İstanbul gibi tarihi dokusunun büyük bir bölümünü yitirmiş bir kentte, bugünkü izlerden yola çıkılarak, özgün kent dokularının belgelenmesi oldukça güçtür.

Böyle bir durumda, tarihi haritalarla günümüzdeki durumun karşılaştırılarak belgelenmesi, tarihi çevrenin anlaşılması ve özgün çevrenin ileriki kuşaklara aktarılmasında büyük önem taşımaktadır.

Karşılaştırma çalışmaları ile kent dokularının gelişim aşamaları ve değişimlerin ortaya çıkarılmasının yanı sıra, tek yapıların tarihi çevre ile ilişkileri ve bu ilişkide geçmişten günümüze yaşanan değişimler de belgelenebilmektedir. Karşılaştırma çalışmaları ile, sadece tek yapıların günümüze ulaştırdığı fiziksel durumun sürekliliğinin belgelenmesi değil, bir araya gelişlerin oluşturduğu ve sadece üç boyutlu kent çevresinde kendini gösteren geçmişle kurulu bağlantıların¹ okunması ve değerlendirilmesi sağlanabilmektedir.

Kent çevrelerinin değişimleri ve gelişimleri tarih boyunca sürmüştür ve günümüzde de devam etmektedir. Ancak, geçmişten kopuk, var olan değerleri gözardı eden değişimler tarihi çevrenin ve kültürel mirasın yok olmasını hızlandırmaktadır. Geçmişte yaşanan farklı ölçeklerdeki değişimlerin ve nedenlerinin belgelenmesi, tarihi çevrelerin geleceğe yönelik değişimlerinin yönlendirilmesinde bir ön koşul olmalıdır.

¹ Burada vistalar, kent topografyası, cephe çizgileri, işlevsel dağılımdaki süreklilikler vb. mekan kimliği ve kent hafızasını oluşturan etmenlerden söz edilmektedir.

3. İSTANBUL’UN DEĞİŞİMİNDE PERVITITCH HARİTALARININ ÖNEMİ

İstanbul’un tarihi boyunca yapılmış haritaları arasında, Pervititch haritaları tek yapı ölçeğinde içerdiği verilerin ayrıntı düzeyi ile benzerlerinden farklı bir biçimde öne çıkmaktadır. Pervititch paftalarında tek yapılar üzerinde yazılı olarak kaydedilmiş bilgiler bulunmaktadır. Buna bağlı olarak paftalar çok değerli bir envanter veritabanı niteliği taşımaktadır. Ancak, haritaların bu yazılı anlatım biçiminin, tek yapıların dışında daha geniş alanlar (semtler, bölgeler gibi kent dokusunu anlatan ölçeklerde) için çıplak gözle okunması olanaksızdır.

Haritalardaki verilerin sayısal ortama aktarılması sonucunda oluşacak kent katmanlarının incelenmesinin ortaya koyacaklarını önceden kestirmek olası değildir. Pervititch Haritaları, tarihi kent dokusu açısından önemli olduğu kadar, kent tarihi ve toplumsal tarih çalışmaları açısından da önemli bir veritabanı içermektedir.

Tarihi kent dokusunun büyük bir bölümünü son 50 yılda hızla yitirmiş olan İstanbul’un, bu değişimi geçirmeden önceki belgesi olarak Pervititch haritaları çok önemli bir kaynaktır. Bu haritalar, fiziksel çevre ve tarihi kent dokusuyla ilgili kapsadığı bilgilerin yanı sıra, kent kimliği tarihi değerlerinden bağımsız olarak değişmekte olan İstanbul için kültür sürekliliğinin ve belleğinin bir belgesi olarak da önem taşımaktadır (Ödekan, 2001). İçerdiği verilerin üç boyutlu canlandırmaya olanak sağlaması ile bu haritalar, Murat Güvenç’in makalesinde belirttiği üzere, “yeniden kurulmayı bekleyen bir kent maketine” benzemektedir².

² Güvenç, M., 1999.

3.1. Pervititch³ Haritalarının Tarihçesi

İstanbul'da nüfus yoğunluğunun arttığı 19. yüzyılda yangınlar, kent ve kentliler için büyük bir felaket olmuştur (Cezar, 1963). Gelişmiş bir kentte kolaylıkla engellenebilecek yangınlar, temel birtakım hizmetlerdeki eksiklikler nedeniyle İstanbul için büyüyen bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. İtfaiyenin donanım ve personel yetersizliği, yangın musluklarının uygun dağılımda ve yeterli sayıda olmaması, su miktarının az ve basıncının düşük olması, dar yollar ve çıkmazların ağırlıkta olduğu kent içi ulaşım sorunları, ahşap yapılaşmanın yaygın olması, modernleşmenin gündelik hayata yansımaları olarak aydınlatma ve ısıtma teknolojilerindeki değişimler, kundakçılık gibi etmenler İstanbul'daki yangın sorununu ve riskini arttırmıştır (Koçu, 1981).

Buna bağlı olarak, yangın sigortacılığı 20. yüzyılın başında verimli bir iş kolu olarak gelişmiştir. Özellikle 1870 Pera yangınından sonra hız kazanmış olan sigortacılık çalışmaları, talep ve risk artışı ile birlikte 1890 yılında İstanbul'da Faal Yangın Sigorta Şirketleri Sendikası (*Fire Offices Committee*) adlı bir üst örgüt altında toplanmıştır.⁴ 1922 yılına gelindiğinde İstanbul'daki sigorta şirketi sayısı 92 olarak kaydedilmiştir. 1910-1922 yılları arasında, bütün sigorta kuruluşlarının Constantinople (İstanbul) Genel Sigorta Şirketi ve Türkiye Milli Sigorta Şirketi adları ile kurulmuş iki yerel şirketin çatısı altında toplandıkları bilinmektedir (Güvenç, 1999).

Yangın zararların artması, buna karşın yangın riskini arttıran etmenlerin ve önleyici hizmetlerin gelişmemesi, sigorta şirketleri için risk dağılımını belirlemeyi önemli kılmaktaydı.

³ Yangın risklerini gösteren haritaların hazırlanması için 1920'li yıllarda Türkiye Sigortacılar Daire-i Merkeziyesi tarafından Hırvat asıllı topograf mühendis Jacques Pervititch görevlendirilmişti. 1945'e kadar devam eden harita alım çalışmalarını yürüten Pervititch'in, yapılan araştırma sonucunda İstanbul'da büyümüş olduğu öğrenilmiştir. Galata'daki Saint Pierre İlkokulu'ndan sonra Saint Joseph lisesinden iftihar öğrencisi olarak mezun olduğu saptanmıştır (Sabancıoğlu, M.,1999).

⁴ Sendikanın görevleri arasında; ortak bir sigorta tarifesinin uygunlanması; haksız rekabetin engellenmesi; sigorta şirketlerinin kendi aralarında işbirliği yapmaları; yangın risklerinin azaltılması yönünde çalışmak ve itfaiye örgütünü geliştirmek bulunmaktadır.

İstanbul'da yangın sigortacılığının geliştiği bu dönemde, Pervititch haritaları, kadastral parsel düzeyinde yangın risklerini belirlemek amacıyla hazırlanmaya başlanmıştır. Pervititch haritasını 1904-1906 yıllarında tamamlanmış olan Goad haritalarının daha detaylı bir devamı olarak düşünmek olasıdır. Pervititch haritaları hazırlanırken İstanbul'daki haritacılık çalışmaları önceki yıllara göre oldukça ileri bir aşamadaydı. Resmi triangülasyon baz ölçümleri tamamlanmıştı ve İstanbul'a ait birçok harita hazır bulunmaktaydı.

1940'ların ortalarına gelindiğinde, İstanbul'un kentsel değişimi nedeniyle yangın sigortacılığı geçerliliğini yitirmekteydi. Harita kapsama alanlarının sonuna gelinmesiyle birlikte, arsa taleplerinin kent çeperlerine kayması, ahşap yapım tekniklerinin terk edilerek yapıların daha nitelikli olmasa da, yangına daha dayanıklı malzemelerle yapılması gibi yangın risklerini azaltan etmenler gündeme gelmişti. Pervititch haritalarının alımı, yangın risklerinin belirlenmesinin öneminin azalmasıyla 1950'lere doğru sonlanmıştır.

3.2. Lejant ve Haritadaki Veriler

Pervititch haritaları, yangın riskini etkileyebilecek her tür ve boyutta verinin kağıt düzlemine yansıtılması ile oluşturulmuştur. Bu çerçevede içinde, benzerlerinden farklı olarak tek yapı ölçeğinde ayrıntılı veriler içermektedir.

Paftaların; 1:5000, 1:4000, 1:2400 ve 1:2000 ölçekli ve daha ayrıntılı ölçekli planlar için anahtar özelliği taşıyan planlar ile, ölçekleri 1:1000, 1:750, 1:600, 1:500, 1:375 ve 1:250 arasında değişen ve tek yapı ayrıntılarını içeren planlardan oluştuğu görülmektedir. En sık olarak rastlanan ölçekler 1:1000 ve 1:500'dür.

İki kademeli bir lejantla, bütünle ilişkili alt paftalarla İstanbul'un kent dokusunun ayrıntıları ve yapı stoğu hakkında bilgiler verilmektedir. Pervititch haritalarının lejantlarının çalışılan bölgelerin değişikliklerine göre ayrıntılandırılarak şekillendirildiği de gözlenebilmektedir.⁵

Tez çalışmasında incelenen Kumkapı bölgesindeki anahtar paftanın ölçeği 1:2000, alt paftaları ise 1:500 ölçeklidir.

⁵ Örneğin, Şişli ve Beyoğlu Bölgeleri'nde apartmanları işaretleyen lejant kategorisine, İstanbul'un diğer semtlerini kapsayan ve apartmanların yoğun olmadığı haritalarda rastlanmamaktadır.

1:2000 ölçekli paftanın lejantı, anlatım tekniği olarak renk kullanılması açısından daha sade bir gösterime işaret etmektedir.

Yapı malzemelerini, sarı renk ahşap yapıları ve kırmızı renk kagir yapıları anlatmak üzere iki temel sınıfta toplayan genel lejant, geniş alanları kaplayan anıtlar dışındaki tek yapılar için malzeme farklılaşmalarını dikkate almayan bir işaretleme ile paftalara yansımıştır.⁶ Daha büyük kent alanlarının tek paftada ele alındığı 1:2000 ölçekli haritalarda bu gösterim tekniğiyle, kagir ve ahşap yapılaşmanın farklılığı net olarak okunabilmektedir (Ek.B2.).

Yeşil renk ile bostanlar, bahçeler, ve kalıntıların yer aldığı alanlar ifade edilmiştir.

Ayrıca, diğerlerine göre daha büyük olduğu tahmin edilen bazı ağaçlar, 1:500 ölçekli paftalardaki gibi minyatür benzeri bir teknikle resmedilmiştir.

Sepya renk ile eşyükselti eğrileri çizilmiştir. Kotlarla birlikte, ayrıntılı paftalarda rastlanmayan yeryüzü eğimi anahtar paftadan okunabilmektedir.

Mavi renkli ve daireler içine alınmış pafta numaraları ve merkezdeki numaradan radyal olarak uzayarak içerdikleri alanı ifade etmeye çalışan mavi çizgiler, anahtar pafta üzerinden ayrıntılı paftaların hangi bölgeleri kapsadığını göstermektedir.

Son olarak, 1:2000 ölçekli haritaların üzerinde yapı adalarının numaraları siyah renkle ve çerçeveler içinde verilmiştir.

Pafta üzerinde ayrıca, semtlerin ve önemli yapıların adları yazmaktadır. Bazı camilere kubbe alemi benzeri hilal şeklinde bir simge ile, Rum Ortodoks kiliselerine haç simgesi koyulduğu görülmektedir.

Daha fazla ayrıntıyı içeren 1:500 ölçekli alt paftaların lejantları daha karmaşıktır ve simgelerden ve kısaltmalardan çokça yararlanması açısından, ayrıntılı inceleme yapılmadan genel bir bakışla bütün verilerinin okunması oldukça zordur (Ek.B1.).

Altı temel lejant sınıfında toplanan bilgiler, yapıların ve kent dokusunun özelliklerini ayrıntılı olarak göstermektedir. Bu sınıflar dilimize aşağıdaki şekilde çevrilebilir:

- a) Yapım teknikleri;

⁶ Ayrıntılı 1:500 paftalarda çıkmalar, duvarlar ve döşeme sistemleri ayırt edilecek şekilde paftalara işaretlenmektedir.

- b) Çıkmalar, çatı ve üst yapılar;
- c) Duvarlar ve pencereler;
- d) Kat yükseklikleri ve sayıları;
- e) Sokaklar ve kapı numaraları;
- f) Kısaltmalar ve diğer simgeler.

Pervititch haritalarının lejantı değerlendirilirken, lejant sınıflarında yer alan verilerden sadece yangın riskini etkileyenlerin planlara işlendiğinin unutulmaması gerekmektedir. Örneğin, bir yapının bütün pencereleri işaretlenmeyerek, sadece yangın riskini arttıracak veya azaltacak olanlara işaret edilmiştir. Özellikle pencereler söz konusu olduğunda, yapıların sokak cephelerinde giriş kapıları dışındaki açıklıkların işaret edilmediği ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Ayrıca lejantta olmayan, ancak planlar üzerinde grafik anlatımla yer verilmiş Marmara Surları; raylar arasındaki çakıl sert zemin; ağaçlar ve çalılar; yeşil alanlar; kalıntılar gibi ayrıntılar da dönemin kent dokusu hakkında bilgi sahibi olmayı sağlamaktadır.

Planlar üzerinde bazı yapıların işlevleri yazılı olarak belirtilmiştir. (Dükkan, okul, konut, kahvehane, bilet gişesi vb.) Düzenli bir sistemde işlenmedikleri için, yapıların işlevleri hakkında kent ölçeğinde bilimsel olarak değerlendirilmesi olası olmayan bu veriler, günümüzde ancak tek yapıların işlevleri ile ilgili bir kaynak olarak kullanılabilir.

Sayısal ortamda çizim veya veritabanına aktarılmadığı sürece, planların içerdiği çok sayıda ve farklı işaretlerle gösterilmiş ayrıntılı veri, tek yapı ile ilgili araştırmalar dışında bilgi verme konusunda yetersiz kalmaktadır.

Pervititch haritalarının içerdiği bütün verilerin anlaşılması ve kent ölçeğinde okumalar yapabilmek için, yukarıda dökümü yapılan altı ana grupta toplanmış lejant sınıflarının tek tek incelenmesi gerekmektedir.

a) Yapım teknikleri

Yapım tekniklerine göre yapılar dört ana sınıfta gruplanmıştır. Buna göre: A, B, C sınıfları ve karma tekniklerle inşa edilmiş yapılar kendi içlerinde ayrıntılandırılmıştır.

A sınıfı, yangına en dayanıklı olan yapılar olarak belirlenmiş ve gruplar ilerledikçe yangın riskinin arttığı düşünülmüştür.

Yangına daha dayanıklı kagir veya betonarme teknikle inşa edilmiş yapıları gösteren A sınıfı, kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır: Birinci grup tonoz örtülü⁷ ve yığma duvarlara sahip yapıları göstermektedir. İkinci grup ise, volta⁸ veya betonarme döşemeli ve yığma tuğla duvarlara sahip yapıları belirtmektedir.

B sınıfı yapılar, kendi içinde iki alt gruba ayrılmaktadır: Birinci grubu duvarları tuğla/kagir, döşemeleri ahşap, ve çatıları dayanıklı yapılar oluşturmaktadır. İkinci alt grup ise, ahşap veya demir konstrüksiyonlu ve dış cepheleri galvanizli metal levha kaplanmış ve çatıları dayanıklı yapıları içermektedir.

C sınıfı yapılar, yangına dayanıklılığı az olan, iki veya daha fazla cephesi ahşap ve ahşap ağırlıklı inşa edilmiş ve yangına dayanıklılık açısından nitelikli bir çatıya sahip olmayan yapıları işaret etmektedir.

Karma teknikle inşa edilmiş olarak tanımlanan yapılar ise, 5 başlık altında toplanmıştır. Yangın risklerinin hesaplanmasını zorlaştırdığı tahmin edilen yapıım tekniklerinin bu grupta toplandığı dikkat çekmektedir.

- Birinci grup, giriş katı volta döşemeli ve üstünde üç ahşap kat ve dayanıklı bir çatı bulunan yapılar;
 - İkinci grup, giriş katı yığma, iki ahşap katlı ve dayanıklı çatılı yapılar;
 - Üçüncü grup, 2m. yüksekliğe kadar subasman katı yığma ve dayanıklı çatıya sahip yapılar;
 - Dördüncü grup, sokak cephesinde iki kata kadar yığma ve üçüncü katı ahşap ve arka cephesinde üç ahşap katlı yapılar;
 - Beşinci grup, volta döşemeli ve yapının diğer bölümlerinden yangına dayanıklı biçimde ayrılmış ve ana yapıdan ayrı girişe sahip depo ve ticari yapılar;
- olarak belirtilmiştir.

⁷ Lejantta “Türk” veya “Bizans” tipi tonoz olarak belirtilmiştir.

⁸ Lejantta “Fransız tipi tonoz” olarak belirtilmiştir.

b) Çıkmalar, çatılar ve üst yapılar

Bu lejant sınıfı, yapıların çıkma tiplerini ve hangi katta yer aldıklarını belirtmenin yanı sıra, yapılarda teras ve çatı pencerelerini ve ışıklıkların gösterimini de işaret etmektedir. Ayrıca, çatı eğimleri ve kullanılan çatı kaplama malzemeleri de ayrıntılı olarak verilmektedir. Burada ayrıca, birbiriyle farklı kombinasyonlarla bir araya gelebilecek tipler de gösterilmiştir.

Çıkma tiplerinde:

- Ahşap açık çıkma (balkon) ve üzerinde hangi katta olduğunun ifadesi;
- 50cm'den fazla çıkma yapan ahşap çatı katı;
- Ahşap teras balkonu ve üzerinde hangi katta olduğunun ifadesi görülmektedir.

Kagir çıkmalar ile ilgili bir sınıflandırma yoktur. Planlar üzerinde bazı sıra dışı örnekler dışında, çıkmaların hangi katta başladığı belirtilmemiştir.

Çatı açıklığı tipleri olarak: Cam çatı pencereleri veya açıklıkları, çatıdan çıkan ahşap ışıklıklar ve pencereli ışıklık şaftları belirtilmiştir.

Lejantta, teras ve bacaların gösterimi de belirtilmektedir.

Çatı eğimleri, çizimlerde kesik çizgilerle ve oklarla anlatılırken, çatı kaplama malzemeleri yazıyla ifade edilmektedir. TF: Marsilya tipi kiremit; T: Alaturka kiremit; ERT: Yanmaz atermite; TO: Galvanizli ondüle metal; ZC: Çinko; Pb: Kurşun; ve PG: Sıkıştırılmış ziftli kağıt kısaltmalarıyla belirtilmektedir.

c) Duvarlar ve Pencereler

Pervititch haritalarının lejantında duvarlar üç ana grupta ele alınmaktadır.

Birinci grup yapıların taşıyıcı dış duvarlarını; ikinci grup bahçe ve istinat duvarlarını, üçüncü grup ise, yapıların içlerinde bulunan bölme duvarları ve geçişleri belirtmektedir.

Birinci grupta, yangına dayanıklı kagir duvarların yapının çatısı ile olan ilişkisi ele alınarak, çatı yüksekliğinde, çatı yüksekliğini aşan ve çatı yüksekliğine ulaşmayan duvarlar olmak üzere üç alt grup oluşturulmuştur. Grafik anlatım olarak, dayanıklılığı fazla olan duvarlar daha kalın çizgi ile ifade edilmiş ve böylece, diğer duvarlar arasında belirginleşerek öne çıkmaları düşünülmüş olmalıdır.

İkinci grupta, istinat duvarları, bahçe duvarları ve yüksekliklerinin hangi biçimle anlatıldığı gösterilmektedir.

Duvarlar grubunun üçüncü alt sınıfında, yapıların iç duvarlarının yapı ve açıklık tipleri gösterilmektedir.

Bölme duvarlar yığma, demir konstrüksiyon, ahşap ve alçı olmak üzere gruplanırken, dış duvarlarda olduğu gibi burada da yangına dayanıklı kagir duvarlar daha kalın çizgilerle ifade edilmektedir. Bölme duvarlar üzerindeki açıklıkların yangına dayanıklı bir geçiş oluşturup oluşturmadığını ise bir çarpı işareti ifade etmektedir.⁹

Pencereler ise yangına dayanıklı ve yangına dayanıksız olmak üzere iki tipte ele alınmaktadır. Yangına dayanıklı olarak ifade edilen pencerelerde demir kepenkler olduğu varsayılabilir. Ayrıca, lejantta bazı pencereler korunaksız, bazıları kepenkli olduğu zaman, bir cephenin yangına karşı “yetersiz” koruma düzeyine sahip olacağının grafik anlatım biçimi gösterilmektedir.

Pencerelerle ilgili kot, yükseklik, genişlik gibi veriler yer almamakla birlikte, işaret edilen pencerelerin her katta yer alıp almadığı konusunda da planlara bakarak fikir sahibi olabilmek olası değildir. Bu nedenle, birçok açıdan önemli ve bugüne gelen fiziksel izlerden ulaşılması olanaksız verilere sahip Pervititch haritaları, tek yapıları ayrıntılandırarak restitüe etme konusunda yetersiz bir kaynak olarak kalmaktadır.

d) Kat yükseklikleri ve sayıları

Planlarda, kat sayıları yapıların üzerine yazılan rakamlarla ifade edilmektedir.

Kat yükseklikleri ise dört grupta ele alınmıştır:

- GE: 4 m. ve üzeri kat yüksekliğine sahip katlar;
- ET: 3-4 m. arası kat yüksekliğine sahip katlar;
- PE: 2-3 m. arası kat yüksekliğine sahip katlar;
- (½) Et: 2 m.’den az kat yüksekliğine sahip katlar.

Ayrıca, RZ-Rez de Chaussée hemzemin katları ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

⁹ Açıklığın önünde çarpı yer alıyorsa (çizimde daha kapalı bir anlatıma işaret etmekte) açıklık yangına dayanıklı demektir.

Kat yükseklikleri ve çatı biçimlenişleri konusunda açıklayıcı olması açısından bir kesit üzerinde anlatım yapılmaktadır. Böylece, eğimli arazilerde yerleşmiş yapılarda yapının iki cephesinde farklı kat yüksekliklerinin ifade edilebileceği belirtilmektedir.

e) Sokaklar ve kapı numaraları

Planlarda bütün yapılar numaralandırılmıştır ve hepsi olmasa da, birçok yapının girişi oklarla işaret edilmiştir. Ayrıca, bazı sokakların genişlikleri plan üzerinde verilmiştir. Sokak adları ve hangi paftalarda yer aldıklarını gösteren alfabetik dizinler, günümüzde kent araştırmaları açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

f) Simgeler ve Kısaltmalar

Pervititch lejantının son bölümü, yangınlar açısından önemli olabilecek kent dokusundaki diğer fiziksel oluşumların simgeleri ve kısaltmaları ile, yapılar ve işlevleriyle ilgili önceki lejant bölümlerinde ayrıntılı olarak işlenen verilerin kısaltmalarına ayrılmıştır.

Yangınlara müdahale olasılıklarının hesaplanması açısından su kaynaklarının anlatımı, Pervititch haritalarında önemli bir yer tutmaktadır. Mavi renkle ifade edilen su depoları, çeşmeler (FnP) ve çeşme hazneleri grafik anlatım açısından, kırmızı ve sarı tonları ağır basan paftalarda öne çıkmaktadır. Az rastlanır olsa da, yangın söndürme muslukları (BI) çaplarına göre ayrı boyutlarda gösterilmektedir.

Yangın riski açısından önem taşıyan küçük ahşap eklentiler, ahşap depoları, kulübeler, küçük ahşap dükkanlar ve 50cm.'nin üzerinde ahşap çatı çıkmaları veya kornişleri kısaltmalarla işaret edilmektedir.

Modernleşmenin beraberinde getirdiği teknolojinin fiziksel ortama yansımaları olan otomobil garajları, işirto fabrikaları, yanıcı malzeme depoları ile elektrik, petrol veya buharla çalışan motorlar, ısıtıcı kazanlar ve kömür depoları ile, yangın riski taşıyabilecek fırınlar ve eski ahşap yapılar yine kısaltmalarla belirtilmektedir.

Ayrıca, tonozlar ve yığma yapılarla ilgili kısaltmalara da bu bölümde yer verilmiştir.

4. KUMKAPI ÇALIŞMA ALANI

4.1. Çalışma Alanının Seçim Nedeni ve Sınırları

Kumkapı, İstanbul tarihi yarımadasının güneydoğu ucuna yakın, Marmara Denizi kıyısında, doğuda Kadırga, batıda Yenikapı ve kuzeyde Gedikpaşa semtleri arasında yer alır. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar semt, güneyde Marmara surları ve hemen bitişiğinden başlayan denizle sınırlanmaktaydı. 19. ve 20. yüzyıllardaki Marmara sahil şeridi imar çalışmalarından sonra, bugün, semtin güney sınırını demiryolu ve hemen güneyinde, gidiş ve geliş yönleri ayrı olmak üzere, toplam altı şeritli Kennedy Caddesi (veya Sirkeci-Yeşilköy Sahilyolu) belirlemektedir. Karayolu ile Marmara Denizi arasında ise, yaklaşık 70 metre genişliğinde bir dolgu yeşil alan bulunmaktadır (Ek.A1.).

Semt tarih boyunca, tarihi yarımada içindeki merkezi konumu ve kıyı şeridinde gösterdiği doğal coğrafi yapısı nedeniyle liman ve tersane faaliyetlerine uygun görülmüştür. Önce 19. yüzyıl ortasında inşa edilmiş olan demiryolu Kumkapı'nın denizle olan ilişkisini sınırlandırmıştır. Daha sonra, 20. yüzyılın ortalarında denizin doldurulmasıyla, önce tek şeritli olarak inşa edilen ve sonradan altı şeride çıkarılan sahil karayolu semtin denizle olan doğrudan ilişkisini tamamen kopartmıştır. Balıkçılık ve kayıkçılıkla uğraşan halkıyla, eski karakterini deniz kenarında olması ile kazanmış olan Kumkapı'nın, güney bölümü bugün Marmara kıyısından yaklaşık yüz metre uzaktadır.

Kumkapı, tarihi yarımada'nın çarşı bölgesine ve Topkapı Sarayı'na yakınlığı ile, Osmanlı İmparatorluğu döneminde işlek bir semt olma özelliği taşımaktaydı (Akın, 1999). Aynı işlekliği semt çevresinde yer alan Aksaray, Beyazıt, Laleli gibi iş merkezleri nedeniyle bugün de korumaktadır. 20. yüzyılın başında Topkapı Sarayı idari işlevini yitirmiş, Cumhuriyet döneminde Sultanahmet ve çevresi turistik bir merkeze dönüşmüştür. Bu değişimle birlikte, merkeze fiziksel yakınlığı nedeni ile,

Kumkapı semtinin bir bölümü de turistik eğlence ve yeme-içme merkezi olarak kullanılmaktadır.

Kumkapı'nın 17. yüzyılın ortalarında, dini kurumlara (özellikle Ermeni Patrikhanesi ve Meryem Ana Kilisesi) bağlı olarak kazanmış olduğu önem bugün de devam etmektedir.

Çalışma alanının sınırlarının belirlenmesinde, Kumkapı semtinin tarihi kent dokusunun yoğunluğu ve bütünlüğü esas alınmıştır (Şekil 4.01.).

Bu çerçevede bakıldığında, semtin güney sınırını kesin olarak tanımlayan demiryolu ve karayolu, çalışma alanının güney sınırını da belirlemektedir. Kuzeyde ise, birbirinin uzantısı olan Kadırga Limanı, Çifte Gelinler ve Türkeli Caddeleri topografik olduğu kadar doku bütünlüğü açısından da bir sınır oluşturmaktadır. Bu caddelerin kuzeyinden başlayan dik bir yamaç semtin kuzey sınırını tanımlamaktadır. Ayrıca bu caddeler, işlek ana cadde olma özellikleriyle de güneyde kalan semti sınırlamaktadır.

Doğuda, semti kuzey-güney aksında kesen Kumluk Sokak tarihi kent dokusunun bütünlüğünün sınırını oluşturmaktadır. Bu sokağın hemen doğusunda, ızgara planlı dokunun değişmekte olduğu görülmektedir. Geniş parsellere yerleşmiş Kadırga Erkek Öğrenci Yurdu kompleksi ve Kadırga İlköğretim Okulu, Kumkapı'dan Kadırga yönünde gerek yaya, gerekse araç geçişini engellemektedir. Semtin doğuda, bu sokakla sonlandığı söylenebilmektedir.

Batıda tarihi kent dokusunun değiştiği sınır olarak Şarapnel Sokak ve uzantısı olan Nişanca Hamamı Sokak alınmıştır. Bu sokaklara, aynı zamanda Ermeni Patrikhanesi ve Meryem Ana Kilisesi yapılar grubu, Bezciyan Okulu, Nişanca Hamamı gibi, semtin konut dokusuna oranla, geniş parsellere yerleşmiş yapı grupları açılmaktadır. Bu sınırdan batıya gidildikçe, Kumkapı semtinin özelliklerinden biri olan ızgara planlı dokunun da değiştiği görülmektedir.

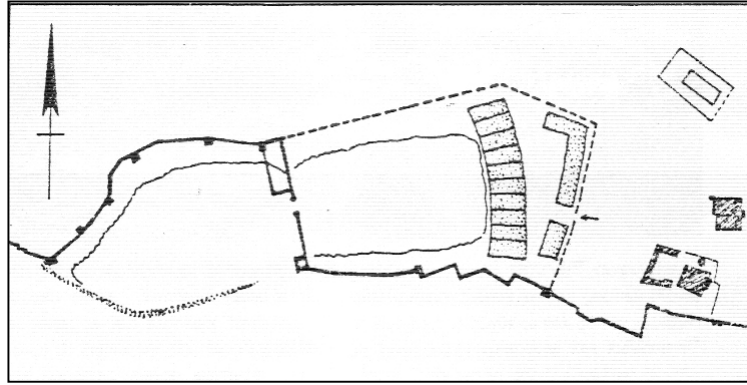
Yukarıda tanımlanan sınırlar içerisinde kalan çalışma alanı yaklaşık 14.5 hektardır ve bu alan içerisinde yer alan yaklaşık 860 yapı incelenmiştir. Kent dokusunun büyük bir bölümünü dar sokak cepheli parsellere yerleşmiş ve bitişik nizamda inşa edilmiş kâgir konutlar oluşturmaktadır. Konutların aralarında dağınık olarak yer alan anıtların ise geniş parsellere yerleşmiş olduğu saptanmıştır.

Şekil 4.01. Kumkapı Çalışma Alanının Sınırları

4.2. Kumkapı Semtinin Tarihçesi

Semtin tarihçesi ile ilgili ilk kaynaklar, Bizans döneminde Kumkapı’da Kontoskalion adlı bir limanın varlığını göstermektedir. Bu liman, büyük olasılıkla kentin doğal limanı Haliç’in Bizans İmparatorluğu’nca yetersiz bulunması üzerine, Marmara kıyısındaki doğal fiziksel yapının değerlendirilmesi ile kurulan limanlardan birisidir. Limanın ilk yapım tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla beraber, VIII. Mihael Paleologos’un 1427’de limanın onarımını sağladığı ve burada bir tersane yaptırdığı bilinmektedir (Müller-Wiener, 2003). Tersanenin tahmini sınırları Şekil 4.02.’de görülmektedir. Dairesel planlı ve büyük boyutta kesme blok taşlardan yapılmış olan bu tersanenin izleri 1819 yılındaki bir yangında ortaya çıkmıştır (Kömürcüyan, 1988). Limanın 300 gemi barındıracak kapasitede olduğu ve önünde bir mendirek bulunduğu bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Semtin batısında Eleutherius Limanı (Langa) ve doğusunda Sofia Limanı (Kadırga) bulunmaktaydı (1989, Limanlar, İst.Ansk.) (Şekil 4.03.).

Şekil 4.02. 16. Yüzyıl Başında Tersane (Müller-Wiener, 2003)

Bizans dönemine ait bilgilerin diğer bir bölümü de Marmara surlarıyla ilgilidir. Deniz surlarının 5. yüzyılda İmparator II Teodosius tarafından yaptırıldığı ve 14. yüzyıla kadar çeşitli aralıklarla onarım gördüğü bilinmektedir (Tekeli, 1989b). Kontoskalion Kapısı, Marmara Surları’nın başlıca kapılarından birisidir. Surların bakımsızlıktan eskimesi, depremler, şiddetli lodos dalgaları ve Marmara kıyısındaki doğal dolgu zeminin sağlam olmaması, bu surların günümüze bir bütün olarak ulaşmasını engellemiştir.

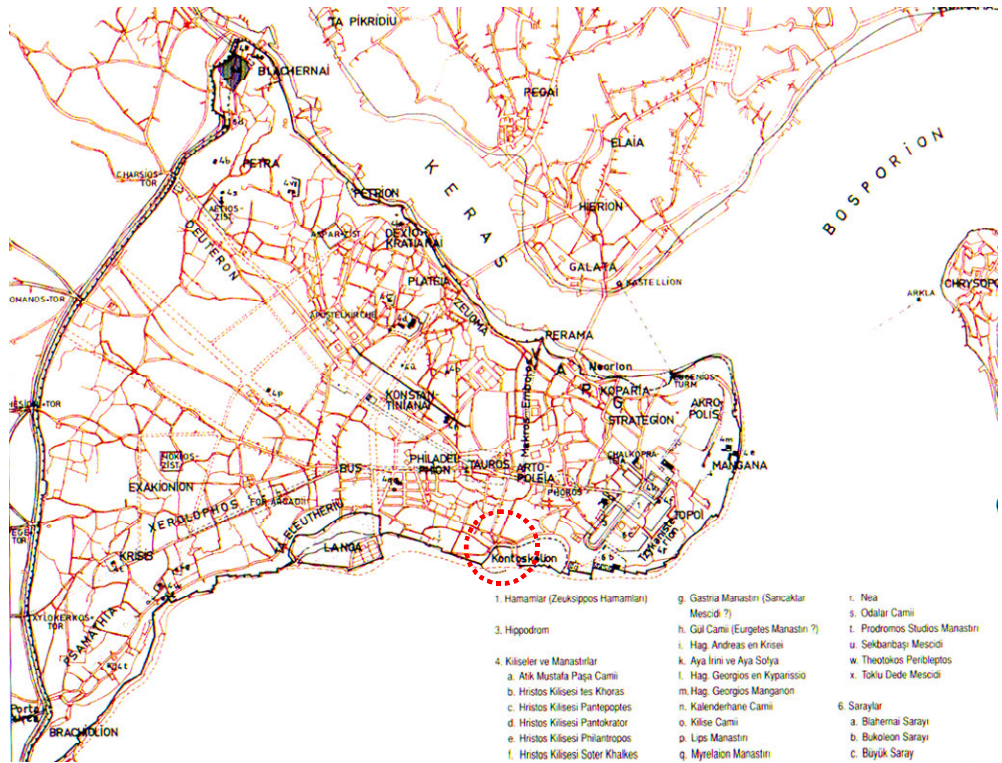
İstanbul'un Osmanlılarca fethinden hemen sonra, semtin adı hala "küçük iskele" anlamına gelen Kondoskali olarak geçmekteydi (İncicyan, 1976). Osmanlı döneminde, fetihten hemen sonra Rumlar bölgede yaşamaya devam etmişlerdir.

Osmanlı Dönemi'nde önemini kaybeden liman bir süre kadırgalar için tersane olarak kullanılmıştır (Müller-Wiener, 2003).

Kontoskalion Limanı'nın Osmanlı Döneminde işlek olarak kullanılmaması ve yarattığı kokuların vermiş olduğu rahatsızlık nedeniyle liman, 16. yüzyılda Sokollu Mehmed Paşa tarafından doldurularak, bölge yerleşime açılmıştır. Bu tarihten sonra semtin denizle bağlantısını iskeleler oluşturmuştur (Akın, 1989).

Liman kapatıldıktan sonra da, semtin denizle ilişkisi gelişiminde önemli rol almıştır. 19. yüzyıla kadar Osmanlı Donanması'nın denize açılmadan önce Kumkapı açıklarında demirlediği belirtilmektedir (Müller-Wiener, 2003).

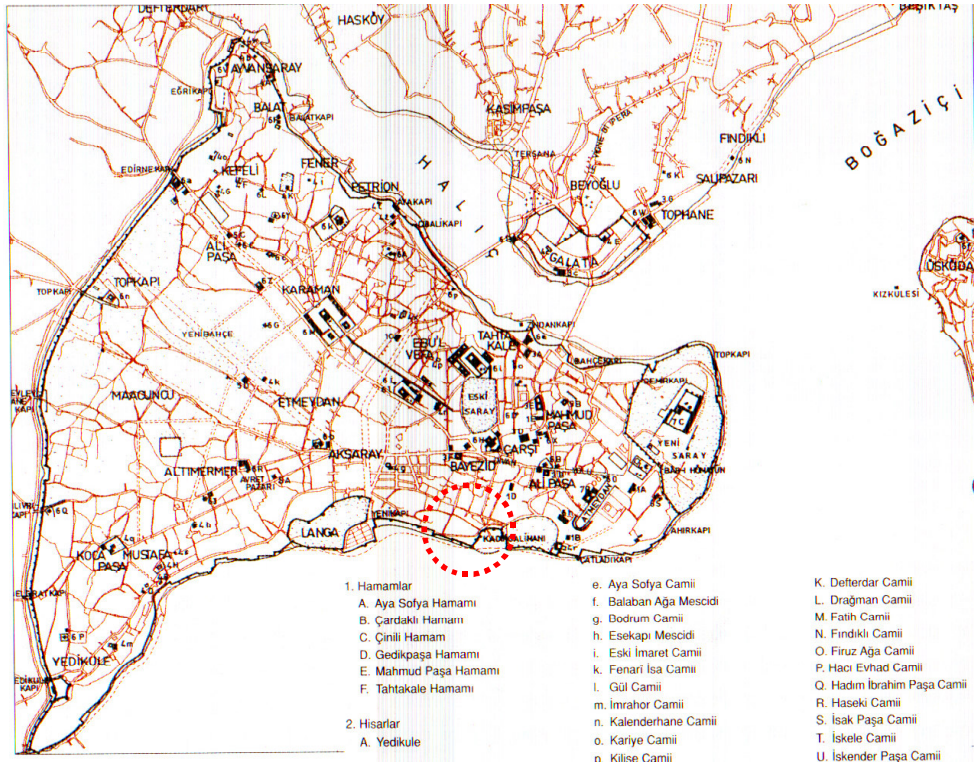
16-19. yüzyıllar arasında iskelelerine bağlı olarak, semtin önemli geçim kaynağını balıkçılık ve kayıkçılık oluşturmaktaydı (Şekil 4.04.). Kumkapı, gayrimüslim nüfusun ağırlıkta olması nedeniyle meyhaneleriyle ünlü bir semt haline gelmişti.

Şekil 4.03. 8-12. Yüzyıllarda İstanbul Tarihi Yarımadası (Müller-Wiener, 2002)

Liman doldurulduktan sonra, deniz surlarının bazı parçalarının karada, yapı adalarının aralarında kaldığı görülmektedir. Ancak, Marmara surlarının Kontoskalion bölgesindeki bölümünü bugünkü kalıntılardan okumak oldukça güçtür.

Sultan II. Mehmed'in nüfus dağılımını dengelemek amacıyla, fetihten sonra çoğunluğu oluşturan Rum nüfusa karşılık Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Ermenileri İstanbul'da Samatya, Yenikapı ve Kumkapı'ya yerleştirmiştir (Pamukciyan, 1989). İstanbul'un fethinden sonra kentin gelişimine katkı amaçlı kente getirilen Rumların ise Ayakapı, Petro Kapısı, Fener, Kumkapı, Cibali, Samatya ve Topkapı mahallelerinde, daha yoğun olarak kiliselerin etrafına yerleştirildikleri bilinmektedir (Mantran, 1986).

Şekil 4.04. 16.Yüzyılda İstanbul Tarihi Yarımadası (Müller-Wiener, 2002)

16. yüzyılın sonunda Sultan III. Murad, Nahçıvan ve Tebriz'den getirttiği Ermenileri Samatya, Yenikapı ve Kumkapı'ya yerleştirmiştir (Seropyan, 1989h).

İnciyan'a göre, Kumkapı 17. yüzyılda sayfiye yeri olarak kullanılan Marmara kıyı bölgelerindendir ve Sokollu Mehmed Paşa'nın torunları olan İbrahim Han oğullarının konağı bu bölgede yer almaktadır. Ayrıca, II. Selim'in şehzadelerine ayrılmış olan sarayın da yine bu bölgede yer aldığı ve bu yapının sonradan yıktırılarak, arazisinin Rum ve Ermenilere satıldığı bilinmektedir (İnciyan, 1976).

Semtteki Ermeni varlığının öneminin artması ise 1641’de Samatya’daki Surp Kevork Kilisesi’nde bulunan Ermeni Patriklik Makamı’nın, Kumkapı’da Ermenilere verilmiş eski bir Bizans Kilisesi’ne taşınması ile olmuştur. Geçirdiği yangınlardan sonra onarılan kilise, ilk kez 1719’daki açılışında Mayr Yegeğetsi (Ana Kilise, Katedral) olarak anılmıştır (Seropyan, 1989h).

Kumkapı’da 20. yüzyıla kadar yaşamış olan Rum cemaatinden günümüze kalan yapılar iki görkemli kilisedir. Kömürcüyan 17. yüzyılın sonunda Kumkapı’da üç Rum Kilisesi olduğunu yazmaktadır.¹⁰ Mantran ayrıca, daha çok deniz ilişkili mesleklerle uğraşan Rumların yaşadıkları semtlerde kurdukları meyhanelerle tanındıklarını da belirtmektedir.¹¹ Günümüzde de meyhaneleriyle ünlü olan Kumkapı semtindeki bu gelenek, azınlık nüfusun bu mahalledeki yoğunluğuyla ilgili olarak başlamıştır.

Kumkapı mahallesinde yerleşmiş olan Karamanlılar, Ayia Kiryaki Kilisesi’ni kurmuşlardır (Mantran, 1986).

Müslüman nüfusa fazla rastlanmayan Kumkapı’da, biri hariç semtin dış çeperlerinde yer alan altı adet küçük cami/mescit bulunmaktadır: Nişancı Mehmed Paşa Camisi (1475), Çadırcı Mescidi (15. yüzyıl sonu), Muhsine Hatun Camisi (1532), Kazgancı (Nalbant) Camisi (16. yüzyıl), Tavaşi Süleyman Ağa Camisi (17. yüzyıl sonu), Behram Çavuş Camisi (17. yüzyıl sonu) (Öz, 1987).

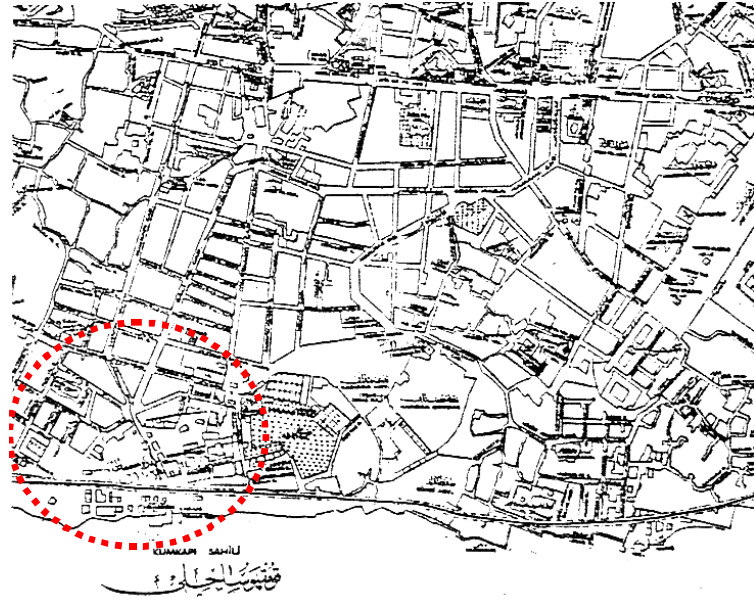
Tarih içerisinde İstanbul’da çıkan yangınların kent morfolojisinin değişiminde önemli rolleri olmuştur. 17. yüzyılda kaydedilmiş yangınların en büyüklerinden biri olan 1645 yangınında, bölgedeki dört Rum Kilisesi ile Ermenilerin Surp Asdvadzadzin Kilisesi’nin yandığı bilinmektedir. 1652, 1660, 1715 yıllarındaki yangınlardan da semt büyük hasar görmüş, 1718 yangınından sonra ise Nişancı İbrahim Paşa Camisi’nin ve Surp Asdvadzadzin Kilisesi’nin yeniden yapıldığı kaydedilmiştir. 18. ve 19. yüzyıllarda da çok sayıda yangından etkilenen semtteki Nişanca Hamamı’nın 1762 yangınından zarar gördüğü bilinmektedir. Ayrıca Kumkapı semti, 19. yüzyılda Eminönü ilçesini neredeyse tamamen yerle bir eden 1865 Hocapaşa yangınından da büyük hasar görmüştür (Cezar, 1963).

¹⁰ Kömürcüyan, E.Ç., 1988.

¹¹ Mantran, R., 1986.

Kumkapı semtinin 19. yüzyılda artan bir yoğunlukla gelişim gösterdiği, bölgede bugün bulunan çeşmelerden de anlaşılabilir. İ. H. Tanışık'a göre Kumkapı bölgesinde altı çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmeler yapım tarihlerine göre şöyle sıralanabilir: Cüce Mehmed Ağa Çeşmesi (1590); Halil Çevkan Çeşmesi (1590); Arapzade Abdurrahman Efendi Çeşmesi (kesin tarihi bilinmiyor ancak, Arapzade Abdurrahman Efendi'nin 18. yüzyıl başında, Sultan III Ahmed'in baş imamı olduğu bilinmektedir.); III. Selim Çeşmesi (1799); Veznedar Hüsmen Ağa Çeşmesi (1856); Kanuni Süleyman Çeşmesi (1872) (Tanışık, 1943).

Affan Egemen, üstteki çeşmelere ek olarak, Daltaban Mustafa Paşa Çeşmesi (tarihsiz), Nişancı Mehmed Paşa Camisi Çeşmesi (tarihsiz) ve Ahmed Bey Çeşmesi (1871) adlı çeşmeleri belirtmektedir (Egemen, 1993).

Şekil 4.05. Ayverdi Haritası (1882)

1872 yılında inşa edilen Sirkeci-Halkalı sahil demiryolu hattı semtin denizle olan ilişkisini değiştiren ilk fiziksel müdahale olmuştur (Şekil 4.05.). Ulaşımını daha çok denizden sağlayan semte artık trenle de ulaşılabilirdi. Demiryolu ve istasyon yapıları inşa edildikten sonra, semtin denizle olan ilişkisi ağırlıklı olarak Bizans surları dışındaki kıyıda yer alan iskelelerle sağlanmaktaydı.

1956 yılında inşa edilen ve 20. yüzyılın sonunda genişletilen Marmara sahilindeki karayolu ile bu iskeleler de ortadan kalkarak, Kumkapı denizden tamamen kopuk bir semt haline dönüşmüştür. Sahil yolunun güneyinde kalan balık haline yakınlığının da

etkisiyle semt, balıkçı meyhaneleriyle taşıdığı ününü özgün biçimiyle olmasa da, günümüzde de sürdürmektedir.

4.2.1. 19. Yüzyılın Sonunda Kumkapı’da Fiziksel Çevre ve Değişim

19. yüzyılın sonunda Kumkapı’daki fiziksel çevre, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde, İstanbul’dan başlayarak diğer kentlere uzanan “Batılılaşma” hareketinin sonucunda şekillenmiştir.

Lale Devri’nden başlayarak (1718-1730) siyasi düzen, ordu, teknoloji, eğitim, yönetim, edebiyat, dil ve gündelik yaşam gibi birçok alanda batılı etkiler fark edilmeye başlanmıştır. Sanayileşmekte olan Batılı toplumların doğu ülkelerine duyduğu ekonomik ilgi sonucunda, Batı toplumları ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler hız kazanmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ile yasal varlığını da hissettiren Batı etkisinde İstanbul’daki fiziksel çevre değişimi, daha çok 19. yüzyılda gerçekleşmiştir.

Bu yüzyılda, hassa mimarlar örgütünde Batı kökenli mimarların sayısı çoğalmıştı ve Batılı tasarımları uygulayan yabancı mimarlar da kentte çalışmaktaydı. Büyük yangınlar sonucunda neredeyse bütünüyle yok olan mahalleler, Batılı kültürel etkilerle ve Batı etkisinde hazırlanan yeni imar kurallarıyla yeniden inşa edilmekteydi.

1865 Hocapaşa yangını, Kumkapı Nişanca mahallesini ve Çifte Gelinler bölgesini önemli ölçüde yok etmişti. Bu yangından sonra yeniden düzenlenen alanda, ızgara plandaki sokak dokusu öne çıkmaktadır (Akın, 1999). Bu yeni sistem, topografya ile uyum içinde gelişen ve çıkmaz sokaklarla organik olarak şekillenen Osmanlı kentinden oldukça farklıdır. Izgara plan sisteminde, büyük bahçeler içinde yer alan ahşap evlerin yerini, kuralları önceden belirlenmiş sokak genişlikleri, çıkma boyutları ve gabarilerle inşa edilen bitişik düzende kagir yapılar almaktaydı. Kagir yapılaşma zorunluluğunun getirilmesi, yangınlar açısından önemli bir önlem olarak görülmekteydi.

1920’lerin başında tamamlanmış olan Pervititch haritalarının Kumkapı ve çevresini gösteren paftalarına bakıldığında, ızgara planlı sistemle çıkmaz sokaklı Osmanlı kentinin izlerini bir arada okumak olasıdır.

Kagir yapılaşmanın yoğun olduğu Kumkapı Meydanı çevresinde, Batı ile etkileşim sonucunda oluşmuş konut tipleri olan sıraevler ve apartmanlar bulunmaktadır. 19.

yüzyıl sonundan günümüze kadar gelen yapıların özellikleri incelendiğinde, cephelerde, planlarda, çıkmalarda ve bezemelerde Batılı motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Batılılaşmanın günlük yaşama yansımaları olarak karakol, sinema, meyhane, içki fabrikası gibi işlevlere sahip yapılar da Pervititch planlarında belirtilmiştir.

Kumkapı kentsel dokusunda 19. yüzyıl sonunda Bizans döneminin izleri ise, sadece ve en çok eski liman sınırlarını oluşturan ve 16. yüzyılda doldurulmuş alanda gelişen yapı adalarının arasında kalmış sur parçalarından okunabilmekteydi. Kumkapı Meydanı'nın ve meydana açılan bazı sokakların gelişiminin Bizans limanı ile doğrudan ilişkisi, eski haritalardan izlenebilmektedir.

Bu durumda Kumkapı, İstanbul'da 19. yüzyılda Batılılaşma etkisinde yaşanan dönüşümlerle, organik kent dokusunun yan yana biçimlendiği bir semt olarak ortaya çıkmaktadır. 20. yüzyıl başında Kumkapı, farklı tarihsel katmanların sürekliliğinin kent dokusunda izlenebildiği bir semt olarak tanımlanabilir.

Pervititch haritalarının tamamlanmasından günümüze kadar geçen süredeki dönüşüm, 100 yıl öncesine kadar izlenebilen tarihi sürekliliği zedeleyecek şekilde gelişmiştir ve bu değişim hız kazanarak sürmektedir. Özellikle son 50 yıl içinde, İstanbul'daki sosyal yapının değişmesine¹² ve nüfusun hızla artmasına paralel olarak biçimlenen yeni yapılar, büyük ölçüde niteliksizdir. Kumkapı'da kagir yapıların yerine, çok katlı betonarme yapılar yerleşmiştir. Tescilli bazı yapılar, kötü restorasyonlarla bütünüyle özelliklerini kaybetmiştir. Kagir yapı stokunun dayanıklılığı nedeniyle günümüze gelebilen yapılar ise, cephe ve açıklık düzenlerinde, kat sayılarında ve bezemesel özelliklerinde değişimlere uğratılmıştır. Yapılara niteliksiz eklentiler yapılmış, elektrik veya telefon telleri, soba boruları, orantısız yağmur olukları veya antenler gelişigüzel bir biçimde yapılar üzerine tutturulmuştur. Yapı adalarının içlerinde depo, odunluk vb eklentiler, arka bahçelerin kullanımını engelleyerek, konutların özgün bahçe kullanım biçimini ortadan kaldırmıştır. Tek aile için planlanan konutlar, bölgede nüfus yoğunluğu ve yoksulluk nedeniyle, çok sayıda aile tarafından kullanılır olmuştur.

¹² Kente Doğu Anadolu'dan gelen göçler ve azınlıkların bölgeyi terketmeleri gibi sosyal değişimler.

Kumkapı'da bilinçsiz, plansız ve bütüncül özellik taşımayan müdahalelerle fiziksel çevre değişmektedir. 20. yüzyılda bütünüyle yok olan ögeler, geri dönüşü olmayan bir değişime ve bunun sonucunda kültür mirasının kaybına neden olmaktadır.

4.2.2. Kumkapı'da Sosyal ve Ekonomik Durum ve Değişimler

Rumlardan sonra, Osmanlı döneminde bölgeye yerleşen ve bölgede önemli bir nüfus yoğunluğu gösteren grubu Ermeniler oluşturmaktaydı. Kumkapı, 17. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ortalarına kadar, Ermeni ve Rum kültürlerinin ortak etkileşiminde bir semt olarak varlığını sürdürmekteydi.

Osmanlı Dönemi'nde, tarihi yarımada çarşı bölgelerine ve Topkapı Sarayı'na fiziksel yakınlığıyla işleklik kazanmış olan Kumkapı, bölgede yer alan din ve eğitim kurumlarıyla da, İstanbul kenti için önemli bir alandı (Akın, 1999).

Gayrimüslim nüfusun Osmanlı kenti içerisinde yayılmasına çeşitli sınırlamalar getirildiği için, Kumkapı gibi azınlık yerleşimine ayrılmış bölgelerin nüfusları bölgesel olarak artış göstermekteydi (Basut, 2002).

Kumkapı'daki meslek dağılımına bakıldığında, Ermenilerin genellikle gayrimüslim nüfusun tercih ettiği esnaf ve zanaatkarlıkla uğraştıkları görülmektedir. Semt sakinleri, marangozluk, demircilik, kuyumculuk, terzilik, sarraflık ve fırıncılık gibi mesleklerin yanı sıra, semtin denizle olan ilişkisi dolayısıyla değişmeyen balıkçılık ve kayıkçılıkla geçimlerini sağlamaktaydılar (Akın, 1999).

Ermenilerin daha varlıklı olanları, semti Gedikpaşa'dan ayıran Çifte Gelinler Caddesi'nin yukarısında kalan yamaçta oturmaktaydı. Orta halli ve düşük gelirli kesim ise, semtin Marmara Denizi'ne yakın olan alt bölümlerinde yerleşmekteydi (Basut, 2002).

Saray ile yakın ilişkilerde bulunan Ermenilerin arasında tercümanlığın yaygın olduğu bilinmektedir. Ayrıca hukukçular ve yurtdışında tıp eğitimi almış saray doktorlarına da rastlanmaktaydı (Akın, 1999).

19. yüzyılda azınlıklara tanınan bazı haklar çerçevesinde Rumlar ve Ermeniler kendi okullarını açmışlardı. 19. yüzyılda açılmasına izin verilen meyhaneler de, İstanbul hayatı ve Kumkapı için önemli olmuştur. Gayrimüslim semti olarak meyhanelerin açılması için en uygun noktalardan biri olan Kumkapı, kent hayatı için önemli bir eğlence merkezine dönüşmüştü.

19. yüzyılda Rum derneklerine ait birçok mühür bulunmaktadır. Yine aynı yüzyıla rastlayan dönemde, 1820 yılında Artin Bezciyan tarafından kilise için kıyafetler diken bir dikimevi kurulmuştur (Basut, 2002)¹³.

Halk Ermenice, Rumca ve Osmanlıca konuşmaktaydı. Ermenilerin Rumca ve Rumların da Ermenice bildiği, okul yönetimlerinin yazdığı kurallardan belli olmaktadır. Bu kurallara göre, Rum okullarında Osmanlıca ve Ermenice konuşulmasının yasaklandığı görülmektedir (Basut, 2002). Bu, etkileşimin boyutlarının sadece barışçıl bir kozmopolit karakter taşımadığını ve azınlıklar arası birtakım çekişmelerin yaşanmakta olduğunu göstermektedir.

Bölgedeki nüfus hareketliliği tarih boyunca devam etmiştir. 19. yüzyılda Galata ve Pera semtlerinin gelişmesi ve gayrimüslim azınlıklar için sosyal ve kültürel bir merkez oluşturmasıyla varlıklı olan azınlık kesimin Kumkapı'dan Pera'ya taşındığı bilinmektedir. Bunun sonucunda, Kumkapı'nın ahalisini çoğunlukla küçük esnaf ve zanaatkar gayrimüslimler oluşturmuştur.

20. yüzyılın ilk yarısında azınlıklara uygulanan vergiler, ve 6-7 Eylül olayları sonrasında bölgedeki nüfus oranları değişmeye başlamıştır (Erez, 2003). Azınlıklar bölgeyi terk ederken, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden (Doğu ve Kuzey Anadolu) göç eden Müslüman nüfus artmıştır. Göç dalgasının sürekliliği ile bölgedeki kullanıcı kimliği tanımsızlaşmış ve bugün, çoğunlukla kiracıların oluşturduğu bir kesim oluşmuştur. Kuzey Afrika'dan ve Rusya vb. diğer yabancı ülkelere aldıkları göçlerle nüfus düzeni karışan Kumkapı, güvenlik açısından sorunlu bir bölgedir. Bu nedenle tez çalışması kapsamında sosyal anket çalışması yürütülemedi, bu konuda kaynaklara başvurulmuştur.

Kumkapı'da günümüz nüfusunun çoğunluğunu konfeksiyon işleri, kuyumculuk gibi serbest meslekle uğraşan Müslümanlar oluşturmaktadır (Erez, 2003). Ermeni ve Rum varlığı, yoğunluğu 19. yüzyıla göre çok az olsa da, buradaki okullara ve dini kurumlara bağlı olarak sürmektedir.

Günümüzde yapıların çoğu konut olarak kullanılmakla birlikte, Kumkapı Meydanı çevresinde balık lokantaları ve meyhaneler çoğunluğu oluşturmaktadır. Kuzeydeki

¹³ Serda Basut'un tezindeki ilgili kaynak: Hopelyan, 1930. Bezciyan Okulu'nun Tarihçesi 1830-1930, İstanbul

ana caddeler ve bu caddelere bağlanan sokaklar üzerinde ise tekstil atölyeleri, iş hanları, bürolar ve küçük dükkanlardan oluşan ticarethanelerin yoğun olduğu görülmektedir.

4.3. Çalışma Alanındaki Yapılaşma

Kumkapı bölgesinde, tez çalışmasında dört mahallenin sınırları içindeki alanlar incelenmiştir. Bunlar: Nişanca; Muhsine Hatun; Şehsuvar Bey; ve Mimar Kemalettin mahalleleridir.

4.3.1. Anıtsal Yapılar

4.3.1.1. Ermeni Patrikhanesi ve Kiliseler

▪ Ermeni Patrikhanesi

Kumkapı Meryem Ana Ermeni Kilisesi'nin karşısındaki parselde, Şarapnel Sokak 20 numaradadır. Yapı, günümüzde işlevini ve özgünlüğünü korumakta olup, bakımlı durumdadır.

1641'de, Ermeni Patriklik Makamı'nın Kumkapı'ya taşınması ile birlikte kurulmuştur.

1718 Temmuz'undaki yangında, Surp Asdvadzadzin Kilisesi ile birlikte yanmıştır. Hassa mimarı Melidon Araboğlu ve Sarkis Kalfa yönetimindeki onarım çalışmaları sonucunda, 13 Aralık 1719'da kiliseler ile birlikte tekrar açılmıştır (Seropyan, 1989h).

1826 Hocapaşa yangınından sonra Krikor Amira Balyan ve Dövletyan Garabed'in tasarımı ile 1828'de yeniden yaptırılmıştır (Seropyan, 1989h).

1896 ve 1908 yılları arasında patriklik yapmış olan Patrik I. Mağakya tarafından tekrar onarıldığı bilinen yapı, 1913 yılında yıktırılarak, mimar Krikor Melidosyan'ın tasarımına uygun olarak bir kez daha inşa edilmiştir (Seropyan, 1989h).

Günümüze ulaşan 1913 tarihli Patrikhane, simetrik neoklasik ön cephe düzenine sahip, ahşap konstrüksiyonlu ve dikdörtgen planlı bir yapıdır (Şekil 4.06.). Sokağa bakan doğu cephesinin üçgen alınlıkla sonlanan orta bölümü, kitle olarak yan bölümlerden bir kat yüksektir ve aynı zamanda yapının giriş aksını ve anıtsallığını vurgulamaktadır. Yan bölümler taş subasman katı üzerinde ahşap iki katlı olarak yükselmektedir. Yan bölümlerin pencere açıklıkları klasik dikdörtgen biçimlidir ve

her katta aynı boyuttadır. Giriş katı pencereleri, üçgen söve başlılarıyla, dikdörtgen motiflerle bezeli düz söve başlıklı birinci kat pencerelerinden ayrılırlar.

Şekil 4.06. Ermeni Patrikhanesi Giriş Cephesi

Ön cephedeki simetrik düzene, yapının arka cephesinde ve plan şemasında rastlanmamaktadır.

▪ **Meryem Ana (Surp Asdvadzadzin) Ermeni Kilisesi**

Kumkapı semtinin doğusunda, Şarapnel Sokak 3 numaradadır. İstanbul'daki en önemli Ermeni Gregoryen Kilisesi olan yapı, günümüzde bakımlı durumdadır ve ibadete açıktır.

İlk kilise yapısının İstanbul'un fethinden sonra Ermeni toplumuna verilmiş olan Bizans kiliselerinden birisi olduğu düşünülmektedir. 1608'de yayınlanmış olan Ermeni gezgini Polonyalı Simeon'un seyahatnamesinde de bu kiliseden söz edilmektedir (Seropyan, 1989d).

1641'de Ermeni Patriklik Makamı'nın Kumkapı'ya taşınmasından dört yıl sonra, yapı 1645'teki yangında harap olmuştur. Kilisenin, 1649'a kadar bölge halkının da yardımlarıyla yeniden inşa edildiği bilinmektedir (Tuğlacı, 1992).

1677'de kilise çevresinde kurulan basımevinde birçok kitap yayınlanmıştır (Seropyan, 1989c).

Kilisenin 1718 Temmuz’undaki yangında, patrikhane yapısı ile birlikte yanması üzerine, hassa mimarı Melidon Araboğlu ve Sarkis Kalfa yönetiminde onarım çalışmaları başlatılmıştır. Patrikhane binası ile paralel yürütülen ve kısa sürede tamamlanan çalışmalar sonucunda, 13 Aralık 1719’da merkez kilise Surp Asdvadzadzin, güneydeki kilise Surp Hagop ve kuzeydeki kilise Surp Sarkis adıyla takdis edilerek ibadete açılmıştır. İlk kez bu tarihten itibaren Kilise, Ana Kilise, Katedral anlamına gelen “Mayr Yegeğetsi” adıyla anılmaya başlanmıştır (Seropyan, 1989d).

1762’deki yangında büyük hasar gördükten sonra, kilise 1764 yılında onarılmıştır. Bu onarım sırasında, önceden kilise avlusunda bulunan Kudüs Patrikliği Vekâlethanesi, bugünkü Patrikhanenin güneyinde bulunan lojman yapısının yerine yeniden inşa edilmiştir (Seropyan, 1989d).

Şekil 4.07. Ermeni Patrikhanesi ve Meryem Ana Kilisesi (Pervititch Haritası)

1769’da yangınlarla mücadele amacıyla kilisenin avlusuna bir su havuzu inşa edilerek, tulumbacı grubu kurulduğu da kayıtlarda yer almaktadır (Seropyan, 1989d).

1819’daki onarımdan sonra takdis edilirken kuzeydeki kilise Surp Khaç, güneydeki kilise ise Vortvots Vorodman olarak adlandırılmıştır. Söz konusu yapılar, günümüzde de aynı adlarla anılmaktadır. Kuzeydeki kilise yemek salonu olarak kullanılmaktadır, güneydeki kilise ise boş durumdadır.

Kiliseler, son büyük onarımı 1826 Hocapaşa yangınında harap olduktan sonra geçirmiştir. Krikor Amira Balyan ve Dövletyan Garabed'in planlarını çizdiği, üç büyük, üç küçük kilise ve şapellerden oluşan kompleksin onarımı Eylül 1828'de tamamlanmıştır (Tuğlacı, 1992). Bu sırada, fakir çocuklar için bir dersane, ilahi öğrenimi için iki sınıf, yangına karşı bir havuz ve tulumbacılar için bir oda komplekse eklenmiş, Surp Harutyun Şapeli'nin bodrumuna bir ayazma inşa edilmiştir. Ayrıca, Patrikhane ve Kudüs Patrikliği vekalet binaları da yeniden yapılmıştır (Şekil 4.07.). Kilise avlusundaki, havuz ve tulumbacılar odası günümüze ulaşmamıştır (Seropyan, 1989d).

1870'de katedralin ana girişine saatli bir çan kulesi inşa edilmiştir (Seropyan, 1989d) (Şekil 4.08.).

Şekil 4.08. Meryem Ana Kilisesi Saat Kulesi ve Giriş Kapısı Alınlığı

1902 ve 1985'te onarımlar geçirmiş olan kilise kompleksinde, günümüzde de onarım çalışmaları sürmektedir.

Kilise grubu, yaklaşık üç metre yüksekliğinde tuğla hatıllı taş duvarlarla çevrili bir avlunun içinde yer almaktadır. Bu taş duvar üzerinde yer alan ve Şarapnel Sokak'a açılan kesme taştan yapılmış basık kemerli ana kapısı, dekoratif alınlığı ve sövesiyle komplekse görkemli bir giriş oluşturur.

Surp Asdvadzadzin Kilisesi, doğu-batı aksında, üç nefli bazilikal planlı, taş örgülü, kırma çatılı bir yapıdır. Kiliseye, batı cephesine bitişik kesme taş çan kulesinin

altındaki kemerli kapıdan girilmektedir. Sekiz sütunla üç nefe ayrılmış olan giriş bölümünde, kuzey ve güney nefler orta bölümden üç basamak yüksektedir. Yapıda orta ve yan nefler, basık kemerlerle birbirine bağlanan on dört adet alçı kaplamalı ahşap sütunla birbirinden ayrılmaktadır. Orta nef basık tonozla, yan nefler ise düz döşeme ile örtülüdür. Doğu ucunda apsidle sonlanan kilisenin bu bölümü koroya, patriklik ve episkopos tahtlarına ayrılmıştır. Yapıda ayrıca, kuzey ve güneydeki bitişik şapeller ve yan kiliselere açılan geçişler bulunmaktadır.

Giriş ve yan cephelerde, alttakiler daha yüksek ve üst üste iki sıra olmak üzere, klasik çizgide kemerli pencereler bulunmaktadır. Giriş cephesinin simetri eksenindeki çan kulesi, yapıya eklendiği dönemdeki üslup ile paralel olarak, kat silmeleri ve geometrik motifli süslemeleri ile, sade ve sıvalı kiliseden daha gösterişlidir.

Dekoratif öğeler açısından oldukça yalın olan Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin sütunlarında yaklaşık bir buçuk metre yükseklikten sonra altın yaldızlı yivler bulunmaktadır. Giriş bölümündeki sütun başlıkları orta bölümdakilere göre daha sade ve iyon düzenine yakın biçimdedir. Orta bölümdeki sütun başlıkları ise, bitkisel motifler ve salkımlarla süslenmiştir. Kemerler yaldızlı bitkisel motiflerle belirginleştirilmiş ve orta nefin örtüsü tonoz yaldız bezemeli göbeklerle renklendirilmiştir.

Kompleksin kuzey ve güney kiliseleri olan Surp Khaç ve Vortvots Vorodman simetrik yapılardır. Taş duvar ve tuğla kemer örgülü, kırma çatılı, üç nefli bazilika tipindeki kiliselerin nefleri, basık kemerlerle bağlanan sütunlarla birbirinden ayrılmaktadır. Orta nefler basık tonozla örtülüdür. Sıvalı cephelerin açıklık düzenlerini sade, üst üste iki sıra halinde dizilmiş, kemerli pencereler oluşturmaktadır.

Diğer iki kiliseden farklı olarak, Vorvots Vorodman Kilisesi'nin batı bölümünde, genellikle koro tarafından kullanılan, kuzeybatı ve güneybatı duvarlarına bitişik ahşap merdivenlerle ulaşılan, ahşap ve “U” planlı bir galeri katı bulunmaktadır.

Katedral kompleksinde ayrıca, Surp Harutyun, Surp Hovhannes Mıgırdiç ve Surp Vorvots Vorodman Şapelleri, Surp Dzınunt Vaftizhane Kilisesi ve Surp Teodoros Ayazması bulunmaktadır.

▪ Surp Harutyun Ermeni Kilisesi

Kumkapı semtinin güneybatı bölümünde, eskiden liman bölgesi olduğu bilinen ve Bizans surlarının dışında kalan dolgu alanda, Çakmaktaşı Sokak numara 35-37’de yer almaktadır. İstanbul’daki Ermeni Gregoryen kiliselerinden olan yapı, bakımlı durumdadır ve ibadete açıktır.

İlk olarak 19. yüzyılın ilk yarısında, sur dışında ahşap bir şapel olarak inşa edildiği bilinmektedir. 1855 yılında kâgir olarak yenilerek günümüzdeki kilise yaptırılmıştır (Tuğlacı, 1992).

Şekil 4.09. Surp Harutyun Ermeni Kilisesi

Yüksek bir avlu duvarındaki kapıyla sokağa açılan Surp Harutyun Kilisesi, tek nefli bazilika tipinde, dikdörtgen planlı, kırma çatılı sade bir yapıdır. Duvarların tuğla hatıllı taş örgüsü dışardan okunabilmekle birlikte, yapının cephelerinde önceden var olan açıklıkların tuğla ile örülerek kapatıldığı görülmektedir (Şekil 4.09.).

Kırma çatının içinde, ana mekân olan nef beşik tonozla örtülüdür. Kilisenin apsid tarafından, kuzeyde vaftizhane ve güneyde hazine odası ile din görevlilerinin kullanımına ayrılmış olan ve ana kitleden alçak, tek katlı ve sur kalıntılarına bitişik bölümlerine geçilmektedir.

▪ Ayia Kiryaki Rum Ortodoks Kilisesi

Semtin kuzeydoğu tarafında, Kadirga Limanı Caddesi 21 numaradadır. Yapı avlusuna aynı zamanda caddeye paralel olan Çadırcı Camisi Sokak'tan giriş vardır. Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı bir kilise olarak günümüzde ibadete açıktır ve bakımlı durumdadır.

Ayia Kiryaki Kilisesi'ne 1583 Tryphon ve 1604 Paterakis listelerinde yer verilmiştir. 17. yüzyıl ortalarında İstanbul'u ziyaret etmiş olan Antakyalı Patriğin katibi Paulus 1652'de kilisenin kapısı üzerindeki “Yaradılış” sahnesinin betimlemesinden söz etmektedir. Kömürciyan'a göre kilise 1645 ve 1660 yıllarında yanmıştır. Petrides'e göre de 1659 yılındaki yangında harap olan kilise 1730'da onarılmış, 1865 yılında ise tamamen yanmıştır (Karaca, 2001).

Kauffer Haritası'nda (1776) Aia Kiriaki adıyla yer alan kilise, 1875 şehremaneti haritasında avlusuna kuzey ve güneyde açılan merdivenlerden dolayı “Merdivenli Kilise” olarak geçmektedir (Karaca, 2001).

Yazıtı bulunmayan bugünkü kilisenin 1894 depreminde yıkıldıktan sonra mimar Periklis Fotiadis'in tasarımı ile yeniden inşa edilerek, 1901'de ibadete açıldığı bilinmektedir (Karaca, 2001).

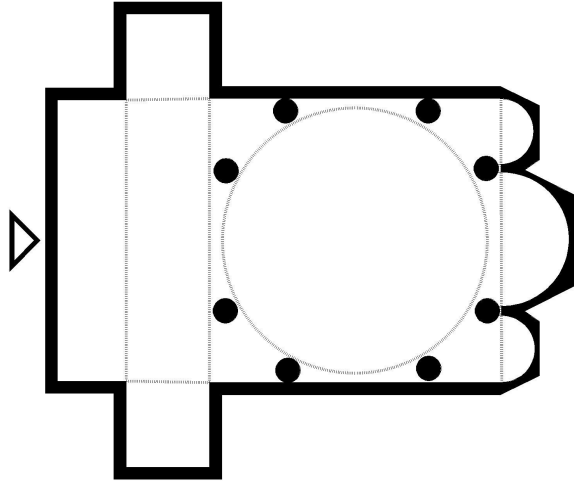
1936 ve 1955'te onarımlar geçirmiş olan yapıda, bugün de restorasyon çalışmaları sürmektedir (Şekil 4.10.).

Şekil 4.10. Ayia Kiryaki Rum Ortodoks Kilisesi Batı Cephesi

Kadırga Limanı Caddesi tarafında, avlunun güney sınırını kilisenin sıraev grubu tanımlamaktadır ve sıraevlerin batı bitişiğindeki kapıdan sonra yükselen merdivenlerle yapıya ulaşılmaktadır. Kuzeyde ise, yüksek bir taş duvarın batı ucunda açılan kapıdan merdivenlerle avluya inilmektedir. Avlunun yüksek doğu duvarını, kilisenin destekleyici mekânlarını içeren yapılar oluşturmaktadır.

Kesme taştan inşa edilmiş, tuğla kemer örgülü, merkezi plan tipinde ve kare planlı naosu yüksek kasnağa oturan kubbe ile örtülü bir yapıdır. Doğu-batı aksında dikkörtgen planlı kilisenin kuzey ve güney cephelerinde yükselen kare planlı, baldaken tipte ve kubbeli çan kuleleri, yapının ana kitlesinden dışarı doğru çıkmaktadır (Şekil 4.11.).

Şekil 4.11. Ayia Kiryaki Kilisesi Plan Şeması

Doğu cephesinde, ortadaki daha yüksek ve yarıçapı fazla olmak üzere yarım kubbe örtülü üç apsit kitleden dışa doğru çıkıntı yapmaktadır.

Giriş cephesi, simetrik düzenlemesiyle olduğu kadar, taş, tuğla, mermer gibi farklı malzemelerin uyumlu kullanımıyla ve renkleriyle göz alıcıdır. Cephenin giriş aksına gelen orta bölümü, yan bölümlerden yükseltilerek ve fronton görünümü verilerek üçgen kırma çatı ile bitirilmiştir. İki mermer sütuna oturmuş beşik kemer ve iki yanında daha küçük açıklıklı mermer kemerli giriş kapısının üzerinde, kemer biçiminde bir girinti yaratılarak oluşturulmuş kesme taş yüzeyde düzenlenmiş yükseltilmiş tuğla kemerli ve mermer sütunçeli üç bölümlü üst kat penceresi giriş aksını güçlendirir.

Yan bölümlerde, giriş katındaki kemerli pencerelerin üstünde mermer sütunçeli ve yükseltilmiş ikiz tuğla kemerli pencereler bulunmaktadır. Saçağın hemen altında bütün cephelerde süreklilik gösteren tuğladan ve dişli bir bezeme hattı ile, giriş cephesinde yeşil asma motifi ve rozetler bulunmaktadır. Dekoratif rozetler, kuzey ve güney cephelerinde de görülmektedir.

Kuzey ve güney cepheleri, giriş kapısının yerine bir pencere gelecek şekilde ön cephe ile aynı düzeni tekrar etmektedir. Pencere altlarındaki kat silmeleri, apsid cephesi dışındaki bütün cephelerde ve aynı hattı izleyerek çan kulelerinde de dolanmaktadır. Çan kulelerinin açıklık düzeni, cephelerdekiyle aynı dilde sürdürülmüştür.

Üstünde galeri katı bulunan narteksten sonra geçilen ana mekân, sekiz sütunla taşınmakta olan ve yüksek kasnak bölümünde küçük pencereler olan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbede, duvarlarda ve nartekte yağlıboya tasvirler bulunmaktadır.

▪ Panayia Elpida Kilisesi

Kumkapı Meydanı'nın batısında, kuzeyde Samsa Sokak, batıda Gerdanlı Sokak, güneyde Telli Odaları Sokak ve doğuda Müsteşar Sokak ile çevrili yapı adasıdır. Bugün, kilisenin avlusuna ana giriş Gerdanlı Sokak 4 numaradan olmakla birlikte, Samsa ve Müsteşar sokakların kesiştiği köşede de bir giriş kapısı bulunmaktadır. Tez çalışması sırasında (2003-2005) son onarımı tamamlanan Panayia Elpida Kilisesi, oldukça bakımlı durumdadır ve Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı olarak ibadete açıktır.

Kilise ile ilgili ilk bilgiler 1400 yılından başlamaktadır (Karaca, 2001). 1576 tarihli Gerlach, 1583 tarihli Tryphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer alan yapı, 1645'te çıkan ve bölgedeki dört Rum kilisesini tahrip ettiği bilinen yangından zarar görmüştür (Cezar 1963).

1655 ve 1660 yangınlarında hasar gören kilise, 1680 yılında yeniden inşa edilmiştir. 1776 Kauffer haritasında "Panaia tis Elpidos" adıyla yer alan kilisenin bugün yazıtı bulunmamaktadır (Karaca, 2001).

Avlusu, batıda, kuzeyde ve güneyde yüksek duvarlarla çevrili olan kilisenin kuzeybatı köşesinde bugün harap durumda ancak ayakta olan, yığma tuğla tekniği ile inşa edilmiş iki katlı okul binası bulunmaktadır.

Kesme taştan inşa edilmiş kilisenin, doğudaki narteksinin güney ve kuzey köşeleri üzerinde yükselen baldaken tipi çan kuleleri, dikdörtgen planın merkezine oturan büyük kubbe ile, yapının ana kitlesine hareketlilik katmaktadır (Şekil 4.12.). Doğu cephesinde, merkezdeki daha büyük olmak üzere, simetrik dizilmiş yarım kubbe örtülü üç apsid ana kitleden dışarı doğru çıkıntı yapmaktadır. Yapının kubbe ve tonoz örtüsü, iç mekânı dışarı yansıtacak biçimde okunabilmektedir.

Şekil 4.12. Panayia Elpida Kilisesi Kuzey Cephesi

Kilisenin narteksteki üç, kuzey ve güneyde simetrik olarak birer girişi vardır. Kapalı Yunan haçı plan tipindeki kilisenin, dört sütun üzerinden pandantiflerle geçilen ve yüksek kasnağa oturan kubbe örtülü merkezi mekânını, dört yönde tonoz örtülü haç kolları keser.

Kilisenin batısındaki giriş cephesi işlemleriyle ve açıklık düzeni ile ön plana çıkmaktadır. Taş yüzeyde bitkisel motifli kabartmaları, sütunçeleri, simetri aksındaki gül penceresi, pilastrları ve katları belirleyen silmelerıyla ön cephe göz alıcıdır.

Mermer ikonastasis ile pandantif, kubbe, tonoz ve duvar yüzeylerinde betimlemeler ve geometrik bezemelerle ve pencerelerde renkli camlarla iç mekân zengin bir bezeme programına sahiptir.

4.3.1.2. Camiler

▪ Nişancı Mehmed Paşa Camisi

Kumkapı semtinin kuzeybatı ucunda, Türkeli Caddesi üzerinde numara 64’de bulunmaktadır. Alçak duvarlarla çevrili, içerisinde fiskiyeli mermer bir havuzu olan ağaçlı bir avlu içerisinde yer almaktadır. Bugün bakımlı durumdadır ve ibadete açıktır.

İlk olarak, Sultan II. Mehmed’in son sadrazamı Karamanî Mehmed Paşa tarafından 1475’te yaptırılmıştır (Öz, 1987). Daha sonraki bir depremde yıkılması üzerine yeniden inşa edildiği bilinmektedir (Dişören, 1989).

Ahşap ve iki katlı son cemaat yerinin, caminin harim bölümünden kuzey-güney aksında genişlemesiyle yapı, “T” biçimli bir plana oturmaktadır ve kırma çatı ile örtülüdür (Şekil 4.13.). Güney cephesine bitişik taş örgülü minaresi, kare planlı bir kaide üzerinde yükselmektedir.

İç mekânda yapılmış olan niteliksiz onarımlar sonucunda özgün dekoratif elemanlar ve bezemeler kaybolmuştur.

Şekil 4.13. Nişancı Mehmed Paşa Camisi

▪ Çadırcı Mescidi

Günümüzde Çadırcı Ahmed Çelebi Camisi olarak anılmakta olan yapı, Kumkapı’nın kuzeydoğusunda, Gedikpaşa semtinin alt tarafında yer almaktadır. Balipaşa ve

Gedikpaşa yokuşlarını doğu-batı doğrultusunda kesen Çadırcı Cami Sokak numara 7-9'da yer alan cami, Panayia Elpida Kilisesi ile aynı sokağa açılmaktadır. Camiye batıdan, Balipaşa Yokuşu numara 87'den de girilmektedir. Yapı, avlu içindeki özgün konumunu avluya sonradan inşa edilmiş niteliksiz yapılarla yitirmiştir. Yerleri ve boyutları değiştirilen açıklıklarla, özgün cephe düzenlerinin kaybolmuş olduğu görülmektedir. Cami, günümüzde bakımlı durumdadır (Şekil 4.14.).

Şekil 4.14. Çadırcı Mescidi

Camiyi Çadırcı Ahmed Çelebi yaptırmıştır (Öz, 1987). İlk vakfiyesinin 1489 tarihli olduğu bilinmektedir. Caminin minberi 1769 yılında konulmuştur. Günümüze kadar birçok onarım geçirmiş olduğu gözlenmektedir. 1953 yılında Anıtlar Derneği tarafından onarılmıştır (Naza, 1989).

Duvarları tuğla hatıllı taş örgülü fevkâni cami, kırma çatılıdır. Güneydoğu-kuzeybatı aksında yerleşmiş bir dikdörtgene benzeyen yapıyı, doğu-batı doğrultusundaki sokağa bitişik olan cephesi plan düzleminde yamuk bir biçime tamamlamaktadır. Kuzeybatı cephede ana kitleye bitişik olan minare kesme taştandır. Mihrap duvarı yönünde caminin haziresi bulunmaktadır.

▪ **Muhsine Hatun Camisi**

Kumkapı semtinin kuzeyinde, Çifte Gelinler Caddesi'nin Tavaşi Çeşmesi Sokak ile kesiştiği köşede bulunmaktadır. Alçak bir duvar ve üzerinde demir parmaklıklarla

çevrili ve ağaçlı bir avlu içinde yer almaktadır. Cami bakımlı durumdadır ve ibadete açıktır.

Sadrazam İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra eşi Muhsine Hatun tarafından, Gülşenî tarikatının kullanımı için 1532'de Mimar Sinan'a yaptırılmıştır (Öz, 1987). Mimar Sinan'ın eserlerini içeren Tezkiretü'l Ebniye, Tezkiretü'l Bünyan ve Tuhfe-i Mimarın'da "İbrahim Paşa Zevcesi Mescidi" veya "Muhsine Hatun Mescidi" olarak geçmektedir. Özgün durumunda bir cami, caminin mihrabı önündeki yerde bir zaviye ve çevresinde hücreler inşa edildiği bilinmektedir (Tanman,1989). Cami ve şadırvan dışındaki bölümleri bugün mevcut değildir.

Şekil 4.15. Muhsine Hatun Camisi

18. yüzyıldaki esaslı onarıma kadar, yapıdaki izlerden yola çıkılarak caminin, çeşitli onarımlar geçirmiş olduğu düşünülmektedir. 1885 tarihindeki kayıtlara göre tekkenin terk edilmiş olduğu, 1889 yılındaki kayıtlarda ise yerinin arsa olarak belirtilmesinden 19. yüzyılın sonunda çok harap durumda veya tamamen yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır. Caminin günümüzdeki haliyle, 19. yüzyılın sonunda tekrar inşa edildiği anlaşılmaktadır (Tanman,1989).

Caminin harim duvarları kâgir, son cemaat yeri ise ahşaptır ve yapı, iki bölümü de içine alan bir kırma çatı ile örtülüdür (Şekil 4.15.). Basık kemerli giriş kapısının üzerinde yazıtı yer almaktadır. Harim bölümünün kuzeybatı köşesinde yükselen tuğla minarenin kaidesi, güney cephesinde dışarı doğru çıkıntı yapmaktadır.

Caminin doğu ve kuzey duvarına bitişik haziresindeki mezar taşları ilgi çekicidir.

▪ Behram Çavuş Camisi

Kumkapı semtinin ve çalışma alanının kuzeydoğu ucunda, Kumluk Sokak 1 numarada yer almaktadır. Bugün niteliksiz ek yapılarla doldurulmuş, küçük bir avlunun içinde bulunmaktadır. Bakımlı durumda olan yapı, ibadete açıktır.

Sokollu Mehmed Paşa döneminde Başçavuş Behram Ağa tarafından 1655-1661 yıllarında yaptırıldığı bilinmektedir (Öz, 1987).

Kırma çatılı cami, son yüzyıl içinde geçirdiği onarımlar sonucunda büyük ölçüde değişerek özgün mimari özelliklerini yitirmiştir (Şekil 4.16.).

Şekil 4.16. Behram Çavuş Camisi

▪ Tavaşı Süleyman Ağa Camisi

Semtin güney bölümünde ve merkezde, Babayığit Sokak'ta bulunmaktadır.

Alçak duvarlarla ve demir parmaklıklarla çevrili bir avlunun içinde yer almakta ve istasyon yapılarının da açıldığı küçük bir meydanın batı sınırını tanımlamaktadır. Günümüzde bakımlı durumdadır ve ibadete açıktır.

17. yüzyılın sonunda Tavaşı Süleyman Ağa tarafından yaptırılmıştır (Öz, 1987). Caminin giriş bölümündeki eklemeler ve cephe kaplamalarındaki değişiklikler, 20. yüzyılda onarıldığını ortaya koymaktadır.

Bir bodrum kat üzerinde yığma tek katlı olarak yükselen dikdörtgen planlı yapı, kırma çatı ile sonlanmaktadır (Şekil 4.17.). Caminin batı köşesine bitişik ahşap minaresi özgündür.

Şekil 4.17. Tavaşi Süleyman Ağa Camisi

Sivri kemerli pencere açıklıklarıyla sade cephe görünümüne sahip bir yapıdır.

4.3.1.3. Nişanca Hamamı ve Çeşmeler

▪ Nişanca Hamamı

Kumkapı semtinin kuzeybatı ucunda, Türkeli Caddesi'nin Nişanca Hamamı Sokak ile kesiştiği parsel üzerinde bulunmaktadır. Nişancı Paşa Hamamı olarak da bilinen ve anıtsal boyutlarıyla dikkat çeken çifte hamam, gereken ilgi gösterilmediği için günümüzde oldukça bakımsız durumda olmasına karşın yine de ayakta ve hamamın iki tarafı da kullanılmaktadır. Yapının ana caddeye ve sokağa bakan cephelerine bitişik, derme-çatma ve niteliksiz yapılar, gerek görsel gerekse yapısal açıdan hamamın bütünlüğünü bozmaktadır.

Kaba yontma taştan inşa edilmiş hamamı, Sultan II. Mehmed'in sadrazamı Nişancı Mehmed Paşa'nın 1475 yılında, caddenin karşısındaki Nişancı Mehmed Paşa Camisi ile birlikte yaptırdığı bilinmektedir (Haskan, 1995). Hamam, 1762'de Beyazıt'tan çıkan ve Kumkapı bölgesine yayılan yangında yanmıştır (Cezar, 1963). Bu yangında soyunmalık kubbesinin de yıkıldığı tahmin edilmektedir (Şekil 4.18.).

Hamamın kadınlar bölümünün soyunmalık kitlesi, erkekler bölümüne göre ana caddeden geriye çekilmiştir. Bugün, her iki bölüme de Türkeli Caddesi üzerinden ve soyunmalık cephelerinin ortasından girilmektedir.

Şekil 4.18. Nişanca Hamamı Erkekler Bölümü Kuzey Görünüşü

Soyunmalık bölümleri, yükseltilmiş kırma çatılı ısıklıklarla örtülüdür. Erkekler bölümünde, soyunmalığın ortasındaki bir kapıdan üç kubbeyle örtülmüş ılıklik bölümüne geçilmektedir. Bu bölümde batıdaki bölüm eyvan, doğudaki bölüm ise halvet şeklindedir. Ilıklığın ortasındaki kapıdan, kubbelerle örtülü dört halvetli, ve üç sofalı sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Erkekler bölümünün sıcaklık kubbesi yaklaşık yedi metre çapı ile kadınlar sıcaklık bölümünün orta kubbesinden büyüktür.

Külhan ve sarnıç bölümleri sıcaklıkların güney duvarına bitişiktir.

▪ Çeşmeler

Kumkapı semtinde çalışma alanı içinde yedi tarihi çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmelerden üç tanesi bugün yazıtsızdır ve büyük değişime uğratılmıştır. Çalışma alanının dış çeperinde, semte açılan sokaklarda bulunan diğer üç çeşmeye, semtin gelişimi açısından bilgi verdikleri için kısaca değinilmektedir.

▪ Halil Çevkân Çeşmesi

Mollataşı Sokak'la Nişanca Hamamı Sokak'ın kesiştikleri köşede, Nişanca Hamamı'nın arka köşesinde yer almaktadır. Bugün çok bakımsız ve harap durumdadır. Orta yüzündeki yazıtına göre 1590 yılında yapılmıştır (Tanışık, 1943).

Üç yüzlü, kesme taştan klasik üslupta yapılmış bir çeşmedir. Piramit biçimli, kesme taştan bir çatı ile örtülüdür (Şekil 4.19).

Şekil 4.19. Halil Çevkân Çeşmesi

▪ Cüce Mehmed Ağa Çeşmesi

Şarapnel Sokak'ın güney ucunda yer alan yapı kalıntısının, Pervititch haritası pafta 16 (Ek B.10.) ve fotoğraflardan yola çıkarak Cüce Mehmed Ağa Çeşmesi olduğu düşünülmüştür (Şekil 4.20.). Bugün sadece haznesi görülebilen çeşmenin Topkapı Sarayı'ndaki yazıtından 1590 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır (Egemen, 1993).

Şekil 4.20. Cüce Mehmed Ağa Çeşmesi Kalıntısı

▪ Ahmed Bey eşmesi

Hisar eşme Sokak'la Fındıkkıran Sokak'ın köşesinde yer almaktadır. Yazıtına göre 1871 yılına tarihlenmektedir (Tanışık, 1943). Tek yüzölü eşme, kesme taştan yapılmıştır.

▪ Kanuni Süleyman eşmesi

Çifte Gelinler Caddesi ile Tavaşı eşmesi Sokak'ın kesiştiğı köşede, Muhsine Hatun Camisi karşı çaprazındaki apartmanın köşesinde bulunmaktadır. Bugün suyu kesiktir ve eşme bakımsız durumdadır (Şekil 4.21.).

Yazıtında, Kanuni Sultan Süleyman'nın eşmelerinden biriyken yangında harap olduğı ve 1872 yılında yeniden yaptırıldığı belirtilmektedir (Egemen, 1993). Kesme taştan yapılmış çeşmenin, süslemeli kilit taşlı basık kemerinin üzerinde, yazıtı yer almaktadır.

Şekil 4.21. Kanuni Süleyman eşmesi

Şekil 4.22. Arapzade Abdurrahman Efendi Çeşmesi Yazıtı

▪ Arapzade Abdurrahman Efendi Çeşmesi

Arapzade Ahmet Sokak'ta Kumkapı Meydanı yakınında yer alan çeşmenin yazıtından Arapzade Abdurrahman Efendi tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴ Çeşmenin ilk yapım tarihi çeşme yazıtında yer almadığından, kesin olarak belirlenememektedir. Ancak, Arapzade Abdurrahman Efendi'nin 18. yüzyıl başında, Sultan III Ahmed'in baş imamı olduğu bilinmektedir (Şekil 4.22.).

▪ Kulluk Sokak'la Kadirga Limanı Caddesi'nin kesiştiği köşede, Behram Çavuş Camisi'nin duvarında yer alan yazısız çeşme bugün bütünüyle yenilenmiştir ve suyu akmaktadır (Şekil 4.23.).

¹⁴ Prof. Dr. Mine Mengi çeşmenin üstündeki yazıtı bugünkü dile çevirmiştir.

Aslı: *Cennet-mekân Sultan Ahmet Hân-ı Sâlis tâbe serâhu hazretiniün asrında İmâm-ı Evvel Şehriyârî ve bi'l-fi'l Rumili Kaziaskeri iken irtihâl ve irtikâ iden Arab-zâde merhûm- u magfûr Abdurrahmân Efendi'nin ihyâsına muvaffak oldukları çeşmeleridir.*

Bugünkü dilde: Mekanı Cennet olan Sultan III. Ahmed'in (toprağı bol olsun) döneminde İmâm-ı Evvel Şehriyârî, Rumeli kazaskeri iken ölen rahmetli Arapzâde Abdurrahman Efendinin yaptırdığı (yenilettiği) çeşmedir.

Şekil 4.23. Behram Çavuş Camisi Çeşmesi

▪ Nişancı Mehmed Paşa Camisi Çeşmesi

Türkeli Caddesi üzerinde, Nişancı Mehmed Paşa Camisi'nin caddeye bakan duvarının doğu ucunda bulunmaktadır. Bugün suyu akmamaktadır (Şekil 4.24.).

Yazıtı bulunmayan çeşmenin kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak, Pervititch planından bugün bulunduğu yere, 1920'li yıllardan sonra taşındığı anlaşılmaktadır.¹⁵

Tek yüzlü çeşme, klasik üslupta sivri kemerlidir ve kesme taştan yapılmıştır.

Şekil 4.24. Nişancı Mehmed Paşa Camisi Çeşmesi

¹⁵ Pervititch haritalarının Kumkapı bölgesine ait 15 numaralı paftasında cami yakınında iki çeşme görülmektedir. Bugün cami duvarında bitişik olan çeşmenin bu iki çeşmeden biri olabileceği düşünülmektedir.

- Çalışma alanının dış çeperinde, semte açılan sokaklarda yer alan çeşmeler:

Mabeyinci Yokuşu'nun Çifte Gelinler Caddesi'ne yakın olan alt bölümünde yer alan **III. Selim Han Çeşmesi (1799)** kesme taştan yapılmıştır (Egemen, 1993) (Şekil 4.25.). Bugün suyu akmamaktadır, ancak son yıllarda haznesiyle birlikte restore edildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 4.25. III. Selim Han Çeşmesi

İbrahim Paşa Yokuşu'nda, Muhsine Hatun Camisi'nin hemen üstünde yer alan kesme taştan yapılmış **Veznedar Hüsmen Ağa Çeşmesi (1856)** bugün yarı yarıya kaldırıma gömülmüştür ve bakımsız durumdadır (Şekil 4.26.). Eski fotoğraflarda¹⁶ görülen yazıtlarından alttaki sökülümüştür (Egemen, 1993).

Şekil 4.26. Veznedar Hüsmen Ağa Çeşmesi

¹⁶ Affan Egemen'in İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri (1993) adlı kitabında 395. sayfada çeşmenin yazıtları ile birlikte fotoğrafı görülmektedir.

Ermeni Patrikhanesi'nin hemen batısında yer alan Kazgancı (Nalbant) Camisinin karşısında bulunan çeşme, bakımsız durumdadır. Yazıtı bulunmadığı için ilk yapım tarihi bilinmeyen sivri kemerli çeşme, kesme taştan yapılmıştır (Şekil 4.27.).

Şekil 4.27. Kazgancı (Nalbant) Camisi Çeşmesi

4.3.1.4. Kumkapı Tren İstasyonu

Kumkapı'nın güneyinde ve semtin merkez bölümünde bulunan istasyon, Sirkeci-Halkalı demiryolu hattında Sirkeci yönünden başlayarak üçüncü durağı oluşturmaktadır. Doğusunda Cankurtaran ve batısında Yenikapı durakları yer almaktadır. TCDD'ye bağlı olarak işlevini günümüzde de sürdürmektedir.

Kumkapı istasyonu, istasyon şefliği (Şekil 4.28.), lojman ve gişe yapıları ve durak bölümünden oluşmaktadır. Aynı hat üzerinde bulunan Yenikapı ve Kocamustafapaşa durakları ile aynı tarihte, 27 Temmuz 1872'de hizmete açılmıştır (Kuban, N., 2002).

Şekil 4.28. Kumkapı Tren İstasyonu Şekli

Yapılar grubunun en doğusundaki istasyon şekli, giriş katı kesme taştan 2 katlı, kırma çatılı bir yapıdır. Kapı ve pencere sövelerindeki profiller, kat silmeleri ve bezemeleriyle, diğer istasyon yapıları arasında öne çıkmaktadır. Sade görümlü, betonarme gişe yapısından bir alt geçitle peron bölümüne ulaşılmaktadır. Yapıların batısında ise, tek katlı lojman binası yer almaktadır. Peronlar ve bekleme salonları demir bir strüktür ile örtülmüştür.

4.3.1.5. Diğer Tarihi Kamu Yapıları

Bezciyan Okulu

Şarapnel Sokak No.1’de, Ermeni Patrikhanesi ve Meryem Ana (Surp Asdvadzadzin) Kilisesi ile aynı sokakta yer almaktadır. Yapı bugün bakımlı durumdadır ve eğitime açıktır.

▪ **Bezciyan Okulu**, 1828 yılında bitişindeki kilise yapılarıyla birlikte yapılmıştır ve kapısında belirtildiği üzere 1830 yılında eğitim vermeye başlamıştır (Seropyan, 1989h). Dikdörtgen plan şeması üzerinde iki katlı olarak yükselmektedir. Simetrik ön cephesinin merkezindeki giriş üçgen bir alınlıkla yükseltilerek vurgulanmıştır. Cephe bezemeleri Ermeni mimarlığından alıntılar taşımaktadır (Şekil 4.29.).

Şekil 4.29. Bezciyan Okulu

Kumkapı’da ayrıca tarihi karakol, Eski Bölge İdare Mahkemesi, Emniyet Müdürlüğü Araç Bakım Müdürlüğü Yapıları anıtsal nitelikleriyle öne çıkmaktadır.

▪ Çifte Gelinler Caddesi 5 numarada yer alan **eski karakol** hakkında bir belge bulunamamıştır. Restore edilmiş olan yapının giriş katı banka, üst katları da otel olarak kullanılmaktadır. Yapı, özelliklerinden yola çıkılarak, 19. yüzyıla tarihlenebilir. Yapının simetrik cephe düzeninin ortasında, kompozit başlıklı mermer sütunlarla vurgulanmış mermer basamaklı girişi vardır (Şekil 4.30.). Yan bölümlerde, iki kat boyunca yükselen cumbalar bulunmaktadır. Eski karakol, boyutu ve cephe özellikleriyle çevredeki konut dokusundan farklılaşmaktadır.

Şekil 4.30. Eski Karakol

▪ Samsa Sokak, Büyük Kömürcü Sokak ve Çifte Gelinler Caddesi’den ulaşılabilen eski **Bölge İdare Mahkemesi** ve bahçesi 702 numaralı yapı adasının hemen hemen bütününe kaplamaktadır. Yapı bugün boştur ve içinde yenileme çalışmaları sürmektedir. Eski rahibe okulu ve bitişiğindeki yapılar yıkıldıktan sonra, aynı arsa üzerinde 20. yüzyılda inşa edilmiştir. Dört katlı yapı, kat yüksekliği, boyutları ve üslubu ile çevresinden farklılaşmaktadır (Şekil 4.31.). Büyük dikdörtgen pencereleriyle sade bir cephe düzenine sahiptir. Ancak, yapının sokaklara bakan cephelerindeki kompozit başlıklı pilastrlar ve kat silmeleri yapının tasarımında tarihi bezeme öğelerinin kullanıldığını göstermektedir (Şekil 4.32.) .

Şekil 4.31. Eski Bölge İdare Mahkemesi, Samsa Sokaktan Görünüş

Şekil 4.32. Eski Bölge İdare Mahkemesi Kuzey Görünüşü

▪ Türkeli Caddesi No.49'da yer alan **Emniyet Müdürlüğü Araç Bakım Müdürlüğü**'ne ait yapı, 20. yüzyıl kültür mirasının bir parçası olarak çalışma alanında yer almaktadır. Yapının üzerindeki yazıta göre mimarı Tarık Sarp'tır. 1920'lerde aynı arsada bulunan karakolun yerine inşa edilmiştir. Giriş katı üzerinde iki katlı olarak yükselen yapının, caddeye bakan cephesi simetriktr (Şekil 4.33.).

Şekil 4.33. Araç Bakım Müdürlüğü Kuzey Görünüşü

4.3.2. Sivil Mimarlık Örnekleri

Kumkapı'daki sivil mimarlık örnekleri, benzer düzenin içinde farklılaşan tek yapıların yanı sıra, aynı birimi tekrar eden sıraev dizileri veya ikiz evler şeklindedir. Semtin genel görünümü, İstanbul'un 19. yüzyılda gelişim ve değişim göstermiş diğer yerleşim bölgeleri ile hemen hemen aynı özellikleri taşımaktadır. Kumkapı konutlarının genellikle iki, üç veya dört katlı, doğrudan sokağa açılan, düz veya cumbalı ve dar cephe, dikdörtgen planlı, arka tarafta bahçeye açılan kâgir yapılar oldukları görülmektedir (Şekiller 4.34. ve 4.35.).

Şekil 4.34. Kumkapı Konutları

Şekil 4.35. Kumkapı Konutları, Çifte Gelinler Caddesi

Sıraevler

Kumkapı'daki sıraevler, İstanbul'daki diğer örnekleri gibi 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak orta ve küçük burjuvazinin konutları olarak inşa edilmiştir. Osmanlı konut tipolojisinde yer almayan bir grup olan sıraevler, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı dünyasının kültürel etkilerinin görülmeye başlanmasıyla, yeni ve özel bir konut tipi olarak biçimlenmiştir (Batur ve diğ., 1979).

Kumkapı ile birlikte, Beşiktaş Akaretler, Surp Agop Elmadağ, Ortaköy, Fener-Balat ve Söğütözü sıraevlerini daha sonraki yıllarda Arnavutköy ve Kadıköy'dekiler izlemiştir. Batılılaşma etkisinde önce İstanbul'da görülen bu yapılaşma biçimi, daha sonra diğer Osmanlı liman kentlerinde de görülmeye başlanmıştır (Sağdıç, 2001).

Sıraevlerin özgün kullanıcıları daha çok küçük tüccar, küçük esnaf ve sanatkarlarla, orta küçük bürokratlar olmuştur (Batur ve diğ., 1979).

Şekil 4.36. Kumkapı Sıraevleri, Hisar Çeşme Sokak

Şekil 4.37. Kumkapı Sıraevleri, Hisar Çeşme Sokak

Kumkapı'daki sıraevler diğer konut tipleri arasında kolaylıkla seçilebilen, birbirini tekrar eden birimlerden oluşan dizilişler sergilemektedir. Sokakla kurdukları bağlantı diğer konutlardan farklılaşmaz (Şekil 4.36. ve 4.37.). Var olan sokak dokusu ve boyutları içinde, tek konut yapılarıyla benzer cephe özellikleri taşıyarak gelişirler. Bir tipin tekrarlanmasına bağlı açık dizi biçiminde tasarlanmış örneklerin yanı sıra, Tavaşi Çeşmesi Sokak sıraevlerindeki gibi, biçimlenişleri açısından özel dizilerle de karşılaşılmaktadır.

Kumkapı'da tarihi konut dokusundaki bozulmalara karşın birçok sıraev dizisi varlığını günümüzde sürdürmektedir. Özel konut olarak kullanılmış sıraevlerin yanı sıra, kilise görevlilerine lojman olarak ve yoksul gayrimüslimlerin barınması için inşa edilmiş, genellikle kilise yerleşkelerine yakın konumda yer alan örneklerle de rastlanılmaktadır. Örneğin, Ayia Kiryaki Kilisesi'nin Çifte Gelinler Caddesi'ne bakan duvarını oluşturan çıkmasız sıraevlerin üst katları kilise görevlileri için yapılmış lojmanlar olarak hizmet verirken, sokağa açılan alt katları dükkan olarak kullanılmıştır (Şekil 4.38.). Behram Çavuş Sokak'taki ahşap çıkmalı ve düz cepheli iki sıraev grubu, Surp Harutyun Kilisesi ile arka bahçelerinden bağlantılıdır (Şekil 4.39. ve 4.40.). Bezciyan Okulu'nun da avlu duvarına bitişik, düz cepheli bir sıraev dizisi bulunmaktadır (Şekil 4.41.).

Şekil 4.38. Ayia Kiriaki Kilisesi Düz Cepheli Sıraevler

Şekil 4.39. Behram Çavuş Sokak Ahşap Cumbalı Sıraevler

Şekil 4.40. Behram Çavuş Sokak Düz Cepheli Sıraevler

Şekil 4.41. Bezciyan Okulu Avlusuna Bitişik Düz Cepheli Sıraevler

Bir bütün olarak tasarlanıp inşa edilmiş olan Tavaşi Çeşme Sokak'taki 1890 tarihli sıraevler, arka bahçelerinden Meryem Ana (Surp Asdvadzadzin) Ermeni Kilisesi'ne bağlanmaktadır (Şekil 4.42 ve 4.43.). Bu sıraevlerin, iyon düzenindeki pilastrları, kat silmeleri, kapı ve pencere söveleri, giriş katındaki ve cumbalarındaki kabartmalı bitki ve geometrik motifli bezemeleri, simetri eksenindeki evlerin üstüne oturan üçgen alınlığı ile diğer konutlardan farklılaşan görkemli bir ön cephesi vardır. Bu dizi öncelikle Ermeni din görevlileri için inşa edilmiş olmakla birlikte, daha sonra yoksul

Ermeniler için sosyal konut olarak kullanılmıştır (Akın, 1999). Bu konut dizisinin orta bölümü terk edilmiştir ve halen harap durumdadır.

Şekil 4.42. Tavaşi Çeşmesi Sokak Sıraevleri Orta Bölümü

Şekil 4.43. Tavaşi Çeşmesi Sokak Sıraevleri

Kumkapı’da ikili dizilerle (Şekil 4.44. ve 4.45.) birlikte, bugün yaklaşık 25 farklı sıraev grubu bulunmaktadır. Bir bölümünün bazı birimleri yıkılmış durumdadır, bazıları ise geçirdikleri büyük değişiklikler sonucu ayırt edilememektedir. Diğerleri, son yüzyıl içinde bütünüyle yıkılmıştır.

Şekil 4.44. Çakmaktaşı Sokak İkiz Evleri

Şekil 4.45. Behram Çavuş Sokak İkiz Evleri

Sıraevler, 19. yüzyıl kültürel mirasının İstanbul’a özgü bir tipolojik grubu olarak, Kumkapı’nın fiziksel biçimlenişinde önem taşımaktadır. Bu zenginliğin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

4.3.2.1. Plan Özellikleri

Kumkapı'daki konutlar genellikle dar parsellere bölünmüş dikdörtgen yapı adaları üzerinde, birbirlerine bitişik olarak inşa edilmiştir. Isınma açısından kazanç sağlayan bitişik düzendeki yapılaşma, gün ışığından faydalanmayı ve plan düzenlerindeki tasarım esnekliğini sınırlandırmaktadır.

Konutların ön cepheleri doğrudan sokağa açılmaktadır. Arka cephelerinde ise, küçük bahçeleri veya taşlıkları yer almaktadır. Genellikle içerden ulaşılan bir bodrum katı üzerinde, iki, üç veya dört katlı olarak tasarlanmış konutlar, tek bir ailenin kullanımı için yapılmıştır. Dar dikdörtgen plan içindeki mekan biçimlenişleri, evler arasında çok farklılık göstermemektedir. Giriş katlarında banyo, mutfak gibi ıslak hacimler bulunur ve arkadan bahçeye geçiş vardır. Katların genellikle ortasında bulunan merdiven holünden, üst katların ön ve arka cephelerinde birer odaya çıkılmaktadır.¹⁷ Üst katlarda ön odalar, ışık, görüş açısı ve alan kazanmak için sokağa doğru çıkıntı yapan ve genellikle dikdörtgen biçiminde cumbalara sahiptir.

4.3.2.2. Cephe Özellikleri

Kumkapı'daki sivil mimarlık örnekleri bitişik düzende yapılaşmanın sonucu olarak genellikle ön ve arka olmak üzere iki cephelidir. Birbirini dik kesen sokakların köşelerinde yer alan yapılarda ise, sokağa bakan cephe sayısı doğal olarak ikiye çıkmaktadır. Yapıların ön cepheleriyle arka cepheleri arasında büyük farklılıklar vardır. Ön cepheler çıkmalar, cumbalar, giriş kapıları ve bezemelerle renklendirilirken, arka cepheler sade ve tamamen kullanıma uygun olarak biçimlendirilmiştir.

Giriş kapıları, genellikle sokak kotundan bir iki basamak yükseltilmiştir. Bazı örneklerde daha fazla basamakla belirginleştirilen girişler, sokaktan konuta bir geçiş mekanı oluşturmaktadır. Bazı örneklerde ise, yol kotundan sadece bir eşikle ayrılan girişler bulunmaktadır. Dar cepheli yapılarda, giriş katındaki mekan kullanımını bölmek için girişler yandandır. Giriş yanında giriş katının pencereleri bulunmaktadır. Çoğu örnekte, cephelerde bodrum katı pencereleri görülmektedir.

¹⁷ Üst katlarda oda biçimlenişleri çok fazla çeşitlenmemekle birlikte, önde bir ve arkada iki oda, veya bir büyük odaya da rastlanmaktadır.

Bazı örneklerde, giriş katlarının hemen üzerinde yüksekliği az olan ara katlar da ön cepheye açılmaktadır.

Kapı açıklıkları, genellikle ahşap veya demirden yapılmış kapılardan yüksektir. Kapıların üzerinde, bazen aynı açıklık bazen de ayrı bir açıklık içinde biçimlenen pencereler bulunur. Cephenin diğer pencerelerinden farklı olan bu açıklıklar, yapıların girişlerini belirginleştirmektedir. Bodrum, ara kat ve giriş katı pencereleri ve giriş kapısının farklı bir araya gelişleriyle, giriş katları biçimlenmektedir.

Üst katlara çıkıldığında, cephenin ortasında genellikle bir cumba vardır. Cumbalar volta döşemeli tuğla, demir putrelli veya ahşap strüktürlü (Şekil 4.46.) olabilmektedir. Bazı örneklerde cumbalar üzerinde balkonlara rastlanmaktadır. Cumbalar dikdörtgen planlıdır ancak yarım altıgen biçimli, üçgen ve açılı tipte çıkmalara rastlamak da olasıdır (Şekil 4.47.). Köşe parsellerde ise dairesel çıkmalarla karşılaşılabilir (Şekil 4.48.).

Şekil 4.46. Ahşap Cumbalı Konut, Molla Taşı Caddesi

Şekil 4.47. Yarım Altıgen Biçimli Çıkmalı Sıraevler, Tekin Alp Sokak

Şekil 4.48. Dairesel Biçimli Köşe Çıkmalı Konut, Düzgün Sokak

Pencere biçimlenişleri, görkemli örnekler dışında, tek yapı içinde genellikle değişiklik göstermemektedir. Basık kemerli, kemerli ve dikdörtgen pencerelerin boyutları birbirine benzer oranlardadır ve cephe genişliklerine göre biçimlenmektedir.

Cephelerin yukarda sonlandığı noktada genellikle bezemeli bir korniş yer almaktadır. Bazı örneklerde, cephe bir parapetle çatıdan yükseltilmiştir. Bazılarında ise, bu parapetin üçgen biçiminde bir alınlığa benzetildiği görülmektedir (Şekil 4.49.).

Şekil 4.49. Üçgen Parapetli Sıraevler, Babayiğit Sokak

4.3.2.3. Bezemesel Özellikler

Kumkapı sivil mimarlık örnekleri arasında sade cephelere sahip olanların yanı sıra, görkemli ve yoğun bezemeli örneklerle de rastlanmaktadır. Konutların sokaklara bakan giriş cephelerinde bezeme öğeleri olarak kat silmeleri, pilastırlar, söveler, cumbaları ve çıkmaları taşıyan konsollar (demir, ahşap veya kâgir) (Şekil 4.50.), demir balkon korkulukları, saçak kornişleri (tuğla, taş veya ahşap) ve geometrik veya bitkisel kabartmalarla karşılaşmaktadır (Şekil 4.51. ve 4.52.). Cumbalar ile balkon ve köşe çıkmaları biçimlenişlerindeki çeşitlilik, Kumkapı'daki fiziksel sürekliliğin parçalarını oluşturmaktadır. Cephelerde birçoğu özgünlüğünü kaybetmiş olsa da, ahşap kapıların geometrik süslemeleri, metal kapı kolları ve tokmaklarıyla da karşılaşmaktadır. Konutlarda, benzer bezeme öğelerinin farklı biçimlerde bir araya gelişleriyle, aynı mimari dili taşıyan değişik görünüşler ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4.50. Cumba Altı Dökme Demir Konsol Tiplerine İki Örnek

Şekil 4.51. Bitki ve Geometrik Motifli Bezemeli Cephe, Ördekli Bakkal Sokak

Şekil 4.52. Bezemeli Apartman Cepheleri

5. GÜNÜMÜZDEKİ FİZİKSEL ÇEVRE İLE 20. YÜZYIL BAŞINDAKİ ÇEVRENİN KARŞILAŞTIRILMASI

Tez çalışmasının bu bölümünde Kumkapı çalışma alanında güncel analizlerin değerlendirilmesi ve kent dokusunun 20. yüzyıl başındaki durumunu yansıtmakta olan Pervititch haritaları ile kent dokusundaki ve yapılardaki değişimlerin incelenmesinden sonra, korunmuşluk durumunun değerlendirilmesine çalışılmıştır.

5.1. Karşılaştırmada Kullanılan Haritaların Özellikleri

Tez çalışmasında 20. yüzyılın başındaki fiziksel durumu göstermekte olan ve yapıldığı dönemdeki resmi triangülasyon sistemi içerisinde çalışılmış Pervititch haritaları ile, günümüzdeki durumu gösteren ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin hava fotoğraflarından yararlanarak sayısal ortamda oluşturduğu, 1999 tarihli haritalar güncellenerek kullanılmıştır.

Bu iki harita, farklı yapım teknikleri nedeniyle tam ölçekli olarak çakışmamaktadır. Günümüz ölçüm tekniklerinin daha ileri olmasından yola çıkılarak, Pervititch haritalarının halihazır haritaların ölçeklerine uyarlanmasına çalışılmıştır.

Pervititch Haritaları

Karşılaştırma çalışmasında, Jacques Pervititch'in 1922-1923 yılları arasında çalıştığı "Marmara yamacı-Beyazıt'tan Nişanca'ya, Türbe'den Küçük Ayasofya'ya" adı verilen alandaki ve Kumkapı bölgesi ile çalışma alanını içine alan paftalar, bölgenin 20. yüzyılın başını belgeleyen verileri olarak esas alınmıştır. Bu haritaları, çalışma alanını içine alan 1:2000 ölçekli anahtar pafta (Ek B2.) ile, bu paftanın alt paftaları olan 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15 ve 16 numaralı 1:500 ölçekli paftalar oluşturmaktadır. Çalışma alanının kuzey bölümü 6, 7 ve 8 numaralı alt paftaların kapsama alanı içinde yer almaktadır.

6 numaralı alt paftaya, “Gedikpaşa-Emin Sinan” adı verilmiştir ve yapım tarihi Temmuz 1923 olarak belirtilmektedir (Ek B3.). Gedikpaşa semtinin, Gedikpaşa Hamamı’na çıkan yamaca yerleşmiş ızgara planlı ve dar parselasyonlu dokusunu göstermekte olan bu paftadan, çalışma alanının kuzeydoğu sınırını tanımlayan Çadırcı Yokuşu (bugün Gedikpaşa Caddesi) ve Cami Sokak (bugün Çadırcı Cami Sokak) ile, Çadırcı Ahmet Çelebi Camisi’ni de gösteren 79 numaralı kadastral yapı adasını kapsaması nedeniyle yararlanılmıştır.

7 numaralı alt paftaya “Gedikpaşa-Kumkapı” adı verilmiştir ve yapım tarihi Temmuz 1923 olarak belirtilmektedir (Ek B4.). Kumkapı semtinin kuzeyinde yükselen yamaca yerleşmiş olan kent dokusunu göstermekte olan bu paftadan, çalışma alanının kuzey sınırında yer alan 86, 88 ve 90 numaralı kadastral yapı adalarını içine alması nedeniyle yararlanılmıştır. Bu paftanın 90 numaralı yapı adasında İbrahim Paşa (Muhsine Hatun) Camisi de yer almaktadır.

8 numaralı alt pafta “Nişanca-Kumkapı” adını almıştır ve yapım tarihi 6. ve 7. paftalarla aynıdır (Ek B5.). Geniş bahçeler içinde ahşap konutlar ile bostanları ve yeni yapılar için boş parselleri göstermekte olan bu pafta, Nişanca Hamamı’nın kuzeyinde kalan bölgeyi içine almaktadır. Çalışma alanının kuzeybatı sınırını tanımlayan Nişancı Mehmet Paşa Camisi, aynı planda 106 numaralı kadastral yapı adasında görülmektedir. Yine çalışma alanının kuzey sınırında yer alan, 98 ve 99 numaralı yapı adaları, bu paftanın kapsama alanı içinde detaylı olarak ele alınmıştır.

Kumkapı semtinin ve çalışma alanının merkezini oluşturan bölgeye 12, 13 ve 14 numaralı alt paftalarda yer verilmiştir. Bu paftaların yapım tarihleri aynı olmakla birlikte (1922-1923), 1924 yılında birer ay arayla revize edildikleri anlaşılmaktadır.

12 numaralı alt pafta (Ek B6.), çalışma alanının doğu bölümünü içine almaktadır ve “Kumkapı” adı verilmiş üç paftadan (12, 13 ve 14 numaralı alt paftalar) ilkinin oluşturmaktadır. Yapım tarihi 1922-1923 olarak belirtilmekle birlikte, 6., 7. ve 8. paftaların lejantlarından farklı olarak, bu paftanın lejantından Ocak 1924 yılında revize edildiği anlaşılmaktadır. Semt in doğusunda yer alan ve 167 numaralı yapı adasında geniş bir alan kaplayan Kadirga Hastanesi yapılar grubu ile, çalışma alanının doğu sınırını tanımlayan Kulluk (bugün Kumluk) Sokak bu planda görülmektedir. Ayrıca, Surp Harutyun Ermeni Kilisesi’ni ve Behram Çavuş Sokak’taki sıraevleri içermekte olan 161 numaralı yapı adasına da bu paftada yer

verilmiştir. Bugün sahil karayolunun geçmekte olduğu 160, 171 ve 171A numaralı yapı adaları, Kumkapı semtinin doğusundaki sahil şeridinde yer alan 20. yüzyıl yapılaşmasının ve Marmara Surları'nın önemli bir belgesi olarak, bu planda okunabilmektedir. Ayrıca, 155, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170 numaralı yapı adaları da, çalışma alanının içinde yer almaktadır.

13 numaralı alt paftanın revizyon tarihi 12 numaralı paftadan farklı olarak Şubat 1924 olarak kaydedilmiştir (Ek B7.). Paftanın merkezinde Kumkapı Meydanı ve çevresinde meydana açılan sokakları tanımlayan sık dokulu kagir yapılaşma görülmektedir. Paftanın güneyinde, 12 numaralı paftadaki gibi, bugün mevcut olmayan Marmara sahilinin 20. yüzyıl başındaki fiziksel durumu 190, 191 ve 192 numaralı yapı adalarında okunabilmektedir. Güneyde Kumkapı tren istasyonu yapılar grubu, 147 numaralı yapı adasında Tavaşi Süleyman Ağa Camisi, paftanın batısında yer alan Panayia Elpida Kilisesi'ni içeren 144 numaralı yapı adası ve kuzeyde Ayia Kiryaki Kilisesi'ni ve kilisenin sıraevlerini kapsayan 80 numaralı yapı adası ile, bugün Eski Mahkeme binasını içeren 143 numaralı yapı adası bu paftada yer almaktadır. Bu paftadaki bütün parseller çalışma alanında mevcuttur.¹⁸

Kumkapı adı verilmiş 1:500 ölçekli üçüncü alt pafta, 14 numaralı paftadır ve revizyon tarihi Mart 1924 olarak belirtilmiştir (Ek B8.). Semtin batısında yer alan Ermeni Patriklik Katedrali yapılar grubu, Bezciyan Okulu ve bu yapılarla ilişkili sıraev gruplarını içeren 137 numaralı yapı adasının, planın önemli bir bölümünü oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu planda yer alan 138, 139, 140, 141 ve 142 yapı adalarında ızgara planlı sokak dokusunu oluşturan, dar parseller üzerine yerleşmiş ve arkalarında özel bahçeleri olan kagir konut dokusunun 20. yüzyıl başındaki bütünlüğü ve ayrıntıları okunabilmektedir. Planın güney bölümünde, 151a numaralı yapı adasında ise Kumkapı tren istasyonu ile birlikte Marmara sahil şeridindeki yapılaşma görülmektedir. Bu paftada ayrıca, çalışma alanında daha ayrıntılı olarak incelemeye alınan Patriklik yapı grubunun kuzeyindeki 135 ve 136 numaralı kadastral yapı adalarını da okumak olasıdır.

¹⁸ Bu parsellerin numaraları: 143-158, 161, 162, 164

Son olarak, çalışma alanının doğu sınırını belirleyen Ermeni Patrikhanesi ve Nişanca Hamamı'nın ayrıntılı olarak ele alındığı, 15 ve 16 numaralı alt paftalar incelenmiştir.

15 numaralı pafta “Çoban Çeşme-Nişanca” adını almıştır ve Mayıs 1924 tarihinde revize edildiğı belirtilmektedir (Ek B9.). Paftanın doğusunda Nişanca Hamamı, Nişancı Mehmet Paşa Camisi ve bugün var olmayan Karakol binası göze çarpmaktadır. Planın batı bölümü ise, büyük olasılıkla yangınlardan geriye kalmış olan boş yapı adalarını ve üzerlerindeki kalıntıları içermektedir.

16 numaralı alt pafta “Tülbentçi” adını almıştır ve 15 numaralı pafta ile aynı tarihte revize edilmiştir (Ek B10.). Bu planda, çalışma alanının batı sınırında yer alan Ermeni Patrikhanesi, Kazgancı Camisi ve bugün var olmayan Ermeni okulunu göstermekte olan 133 numaralı yapı adasıyla birlikte, bu yapı adasının batısında kalan kalıntıların oluşturduğu boş alanlar görölmektedir.

Bu çalışmada, yapılarla ilgili ayrıntıları gösteren 1:500 ölçekli paftalarla birlikte, Kumkapı bölgesindeki kent dokusunun çıplak gözle okunabildiğı ve alt paftaların kapsama alanlarıyla ilgili anahtar pafta olan 1:2000 ölçekli paftadan yararlanılmıştır.

Çalışmada kullanılan Pervititch paftaları İstanbul Atatürk Kitaplığı'ndan sayısal ortamda imaj dosyaları olarak satın alınmıştır.

Çalışma sırasında 1:500 ölçekli paftalar sayısal ortamda birleştirilerek, çalışma alanının bütününi ayrıntılı olarak gösterecek bir harita oluşturulmuştur. Kendi içinde ölçüm tekniklerinden kaynaklı ölçü sapmalarını barındıran paftalar, günümüzdeki ölçülere uyarlanarak bir araya getirilmiştir (Ek C1.).

Halihazır haritalar

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin hava fotoğraflarından hazırladığı harita, sayısal ortamda AutoCAD programıyla okunabilecek biçimde hazırlanmıştır. Hava fotoğraflarından yola çıkılarak oluşturuldukları için, bu çizimler yapıların çatı lekelerini ortaya koymaktadır.

Bu haritanın, büyük bir olasılıkla hazırlanma tekniğı nedeniyle birtakım yanlışları ve eksikleri bulunmaktadır. Örneğın, yapıların çatı lekelerini ortaya koyan bu çizimlerde, yapılara ek olarak inşa edilmiş birtakım alçak kotlu parçalar yapı olarak ifade edilebilirken, bir yapının çatısındaki kot farklılıkları, yer yer, ayrı yapılar olarak gösterilebilmiştir. Ayrıca, İstanbul kentinin kültürel mirasının en eski ve önemli bir

bölümünü oluşturan Marmara Surları'nın bugün yapı adaları arasında kalan parçaları, bu haritalarda ayırt edilememektedir. Ayrıca, birtakım peyzaj elemanları çizimlere yapı olarak yansırken, birtakım yapılar da peyzaj elemanı olarak gösterilebilmiştir.

Tez çalışmasının yapıldığı alanda, gözlemler sonucu ortaya çıkmış olan yanlışlar planlarda düzeltilmiştir ve haritanın anlatım gücü iyileştirilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, haritanın mimari anlatımının (kotlar, çatılar ve ağaç gösterimleri, sokak adları vs.) tez çalışmasının ölçeği için yeterli olmaması nedeniyle, plan anlatımı geliştirilmeye çalışılmıştır.

5.2. Güncel Durum Analizlerinin Değerlendirmesi

5.2.1. Sokak Dokusu, Meydanlar, Ulaşım ve Hareketlilik

Kumkapı, 19. yüzyılda yangınlar sonrasında yeni imar düzenlemeleriyle gelişmiş ızgara planlı sokak dokusu ile çıkmaz sokaklı Osmanlı kent dokusunun bir arada karşılaştığı bir bölgedir. Tarihi gelişim sürecinde çıkmazlar, ızgara plan içinde birleştirilip sokaklara dönüşmüş veya yapılaşmaya açılarak büyük ölçüde kaybolmuşlardır.

Kent dokusu içinde önemli bir odak noktası oluşturan Kumkapı Meydanı, 16. yüzyılda eski Bizans limanının doldurularak yapılaşmaya açılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bugünkü meydanın yerinde eski limanın kapısı olduğu tahmin edilmektedir (Müller-Wiener, 2003). Meydan ve ona açılan sokaklar, Kumkapı'ya özgü radyal planlı bir kent dokusu oluşturmuştur. Kuzeyden Samsa, Büyük Kömürcü, Üstad ve Arapzade Ahmet sokaklar ile güneyden Ördekli Bakkal ve Çapariz sokaklar meydana açılmaktadır. Yaklaşık daire şeklindeki meydan, oldukça yakın açılarla altı yapı adasına bölünmüştür. Bu adaların köşe yapıları meydanı tanımlamaktadır.

Meydanın ortasındaki eski çeşmenin yerinde bugün bir havuz ve fıskiye bulunmaktadır.

Semt içinde meydan özelliği taşıyan diğer bir alan, Kumkapı tren istasyonunun girişinde Ördekli Bakkal, Babayiğit ve Kürkçü Kuyusu sokaklarının genişleyerek kesiştiği alandır. Tavaşi Süleyman Ağa Camisi de bu alana işleklik kazandırmaktadır.

Kumkapı semtinin otomobil ile ulaşım yolları olarak güneyde sahilyolu, kuzeyde ise sahilyolu kadar yoğun ve hızlı akan bir arter olmayan Çifte Gelinler Caddesi ana aksları oluşturmaktadır. Kuzeyinde demiryolu ile bitişik sahil karayolundan bağlantı noktaları sınırlıdır. Araç giriş noktası semtin doğu bölümüne açılan Çakmaktaşı Sokak ve Çapariz Sokak'tan yapılmaktadır. Çıkış ise, yine semtin doğusunda yer alan Kumluk Sokak'tandır. Bu bağlantılar, semtin doğu bölümündeki sokakların, dar ve yoğun araç trafiğine uygun olmamalarına karşın, sıkça kullanılan ana arterlere dönüşmesine yol açmıştır.

Çifte Gelinler Caddesi'nden semte araçlarla ulaşım batı bölümündeki sokaklardan yapılabilmektedir. Sahilyolu araç girişlerine oranla daha çok sayıda sokaktan bölge içlerine geçilebilmektedir ve dolayısıyla araç trafiği daha dağınıktır. Semtin batı bölümünü doğu-batı doğrultusunda kesen Molla Taşı Caddesi ve uzantısı Telli Odalar Sokak, bir iç aks oluşturmaktadır.

Kumkapı Meydanı'na açılan sokaklarda, araç trafiği sınırlıdır. Ancak, balık lokantaları ve bu bölgedeki ticarethanelere servis veren araçlar bu alana giriş yapmaktadır. Meydanın kuzeyde Çifte Gelinler Caddesine bağlandığı Üstad Sokak'tan caddeye araç girişi engellenmiştir ve otomobiller için bir çıkmaz sokak oluşturularak, meydan ve çevresi ana caddedeki yoğun araç trafiğinden uzaklaştırılmıştır.

Semt içindeki diğer sokaklarda araç trafiği sakinidir. Ancak, gündüz işlek saatlerde bütün sokakların kenarında ve kaldırımlarda park etmiş araçlara rastlanmaktadır. Boş parsellerden yararlanılarak işletilen çok sayıda açık otopark¹⁹, bölgedeki araç yoğunluğunu karşılayamamaktadır veya bölgeye gelenler araçlarını sokaklara park etmeyi tercih etmektedir.

Ana arterlerde trafik gündüz saatlerinde genellikle yoğundur. Ancak, iş geliş ve çıkış saatlerinde bu yoğunluk daha da artmakta ve trafikte tıkanmalar ortaya çıkmaktadır. Kumkapı Meydanı'ndaki balık lokantalarının yoğun olduğu akşam saatlerinde, semtin bu bölgesindeki otoparklara ulaşan sokaklardaki trafik de büyük ölçüde artmaktadır.

¹⁹ Semtin güney, doğu ve batı çeperlerinde dağılmış irili ufaklı 10 adet ticari amaçla işletilen açık otopark alanı bulunmaktadır.

Kumkapı semtinde yayalar, gündüz saatlerinde sokakları işlek olarak kullanmaktadır. Sokakta oyun oynayan çocuklar ve kaldırımlarda veya kapı eşiklerinde oturan kadınlarla karşılaşmaktadır. Dükkanların yoğun olduğu Çifte Gelinler Caddesi, Ördekli Bakkal Sokak ve Telli Odalar Sokak, yayalar için ana akslardır. İstasyon çevresi Kumkapı'dan Yeşilköy veya Eminönü yönüne ulaşmak isteyenlerle, trenlerin çalıştığı saatlerde işlekliliğini korumaktadır. Semtin doğu bölümleri, daha düzenli konut yerleşimi nedeniyle batı bölüme göre günün her saati daha sakinidir. Semtin batısında yer almasına karşın Şarapnel Sokak, bu sokağa açılan Ermeni Patrikhanesi, Bezciyan Okulu ve Meryem Ana Kilisesi'nin yayalar tarafından işlek olarak kullanılmaması nedeniyle sakin bir akstır.

Kumkapı Meydanı çevresindeki balık lokantaları geceleri ve hafta sonları kalabalıklaşır. Özellikle güzel havalarda, masaların sokak kenarlarında kurulduğu, ve sokakların büyük birer lokanta ve eğlence alanına dönüştüğü görülmektedir. Turistik hareketliliğin az olduğu kış mevsiminde ise, semtin bu bölümü sakin bir döneme girmekte ve Ramazan vb dini günlerde bazı lokantalar kapatılmaktadır.

Semtin diğer bölgelerinde ise, geceleri sokaklar ıssızlaşmaktadır. Resmi kaynaklardan araştırılmamasına karşın, gazete haberlerinden ve semt sakinlerinden edinilen bilgiler doğrultusunda geceleri güvenli olmayan bir semt ile karşılaşıldığı tahmin edilmektedir.

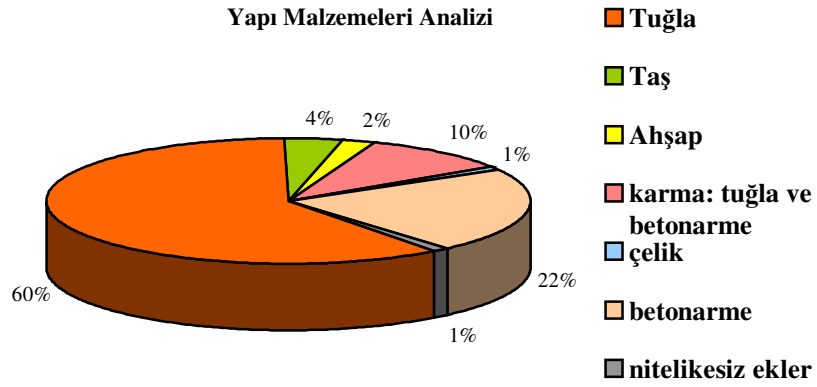
Kumkapı semtinde, günün farklı saatlerinde çok farklı düzeyde sosyal hareketliliğe sahip bölgeler vardır.²⁰ Bu da semtin sosyal bütünlüğünü büyük oranda parçalamaktadır.

5.2.2. Yapı Malzemeleri, Strüktürel Durum ve İşlevsel Dağılım

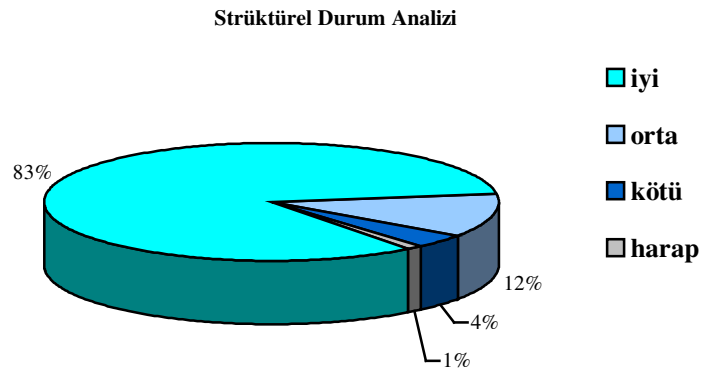
Kumkapı'daki yapıların çoğu kagir veya betonarme teknikle inşa edilmiştir. Ahşap yapılara çok az sayıda rastlanmaktadır. Kagir yapılar, konutlarda genellikle yığma tuğla, anıtsal yapılarda ise taş veya tuğla-taş alması örgülüdür. 19. yüzyıl sonunda konut sayısının fazla olduğu bir bölge niteliği taşıdığı için, semtte en çok yığma tuğla

²⁰ Toplamda 5 ayrı hareketlilik bölgesinde söz edilebilir: Batı'da, Ermeni Patrikhanesi ve Meryem Ana Kilisesi'nin bulunduğu bölge, Telli Odalar Sokak ve çevresindeki sokaklar, semtin merkezinde Kumkapı Meydanı ve çevresindeki balık lokantaları, semtin doğusunda Behram Çavuş Sokak ve çevresindeki konutlar, semtin kuzeyi boyunca uzanan Çifte Gelinler Caddesi.

yapı bulunmaktadır. Bu yapıların, ahşap, volta veya demir putrelli döşemeleri vardır. Çıkmaları ise kagir veya ahşaptandır. Betonarme ise, 20. yüzyıl içinde inşa edilmiş yapılarda kullanılmıştır. Bu yüzyılın daha erken örneklerinde, betonarme ile yığma tuğla tekniklerin ortak kullanımıyla da karşılaşmaktadır (Şekil 5.01.).

Şekil 5.01. Yapı Malzemeleri Analizi Yüzdeleri (toplam 865 yapı) (Ek A2.)

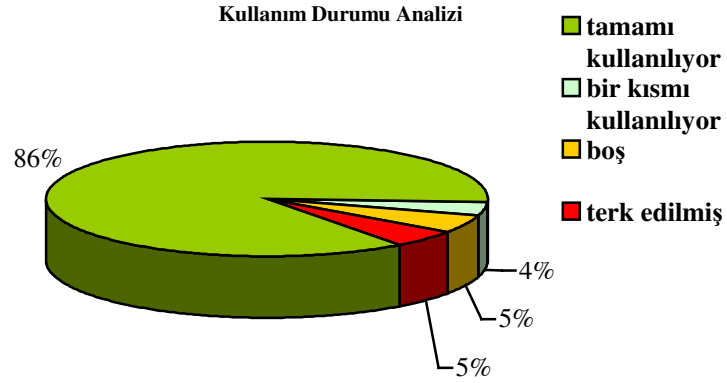
Şekil 5.02. Strüktürel Durum Analizi Yüzdeleri (toplam 865 yapı) (Ek A3.)

Kagir yapı stokunun dayanıklılığı fazla olduğundan, Kumkapı'daki yapılar büyük ölçüde sağlamdır (Şekil 5.02.).²¹ Betonarme yapılar ise, genellikle son 20 yıl içinde inşa edildiklerinden bu süre içinde dayanıklılıklarından henüz bir şey

²¹ Yapısal durumu iyi olarak belirtilenler, gözle görülebilen yapısal çatlakları olmayan ve bugün kullanılan yapılardır. Cephelerde bakımsızlıktan oluşan yüzeysel sorunlar, yapıların sağlamlığı incelenirken göz önüne alınmamıştır. Bu çalışma, yapılarda bakımsızlık oranlarını yansıtmamaktadır.

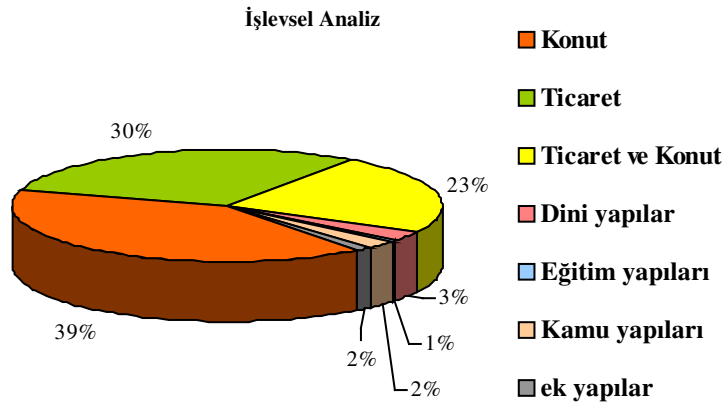
kaybetmemişlerdir. Yıkılmak üzere olan veya ciddi strüktürel sorunlara sahip yapılar, genellikle terk edilmiştir veya çok uzun süredir bakımsızdır.

Kumkapı'da yapıların çoğu bütünüyle kullanılmaktadır. Tarihi yapılardan bazılarının ise terk edildiği görülmektedir (Şekil 5.03.).

Şekil 5.03. Kullanım Durumu Analizi Yüzdeleri (toplam 865 yapı) (Ek A4.)

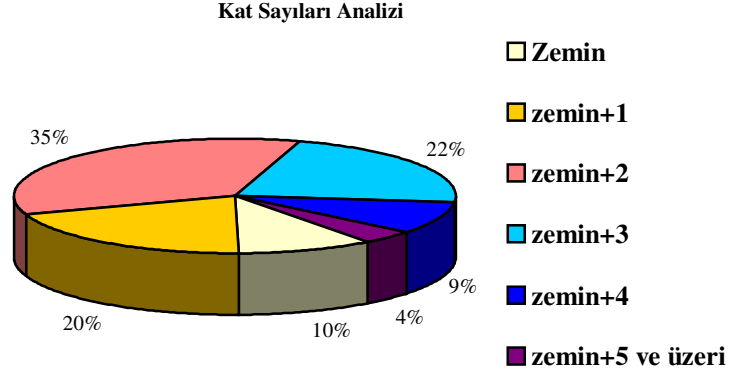
Yapı stokunun büyük bir bölümü ticaret amaçlı kullanılmaktadır. Birçok konut kullanımlı yapının, giriş katlarında dükkanlar veya atölyeler gibi ticarethanelerin varlığı saptanmıştır (Şekil 5.04.). Sadece konut olarak kullanılan yapılar oldukça azdır ve belirli bölgelerde sıkışmıştır. Kumkapı'nın batısında, dini kullanımı yoğunlaştıran Ermeni Patrikhanesi ve Meryem Ana Kilisesi yapıları bulunmaktadır. Camiler semtin dış çeperlerinde yer almaktadır. Sementin içindeki diğer dini yapıların dağılımında belirli bir düzen görülmemektedir.

Şekil 5.04. İşlevsel Analiz Yüzdeleri (toplam 865 yapı) (Ek A5.)

Kumkapı Meydanı ve Çifte Gelinler Caddesi arasında yer alan eski Bölge İdare Mahkemesi bugün kapalıdır. Ancak, bu boyuttaki bir yapı yeniden kullanıma açıldığında, önem kazanan bir odak noktasına dönüşebileceği düşünülmektedir.

5.2.3. Kat Sayıları

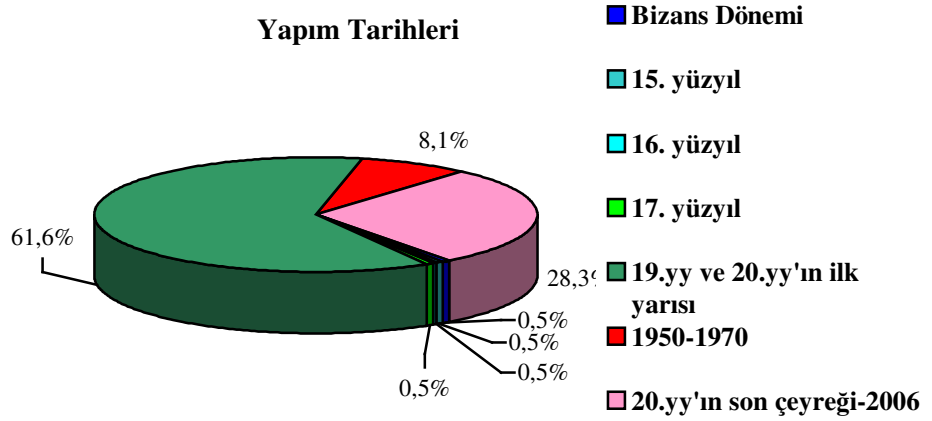
Şekil 5.05. Kat Sayıları Analizi Yüzdeleri (toplam 865 yapı) (Ek A6.)

Kumkapı'nın kuzeyindeki ana cadde üzerinde, özellikle caddenin batı bölümünde yükseklikleri, giriş katı üzerinde 5 katı geçen, 6-7 ve 8 katlı apartmanlar yükselmektedir.

Semtin doğu bölümünde ve Kumkapı Meydanı'nın güneyinde kalan yapı adalarında, tek katlı ve zemin kat üzerinde bir veya iki katlı yapılar yoğundur. Batı bölümlerdeki yapı adalarında ise, gabarinin arttığı görülmektedir. Zemin kat üzerinde iki veya üç katlı yapılar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bazı örneklerde, yapıların üzerine eklenen katlarla zemin kat üzerinde 4. kat yüksekliğine çıkılmaktadır (Şekil 5.05.).

Tarihi yapılar, yeni yapılanlara göre daha az katlıdır. Ancak, birçok örnekte tarihi yapıların üstüne açık veya kapalı yeni katlar eklenmiştir ve sokak silüetleri özgün gabariden yükseltilmiştir.

5.2.4. Tarihsel Değerlilik

Şekil 5.06. Dönemsel Analiz Yüzdeleri (toplam 865 yapı) (Ek A7.)

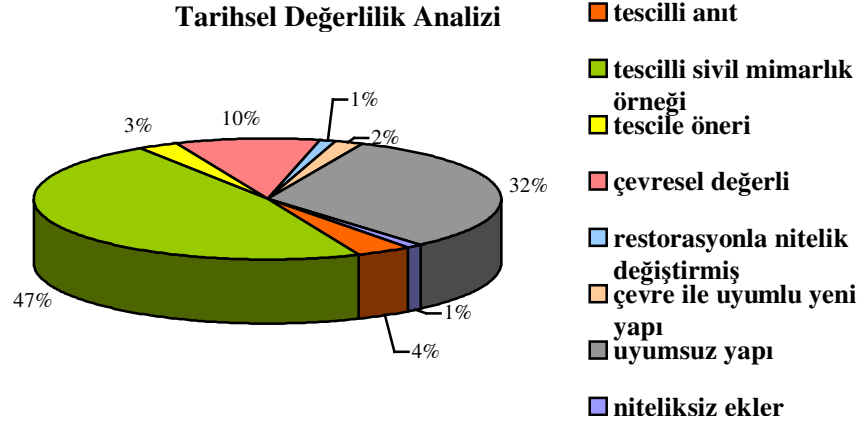
Çalışma alanındaki tarihi yapıların büyük bir bölümü 19. yüzyılda inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır. Anıtsal nitelikli yapıların daha erken dönemlere tarihlendiği görülmektedir (Şekil 5.06.).

Kumkapı tarihi çevresinin en yoğun dokusunu tescilli sivil mimarlık örnekleri oluşturmaktadır.²² Ancak, bazı örneklerde gerçekleştirilen kötü restorasyon çalışmaları sonucunda nitelik bozulmuştur ve tescilli olmalarına karşın bu yapıları ayrı bir lejantla anlatmak gerekmektedir (5.07.).

4 Numaralı İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun son yıllardaki çalışmalarıyla, Kumkapı'da değer taşıyan sivil mimarlık örnekleri ve anıtların büyük bölümü tescillenmiştir. Geride kalan ve sivil mimarlık örneği olarak tescile önerilen yapılar vardır, ancak sayıları fazla değildir.

Tescil edilecek kadar nitelikli olmayan, ancak tarihi çevrenin parçası olan yapılar ise, "çevresel değerli" olarak belirtilmektedir. Bu yapılar, tescilli sivil mimarlık örnekleri kadar çok sayıda değildir.

²² 4 Numaralı İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun dosyalarından yapılan araştırmaya sonucunda, 2006 yılı itibarıyla tescilli yapılar belirlenmiştir.

Şekil 5.07. Tarihi Değerlilik Analizi Yüzdeleri (toplam 865 yapı) (Ek A8.)

Kumkapı'daki yeni yapıların büyük çoğunluğu tarihi çevre ile uyumsuzdur. Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş, az katlı bazı örnekler ise, çevresel dokuyu bozmadıklarından “çevre ile uyumlu yeni yapı” olarak nitelendirilmiştir. Bu yapılardan az sayıda ve özellikli olanları ise, Modern kültür mirası olarak tescile önerilebilir.

5.3. Pervititch Haritası ile Karşılaştırmalı Analizler

5.3.1. Yapı Adalarının Karşılaştırılması

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	80	176
<i>Kuzeyde</i>	Cami Sokak	Çadırcı Cami Sokak
<i>Güneyde</i>	Merdivenli Kilise Sokak	Kadırga Limanı Caddesi
<i>Doğuda</i>	Çadırcı Yokuşu	Gedikpaşa Caddesi
<i>Batıda</i>	Bali Gedik Paşa Yokuşu	Bali Paşa Yokuşu

176 numaralı adanın doğusundaki büyük parselde yer alan Ayia Kiriaki Kilisesi yapılar grubunun, büyük yapısal değişikliklere uğramadan günümüze kadar geldikleri görülmektedir. Ancak, kilisenin doğu avlu duvarındaki kapının bulunduğu köşede ve kapının hemen güneyinde, 20. yüzyılın başında bir çeşme ve su haznesinin yer aldığı Pervititch paftasından okunabilmektedir. Kilise avlusunun batısında bulunan yapının Rum cemaatine ait bir okul olarak kullanıldığı, okula sokaktan ve

kilisenin avlusundan basamaklarla çıkılarak girildiği görülmektedir. Aynı taban alanına sahip olsa da, bugün parseldeki yapının kat sayısına ve girişine bakılarak 20. yüzyıl başındaki okul yapısı olmadığı söylenebilmektedir.

Kilisenin güneyinde yer alan sıraevler günümüze ulaşmıştır. Alt katlarında, caddeye açılan tonozlu dükkanlar bulunan sıraev grubunun, çıkmasız üst katlarında yukarıda kalan kilise avlusundan ulaşılan ve kilise görevlilerince kullanılan mekanlar olduğu görülmektedir.

Eski okul yapısına batıdan bitişik iki parseldeki yapıların yıkılıp, dar parsellerinin birleştirildiği ve bu parselde 1950'lerde yeni bir yapı inşa edildiği gözlenmektedir. Yeni apartman, Pervititch planında aynı parseldeki yapılarla hemen hemen aynı yüksekliktedir (yaklaşık dört kat) ve sokak silüetini rahatsız edici boyutta değildir.

Pervititch haritasında, üstte söz edilen parselin batısında aynı kırma çatı altında yer alan üçlü sıraev grubu görülmektedir. Günümüzde bu sıraev dizisinin doğu ucundaki yapı yıkılmış ve yerinde dört katlı betonarme bir yapı yükselmiştir. Diğer iki yapının bütünlüğünü çıplak gözle okumak oldukça zordur. Yapıların kırma çatı özellikleri bozulmuş ve çatılarına niteliksiz ekler getirilmiştir.

Adanın batı bölümünde, Bali Paşa Yokuşu'na bakan yapıların parselasyon düzenlerinde bir değişime rastlanmamaktadır. Adanın kuzeydoğu ucundaki yapıların günümüze ulaştığı, ancak cephelerinde ve plan düzenlerinde önemli değişiklikler yapıldığı gözlenmektedir. Adanın güneydoğu ucundaki yapıların ise, son yüzyıl içinde yıkılarak, yerlerine betonarme ve daha yüksek yapıların inşa edildiği görülmektedir. Doğudaki bitişik nizam yapıların ortasında yer alan parseldeki yapı ise, büyük olasılıkla son 10 yıl içinde kötü bir restorasyon sonucunda karakteristik özelliklerini yitirmiştir.

Adanın güneydoğu köşesindeki değişimin fazla olduğu, iki veya üç katlı kagir yapılaşmanın yerini beş veya altı katlı betonarme yapıların aldığı görülmektedir. Sadece iki katlı ve cumbalı bir kagir yapı, bu yüksek yapılar arasında sıkışmıştır.

20. yüzyılın başında, Rum okulunun güneyinde, mermer atölyesi ve ona bağlı ahşaptan yapılmış depoları içeren parselin, bugün kuzeyindeki eski okul parseliyle birleştirildiği görülmektedir. Parselin güneyde caddeye açılan bölümünde, bugün tek katlı dükkanları içeren niteliksiz bir yapılaşmaya rastlanmaktadır.

Pervititch

Bugün

<i>Ada no</i>	165	177
<i>Kuzeyde</i>	Kadırga Limanı Caddesi	Merdivenli Kilise Sokak
<i>Güneyde</i>	Arapzade Sokak	Arapzade Ahmet Sokak
<i>Doğuda</i>	Kulluk Sokak	Kumluk Sokak
<i>Batıda</i>	Düzoğlu Sokak	Düzgün Sokak

177 numaralı adada parsel düzeninde değişiklik gözlenmemektedir. Ancak, 10 parseldeki yapılardan sadece dört tanesi günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlardan, adanın güneybatı köşesinde bulunan iki tanesi çatılarını kaybetmiştir ve yıkılmak üzeredir. Yapı adasının ortasında yükselen betonarme iş hanı boyutları ile bitişik parsellerdeki tarihi yapıları ezmektedir. Yeni yapılan betonarme binalar, eski yapılardan bir veya iki kat daha yüksektir. Yapı adasının kuzeybatı ucundaki boş parselin de, son yüzyıl içinde üç katlı bir yapı ile doldurulduğu gözlenmektedir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	164	178
<i>Kuzeyde</i>	Kadırga Limanı Caddesi	Merdivenli Kilise Sokak
<i>Güneyde</i>	Arapzade Sokak	Arapzade Ahmet Sokak
<i>Doğuda</i>	Düzoğlu Sokak	Düzgün Sokak
<i>Batıda</i>	Arapzade Çıkması	Sergerdeler Sokak

178 numaralı yapı adası, Kumkapı bölgesinde parselasyon düzeni değişmeden ve üzerindeki bütün yapıları ile günümüze ulaşan tek yapı adasıdır.

Pervititch haritasında, adanın batısında bir Rum Okulu görülmektedir. Günümüzde terk edilmiş olan bu yapı, yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Yapı, anıtsal boyutlardaki kat yüksekliği ve cephe detayları ile bölgedeki sivil mimarlık örnekleri arasından öne çıkmaktadır. Herhangi bir önlem alınmaması durumunda, gelecek kuşaklara aktarılamayacağı kaçınılmaz bir gerçektir.

Yapı adasının geri kalan bölümünde, dar parsellere oturan kagir iki veya üç katlı cumbalı yapılar görülmektedir. Düzgün Sokak ve Kadırga Limanı Caddesi'nin kesiştiği köşede yer alan yapı ise, dairesel köşe çıkmasıyla özel bir sivil mimarlık örneğidir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	154 ve 162	179
<i>Kuzeyde</i>	Arapzade Sokak	Arapzade Ahmet Sokak
<i>Güneyde</i>	Kürkçü Başı Sokak	Çakmaktaşı Sokak
	Behram Çavuş Sokak	Behram Çavuş Sokak
<i>Doğuda</i>	Düzoğlu Sokak	Düzgün Sokak
<i>Batıda</i>	İskele Caddesi	Çapariz Sokak

Günümüzde 179 numaralı yapı adası olarak tanımlanan alan, 20. yüzyılın başında 154 ve 162 numaralı iki yapı adasından oluşmaktaydı. Doğu-batı yönünde yapı adasını kesen Bizans suru kalıntıları, adayı kuzeyde ve güneyde iki bölüme ayırmaktadır. Surlara kuzeyden ulaşan ve 20. yüzyılın başında da yer aldığı görülen çıkmaz sokak ise yapı adasının kuzeydoğu bölümünü ayırmaktadır.

Adanın çıkmazla ayrılmış olan kuzeydoğu bölümünde 20. yüzyılın başında, geniş bir avlu içinde yer alan “yazmahane” ile üç kagir yapının bulunduğu görülmektedir. Bu yapıların aralarında, ahşap yıkıntılarla depo vb işlevlerle kullanılan ahşap ek yapılar çizilmiştir. Bu bölümdeki sur kalıntısına çıkan tonozlu bir geçit ise dikkat çekicidir. Yazmahanenin yerinde ve avlusunda, bugün bütün parsele yayılan üç katlı betonarme bir iş hanı bulunmaktadır. Betonarme iş hanı ile bitişik durumdaki kagir yapılar ise, varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

179 numaralı yapı adasının Sergerdeler Sokak’ın doğusunda kalan kuzey bölümüne bakıldığında, dar parsellere yerleşmiş ve çıkmaz sokağa bakmakta olan bütün yapıların günümüze kadar geldikleri görülmektedir.

Arapzade Sokak’a bakıldığında, yapı adasının bu bölümünde sokak cephesi bölgedeki diğer yapılara göre geniş (2 veya üç dar parsel genişliğinde) parsellere yerleşmiş yapılara rastlanmaktadır. Fırın, sinema, meyhane ve içki imalathanesi olarak kullanılmış olan bu yapılardan, sadece biri günümüze kadar gelmiştir. Yapı adasının Kumkapı Meydanı’na yakın kesiminde yer alan eski fırın yapısının, bugün de bir bölümünün fırın olarak kullanıldığı görülmektedir. Yapının diğer bölümü ise depo olarak kullanılmaktadır. Eski sinemanın yıkılıp, yerinde betonarme bir banka

binasının inşa edildiği gözlenmektedir. Eski meyhanenin yerinde ise, bir otel yapısı bulunmaktadır. Arapzade Sokak'ın ortasında yer alan çeşme,²³ 20. yüzyıl başındaki haritada da görülmektedir. Ancak bugün çeşmenin suyu akmamaktadır ve önemli bir anıt olmasına karşın oldukça bakımsız durumdadır. Çeşme haznesinin üstünde betonarme bir kat inşaatının yarım kaldığı gözlenmektedir. Yapı adasının bu bölümünde, dar parsellere yerleşmiş kagir yapıların birkaçı günümüze ulaşmıştır. 20. yüzyıl başında, yapıların güneyinde yer alan ve surlarla sonlanan yeşil avluların ve bahçelerin ise, günümüzde genellikle ek yapılarla doldurulmuş olduğu görülmektedir. Ayrıca, tarihi yarımadaının en eski anıtlarından olan Bizans surlarının belediye tarafından hazırlanmış olan sayısal haritada “anıt” olarak yer almaması, parselasyonun ve tescilinin haritanın grafik anlatımından okunamaması da üzücüdür.

179 numaralı yapı adasının, surların güneyinde kalan kesiminde 19. yüzyılda Kürkçü Başı Sokak'a açılmakta olan yapılardan çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Bugün balık lokantaları ve balıkçılıkla ilgili malzeme satan dükkan olarak kullanılan yapılardan, sokağın doğu ucundaki balık lokantası, giriş katındaki tonozlar ile ayırt edilebilmektedir. Cephe özellikleri çok değişmiş olan bu yapılar, tarihi kent dokusu ile uyumlarını büyük oranda yitirmişlerdir.

Yapı adasının orta bölümünün, 20. yüzyıl başında kum deposu olarak kullanılan açık bir alan olduğu görülmektedir. Bu bölümün, bugün surlara bitişik olarak gelişmiş tek katlı gecekondularla doldurulmuş olduğu görülmektedir. Tez çalışması sırasında, söz konusu gecekondun niteliğindeki yapılaşmanın bir bölümünün ortadan kaldırıldığı ve parselin yeşil alan olarak yeniden düzenlendiği gözlenmiştir.

Yapı adasının güneydoğu bölümünde yer alan kagir yapılaşmanın, parselasyon düzenleri değişmeden günümüze ulaştığı görülmektedir. Yapılar, oldukça bakımsız durumda olmalarına karşın, Düzgün Sokak'ın güney bölümünde bitişik nizamda bir kentsel doku bütünlüğü oluşturmaktadırlar.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	163	180
<i>Kuzeyde</i>	Arapzade Sokak	Arapzade Ahmet Sokak

²³ Arapzade Abdurrahman Efendi Çeşmesi

<i>Güneyde</i>	Behram Çavuş Sokak	Behram Çavuş Sokak
<i>Doğuda</i>	Kulluk Sokak	Kumluk Sokak
<i>Batıda</i>	Düzoğlu Sokak	Düzgün Sokak

180 numaralı yapı adasının güneydoğu köşesinde 20. yüzyılın başında yer aldığı görülmekte olan, aynı kırma çatı ile örtülü dörtlü sıraev dizisinin doğu ucundaki yapının yıkılıp, diğer üçünün günümüze ulaştığı gözlenmektedir. Adanın güneydoğu köşesine ise, yeni bir betonarme yapı inşa edilmiştir. Pervititch haritasında görülen, Behram Çavuş Sokak'a bakmakta olan bu sıraev dizisine batıdan bitişik ikiz evlerden doğudakinin parselinde, yeni bir yapı yükselmektedir. Batıdaki parsel ise, bitişik parseliyle birlikte arkadaki bahçeden de yararlanılarak, açık otopark alanı olarak kullanılmaktadır.

Bu yapı adasında, Düzgün Sokak'a bakan yapılardan iki tanesinin kötü restorasyonlar sonucunda özelliklerini yitirdiği gözlenmektedir. Aynı sokağa açılan diğer iki yapı günümüze ulaşabilmiştir.

Arapzade Ahmet Sokak'a bakan yapılar da günümüze ulaşmıştır ancak, yapı adasının doğu ve batı köşelerindeki yapılar, niteliksiz restorasyonlarla çok büyük değişikliklere uğratılmıştır.

180 numaralı yapı adasının merkezindeki avlular ve özel bahçeler varlıklarını sürdürmektedir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	161	181
<i>Kuzeyde</i>	Behram Çavuş Sokak	Behram Çavuş Sokak
<i>Güneyde</i>	Taşçılar Sokak	açık otopark alanı
		182 ve 183 no.lu yapı adası
<i>Doğuda</i>	Kulluk Sokak	Kumluk Sokak
<i>Batıda</i>	Kürkçü Başı Sokak	Çakmaktaşı Sokak

181 numaralı yapı adasının büyük bir bölümünü, eski Bizans surlarına bitişik olarak inşa edilmiş Surp Harutyun Kilisesi yapılar grubu ile, Bogosyan Okulu'nun kaplamakta olduğu görülmektedir. Kilisenin özgün yapısı günümüze gelmekle birlikte, Pervititch planında yer almayan ve avlu içinde konumlanmış tek katlı birkaç

yapı, bugün kilisenin ek yapıları olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, 20. yüzyıl başında dış duvarları kagir ve döşeme sistemi ahşap olarak belirtilmiş olan Bogosyan Okulu'nun da son yüzyıl içerisinde betonarme olarak, yapı sınırları aynı kalmak üzere yeniden inşa edildiği gözlenebilmektedir. Kilisenin avlusundan kuzeye çıkmakta olan merdivenler, Behram Çavuş Sokak'ta yer alan sıraevlerin batısına açılmaktadır. Bu sokakta yer alan iki farklı sıraev dizisi, varlıklarını günümüze kadar sürdürmüştür. 180 numaralı yapı adasının güneyinde yer alan sıraevlerle birlikte, Behram Çavuş Sokak, 20. yüzyıl başında Kumkapı'daki tarihi doku bütünlüğünü günümüze taşıyan önemli sokaklardandır.

Yapı adasının Kumluk Sokak'a açılan batı bölümüne bakıldığında, 20. yüzyıl başında bu parsellerde yoksulların barınması için kullanılan, bir veya iki katlı, ahşap ve derme çatma yapıların yer aldığı görülmektedir. Bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Bu parsel, bugün açık otopark alanı olarak kullanılmaktadır.

181 numaralı yapı adasının kuzeybatı yönüne çıkıntı yapan bölümündeki, bitişik nizam parsellere yerleşmiş kagir yapıların bir bölümünün günümüze ulaştığı görülmektedir. Bu yapılar bakımsızlık ve terk nedeniyle bugün strüktürel açıdan oldukça kötü durumdadır.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	159	182, 183 ve 184
<i>Kuzeyde</i>	Taşçılar Sokak	181 no.lu yapı adası
<i>Güneyde</i>	Sirkeci-Yeşilyurt Demiryolu	Sirkeci-Yeşilyurt Demiryolu
<i>Doğuda</i>	Kulluk Sokak	Kumluk Sokak
<i>Batıda</i>	Kürkçü Başı Sokak	Çakmaktaşı Sokak

20. yüzyıl başındaki ahşap yapıların, günümüze ulaşma olasılıkları kagir yapılara göre daha düşüktür. 182 ve 183 numaralı yapı adalarında yer almış olan ahşap yapılardan hiçbiri günümüze kadar gelememiştir. Pervititch haritalarında yoksul aileler için lojman olarak kullanıldığı belirtilen tek, iki veya üç katlı ahşap eski yapılar ile, yine ahşap depo, ahır gibi ek yapıların yer aldığı parseller bugün tamamen boştur. Bu iki yapı adası, asfaltlanarak büyük bir açık otopark alanına dönüştürülmüştür.

Bugün 184 numaralı yapı adası olarak belirtilmiş ancak, Pervititch haritasında ayrı bir kadastral ada olarak belirtilmemiş olan parsellerde yer alan iki yapıdan biri bugün mevcuttur.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	155	185
<i>Kuzeyde</i>	Kürkçü Başı Sokak	Çakmaktaşı Sokak
<i>Güneyde</i>	Taşçılar Sokak	Çakmaktaşı Sokak
<i>Doğuda</i>	Kürkçü Başı Sokak	Çakmaktaşı Sokak
<i>Batıda</i>	İskele Caddesi	Çapariz Sokak

Yapı adasının doğusunda yer alan Çakmaktaşı Sokak'a açılan yapılara bakıldığında, kagir yapıların günümüzde de varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu yapılardan üçgen çıkmalı ikiz evler bugün terk edilmiş durumdadır ve yavaş yavaş yıkılmaktadır. Aynı sokağa açılan parsellerden 20. yüzyıl başında boş olup, "inşaat alanı" olarak belirtilmiş olanlar ile ahşap yapıların yer aldığı parsellerde, 3-4 katlı betonarme yapıların yükselmekte olduğu gözlenmektedir.

Pervititch haritasında İskele Caddesi olarak adlandırılan Çapariz Sokak'a açılan yapıların sürekliliğini izlemek, yapılardaki dış cephe değişiklikleri nedeniyle oldukça güçtür. Kumkapı Meydanı'nın, Marmara Denizi tarafından giriş aksı olan bu sokak, bugün semtin turistik merkezinin ana caddesini oluşturmaktadır. Güncel durumun dikkatli incelenmesi ve planlardaki karşılaştırmalarla, yapıların büyük bir bölümünün, 20. yüzyıl başından günümüze geldiği anlaşılmaktadır. Ancak, cephe kaplamaları ve açıklık düzenleri, lokanta işlevine uygun olmak üzere büyük ölçüde değiştirilmiştir.

Yapı adasının güneyinde yer alan, eski adıyla Taşçılar Sokak'a açılan ve inşaat yapmaya uygun alan olarak belirtilmiş parselin, günümüzde de boş olduğu ve açık otopark alanı olarak kullanıldığı görülmektedir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	153	186
<i>Kuzeyde</i>	Merdivenli Kilise Sokak	Kadırga Limanı Caddesi
<i>Güneyde</i>	Arapzade Sokak	Arapzade Ahmet Sokak

<i>Doğuda</i>	Arapzade Çıkmazı	Sergerdeler Sokak
<i>Batıda</i>	Kara Baba Caddesi	Üstad Sokak

186 numaralı yapı adasındaki bitişik parsel düzenindeki kagir yapıların büyük bölümü günümüze ulaşmıştır.

Yapı adasının güney ucundaki, Kumkapı Meydanı'na bakan yapılar yıkılarak, yerlerine dört katlı betonarme apartmanlar inşa edilmiştir. 20. yüzyılın başında bu parsellerde tek katlı, dar cepheli dükkanlar ile iki katlı, üçlü bir sıraev dizisinin yer almakta olduğu Pervititch haritasından okunmaktadır.

Kadırga Limanı Caddesi'ne açılan ve yapı adasının kuzeyinde yer alan yapılar, günümüze çeşitli cephe değişiklikleriyle ulaşmıştır. Bu cephe çizgisinde yer alan ve Pervititch haritasında rahatlıkla okunabilen ikiz evler, bugün giriş ve cephe düzenleri ve çatılarındaki değişiklikler nedeniyle aynı dili ortaya koyamamaktadır.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	152	187
<i>Kuzeyde</i>	Çifte Gelin Caddesi	Çifte Gelinler Caddesi
<i>Güneyde</i>	Kumkapı Meydanı	Kumkapı Meydanı
<i>Doğuda</i>	Kara Baba Caddesi	Üstad Sokak
<i>Batıda</i>	Kömürcü Sokak	Büyük Kömürcü Sokak

187 numaralı yapı adası, 186 numaralı yapı adası ile benzer özellikler sergilemektedir. Burada da, dar parseller üzerinde yükselen kagir yapıların büyük bir bölümünün günümüze geldiği görülmektedir. Ancak, cephe düzenlerindeki ve giriş katlarındaki değişiklikler ile, yapılardaki sürekliliği okumak zorlaşmaktadır. Kat ekleme, özgün çatıların değiştirilmesi, teraslara sundurmalar veya çekme katlar eklenmesi gibi müdahalelerle yapılar yükseltilmiş ve tarihi çevredeki etkileri değiştirilmiştir.

Çifte Gelinler Caddesi'ne açılan karakol restore edilerek günümüze kadar gelmiştir. Bugün, giriş katı banka ve üst katları otel olarak kullanılmaktadır.

Çifte Gelinler Caddesi ile Büyük Kömürcü Sokak'ın kesiştiği köşede bulunan yapı ise, tez çalışması sırasında tamamlanan restorasyon sonucunda tarihi çevrenin sürekliliği açısından bütün karakteristik özelliklerini yitirmiştir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	143	702
<i>Kuzeyde</i>	Çifte Gelin Caddesi	Çifte Gelinler Caddesi
<i>Güneyde</i>	Samsun Sokak	Samsa Sokak
<i>Doğuda</i>	Kömürcü Sokak	Büyük Kömürcü Sokak
<i>Batıda</i>	Yüklü Sokak	Gerdanlık Sokak

702 numaralı yapı adası, Kumkapı semtinde 20. yüzyıl içinde büyük değişiklik geçirmiş yapı adalarındandır. 20. yüzyılın başında hazırlanmış olan Pervititch haritasında, kent dokusu içinde farklılık göstermeyen ve dar parseller üzerinde yükselen ortalama üç/dört katlı kagir yapıları içermektedir. Yapı adasının orta bölümünde ise “Collège St. Jeanne D’Arc- Ecole Sœurs Assomptionistes” Aziz Jean D’Arc Rahibeler Okulu’nun büyük bir parselde sahip olduğu görülmektedir. Yapı adasını kuzey-güney yönünde tamamen kaplayan bir parselde yer almış olan okul yapıları, aralarında farklı boyutlarda iki avlu oluşturmaktadır. Arka cephelerin açıldığı küçük özel bahçeleri olan diğer konut ve işyeri yapılarından farklılaşan parsel ve yapılaşma düzeniyle, 20. yüzyıl başında işlevini sürdüren bu okul günümüze ulaşmamıştır (Ek C5.).

Okulun arsası ile doğuda ve batıda bitişik parsellerden bir kesimi de kapsam içine alınıp, yapı adasının ortasından büyük bir bölüm yıkılarak, yerine bugün de varlığını sürdüren İstanbul Bölge İdare Mahkemesi binası inşa edilmiştir. Arsasının batı bölümünde geniş bir avluya sahip olan yapı, gerek dönemsel özellikleri gerekse kitlesi ile bölgedeki tarihi kent dokusundan farklılaşmaktadır.

Kumkapı Meydanı’na bakan yapının da, Pervititch haritası yapıldıktan sonra yenilendiği gözlenmektedir.

Yapı adasının batı bölümünde, bitişik parsel düzeninde inşa edilmiş dar cepheli yapılardan oluşan doku devam etmektedir. Bu yapılardan bir bölümü kötü restorasyonlar sonucu özelliklerini yitirmişlerdir. Örneğin Samsa Sokak’a bakan dar cepheli iki yapı²⁴, parselleri birleştirilerek tek yapı olarak yenilenmiştir.

²⁴ Pervititch planındaki 42-44 kapı numaralı yapılar

Çifte Gelinler Caddesi'ne bakan cumbalı bir ikiz evin süslemeli ahşap saçığının 1920'lerden günümüze kadar geldiği görülebilmektedir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	149	703
<i>Kuzeyde</i>	Samsun Sokak	Samsa Sokak
<i>Güneyde</i>	Ördekli Bakkal Caddesi	Ördekli Bakkal Sokak
<i>Doğuda</i>	Kumkapı Meydanı	Kumkapı Meydanı
<i>Batıda</i>	(adsız)	Müsteşar Sokak

703 numaralı yapı adasının Kumkapı Meydanı'na açılan bölümündeki kagir üç katlı yapılar günümüze ulaşabilmiştir. Ancak, yapı adasının betonarme yapılarla büyük oranda yeniden inşa edilmiş geri kalan bölümünde, sürekliliği okumak olası değildir.

Meydan yakınında, eski Samsun Sokak'a açılan dört katlı kagir fırının yerinde bugün betonarme bir balık lokantası bulunmaktadır. Bugünkü yapı, cephe oranları ve çıkmasıyla eski yapının kötü bir restorasyonu olduğu izlenimini vermektedir.

Telli Odalar Sokak ve Müsteşar Sokak'ın kesiştikleri köşede, Pervititch haritasında "inşaata uygun alan" olarak görülen parselde, 1950'li yıllarda yapıldığı düşünülen iki yapı yükselmektedir.

Bu yapı adasında parselasyon düzeninin bozulmadığı, ancak yapıların büyük bölümünün son 50 yıl içinde yeniden inşa edildiği gözlenmektedir. 20. yüzyıl kent dokusundan geriye kalan birkaç cumbalı kagir yapı ise, betonarme yapıların arasında sıkışmıştır ve ait oldukları kent bağlamından oldukça kopuk durumdadır.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	150	704
<i>Kuzeyde</i>	Ördekli Bakkal Caddesi	Ördekli Bakkal Sokak
<i>Güneyde</i>	Kuyulu Sokak	Kürkçü Kuyusu Sokak
<i>Doğuda</i>	İskele Caddesi	Çapariz Sokak

Üçgen biçimli 704 numaralı yapı adasında Kürkçü Kuyusu Sokak ve Ördekli Bakkal Sokak'a açılan yapıların büyük bölümü günümüze kadar gelmiştir ve parsel düzenlerinde önemli değişikliklere rastlanmamaktadır. Ancak, Çapariz Sokak'a

bakan yapıların, Kumkapı Meydanı'na yakın olanları dışında, yeniden yapıldığı gözlenmektedir.

Çapariz Sokak'ta meydana yakın olan iki yapının arasında kalan dar parselde, Pervititch haritasında da işaretlenmiş olan Bizans surları kalıntılarının görülmesi olasıdır.

Yapı adasının güneybatı ucundaki tek ve iki katlı kagir yapıların yıkılıp, onlara ait üç parselin birleştirilerek, büyük olasılıkla 1950'li yıllarda yerlerine bir apartman inşa edildiği görülmektedir.

Pervititch haritasında, Kuyulu Sokak'ta kömür deposu olarak belirtilmiş iki katlı kagir yapılar yıkılarak, yerlerine tek katlı, balıkçılık malzemesi satan dükkanların yerleştiği niteliksiz yapılar inşa edilmiştir.

Pervititch haritasında Ördekli Bakkal Caddesi, fırınları, kafeleri ve küçük dükkanları ile 20. yüzyılın başında oldukça işlek bir ticaret sokağı olarak görülmektedir. Sokak aynı özelliğini bugün de korumaktadır. Geniş parsellerde inşa edilmiş fırın yapıları, bazı cephe ve çatı değişiklikleriyle günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak bugün Kumkapı Meydanı çevresindeki birçok yapı gibi, balık lokantasına dönüştürülmüşlerdir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	156	705
<i>Kuzeyde</i>	Kuyulu Sokak	Kürkçü Kuyusu Sokak
<i>Güneyde</i>	Kömür Sokak	Kömürcü Mustafa Sokak
<i>Doğuda</i>	İskele Caddesi	Çapariz Sokak
<i>Batıda</i>	(adsız)	Parıltı Sokak

705 numaralı yapı adasındaki parsel düzeninin ve yapıların genel olarak korunduğu görülmektedir. Çapariz Sokak'a bakan yapıların özelliklerindeki değişiklikler, sokağa açılan diğer balık lokantaları ile aynı boyutlardadır.

Kürkçü Kuyusu Sokak'la Parıltı Sokak'ın kesiştikleri köşede yer alan köşe çıkmalı büyük han, yapı adasındaki en büyük parselde bugün de varlığını sürdürmektedir. Ancak, yapı bugün boş durumdadır. Adadaki diğer yapılar, dar sokak cepheleri ve cumbalarıyla Kumkapı'daki tipolojiye uymaktadır.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	157	706
<i>Kuzeyde</i>	Kuyulu Sokak	Kürkçü Kuyusu Sokak
<i>Güneyde ve Batıda</i>	Kömür Sokak	Kömürcü Mustafa Sokak
<i>Doğuda</i>	(adsız)	Parıltı Sokak

706 numaralı yapı adasının kuzeydoğu ucunda, 20. yüzyılın başında bulunan ahşap yapılardan hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Bu yapıların yer aldıkları parseller birleştirilerek, bu parselde çok katlı bir apartman inşa edilmiştir.

Yapı adasının güneyinde yer alan Kömürcü Sokak’a bakan ahşap yapılar da günümüze ulaşmamıştır. Parıltı Sokak’a bakan kagir yapılardan birinin bugün var olmadığı ve arsasının boş olduğu gözlenmektedir.

Burası, küçük bir yapı adası olmasına karşın, büyük olasılıkla ahşap yapıların günümüze gelmesindeki zorluklar nedeniyle, tarihi bütünlüğünü büyük oranda yitirmiştir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	158	707
<i>Kuzeyde</i>	Kömür Sokak	Kömürcü Mustafa Sokak
<i>Güneyde</i>	Sirkeci-Yeşilyurt Demiryolu	Sirkeci-Yeşilyurt Demiryolu
<i>Doğuda</i>	İskele Caddesi	Çapariz Sokak

Üçgen biçimli ve güneyde demiryolunun sınır duvarına bitişik 707 numaralı yapı adasının büyük bir bölümünde 20. yüzyılın başında, yakacak odunlar için büyük bir açık hava deposunun bulunduğu görülmektedir. Odun deposu olarak kullanılmış olan bu açık alana ve Çapariz Sokak’a bakan iki katlı kagir yapıların yerine, betonarme niteliksiz yapılar inşa edilmiştir.

Kömürcü Mustafa Sokak’a açılan dar cepheli kagir yapılar ise, birtakım değişikliklerle günümüze kadar gelebilmiştir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	151	2374
<i>Kuzeyde</i>	İstasyon Caddesi	Kürkçü Kuyusu Sokak

Marmara Denizi

İstasyon yapılarının yer aldığı parsel varlığını günümüzde de korumaktadır. İstasyon yapıları oldukça bakımsız durumda olmalarına karşın, çevresel özelliklerini kaybetmemişlerdir. Gişe yapısından peron bölümüne geçişte, 20. yüzyıl başındaki aynı alt geçitten yararlanıldığı görülmektedir.

Pervititch haritasında yer alan **160, 171, 171A, 190, 191, 192** numaralı yapı adaları bugün bütünüyle yok edilerek, yerlerine Marmara sahil yolu yapılmıştır.

Pervititch haritasındaki bu yapı adalarında, 20. yüzyıl başında Kumkapı semtinin Marmara Denizi sahilinde yer alan ahşap ve kagir yapılarla birlikte, kayıkhaneler ve iskeleler görülebilmektedir.

190,191,192 numaralı yapı adalarının arasından geçen ve sahil boyunca doğu-batı yönünde uzanan Küçük Deniz Sokak'ın iki tarafında dar cepheli iki ve üç katlı ahşap yapıların yoğun olduğu, yer yer yapıların aralarında kayıklar için geniş açıklıklar bırakıldığı okunabilmektedir. Küçük Deniz Sokak'ın tren yolunun altından geçen İskele Caddesi ile birleştiği köşede, kagir bir karakol binasının yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu yapı adaları, eski Bizans limanının doldurulmasından sonra ortaya çıkan alandadır.

Kumkapı sahilinin batı bölümünde, eski adıyla Acem Dağ Sokak'ın güney sınırını oluşturan, bugün kalıntıları çok harap durumda olan Bizans surlarının, 20. yüzyılın başlarında denizden yaklaşık 8m. yükseldiği okunabilmektedir.

Acem Dağ Sokak'ın kuzey kesiminde ise, arka cepheleri demiryolu duvarına dayanan, iki veya üç katlı bitişik parsel düzeninde kagir yapıların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Kagir yapı grubunun doğusunda ve batısında ahşap, tek katlı eklerin ve eski kulübe tipi ahşap yapıların bulunduğu okunabilmektedir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	147	718
<i>Kuzeyde</i>	İcadiye Caddesi	Babayiğit Sokak
<i>Güneyde</i>	Hisardibi Caddesi	Hisar Çeşme Sokak

Doğuda

İstasyon Caddesi

Kürkçü Kuyusu Sokak

Batıda

Fındıkkıran Sokak

Fındıkkıran Sokak

718 numaralı yapı adasının 20. yüzyılın başında, sıraevleri ile bütünlük içinde olduğu ve kent dokusu açısından önem taşıdığı görülmektedir. Doğu ucunda Tavaşi Süleyman Ağa Camisi ile sonlanarak istasyon meydanını tanımlayan adada, parselasyon düzeni ve yapılardaki değişikliklerle, süreklilik ve bütünlük büyük oranda bozulmuştur.

Eski İcadiye Caddesi'ne bakan sıraevlerden sadece cami avlusuna bitişik dörtlü dizi günümüze gelebilmiştir. Pervititch haritasında görülen, iki katlı ve çıkmasız cephe düzeninde, aynı çatı altında toplanmış beşli diziden günümüze sadece bir yapı ulaşmıştır. Sıraevlerden yıkılanların parselleri birleştirilip, yerine 5 katlı betonarme bir apartman inşa edilmiştir. Sıraevlerin arkasında yer alan geniş bahçeleri ise inşaat alanına katılarak, kitlesiyle çevresindeki tarihi kent dokusunu ezen bir yapı ortaya çıkartılmıştır.

Babayiğit Sokak'la Fındıkkıran Sokak'ın kesiştiği köşede yer alan kagir yapıların, Pervititch haritasında görülen avlusu bugün kapatılmıştır.

Fındıkkıran Sokak'a açılan yapılar günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir. Ancak, bu yapılar oldukça bakımsız durumdadır.

Hisar Çeşme Sokak'ta 20. yüzyılın başında yer alan beşli sıraev dizisinin iki birimi yıkılıp, yerine yeni apartmanlar inşa edildiği görülmektedir. Bu yeni yapıların, parsel düzenleri değişmemekle birlikte, parsel içindeki kapladıkları alan yapı adasının içlerine doğru genişletilerek, geleneksel bahçe kullanımı yok edilmiştir. Aynı sokak üstünde yer alan iki katlı kagir yapı da yıkılarak, yerine yapı taban alanı yapı adasının içine doğru genişleyen, çok katlı bir betonarme apartman yapılmıştır.

20. yüzyılın başında geniş yeşil alana sahip bu yapı adası, günümüze geniş taban alanlı apartmanlarla doldurulmuş ve geleneksel bahçe-konut ilişkisi ortadan kalkmış olarak ulaşmıştır.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	148	723
<i>Kuzeyde</i>	Telli Odalar Caddesi	Telli Odalar Sokak
<i>Güneyde</i>	İcadiye Caddesi	Babayiğit Sokak
<i>Doğuda</i>	Ördekli Bakkal Caddesi	Ördekli Bakkal Sokak
<i>Batıda</i>	Telli Odalar Sokak	Cemre Sokak

Bu yapı adasında Ördekli Bakkal Sokak’la Babayiğit Sokak’ın kesiştikleri köşede 20. yüzyılın başında yer alan üç cumbalı yapı yıkılmıştır. Bu yapılardan köşeye yakın ikisinin ikiz ev oldukları, Pervititch planından çıkarılabilir. Ancak, yapılardan hiçbir iz kalmadığı için kesin bir şey söylenememektedir. Yıkılan yapıların parselleri birleştirilerek, bu parselde beş katlı bir apartman inşa edilmiştir. Eski adı Telli Odalar Sokak olan Cemre Sokak’a açılan 6 cumbalı yapı, bugün de durmaktadır. Telli Odalar Sokak²⁵ ile Cemre Sokak’ın kesiştikleri köşede yer alan ve Cemre Sokak’a bakan büyük dikdörtgen çıkmalı ve çıkma altından merdivenlere çıkılarak giriş kapısına ulaşılan yapı yıkılarak, yerine yeni bir apartman yapılmıştır. Telli Odalar Sokak’a bakan ikiz yapılardan birinin yıkıldığı ve yerini 1950’li yıllarda yeni bir yapının aldığı anlaşılmaktadır. Ördekli Bakkal Sokak’a bakan, çıkmasız ve yoğun bezemeli cephesiyle dikkat çeken iki katlı yapı günümüze kadar gelmiştir. 1920’lerde kahvehane olarak kullanılan yapı, bugün bir bar-birahane olarak kullanılmaktadır.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	146	722
<i>Kuzeyde</i>	Telli Odalar Caddesi	Telli Odalar Sokak
<i>Güneyde</i>	İcadiye Caddesi	Babayiğit Sokak
<i>Doğuda</i>	Telli Odalar Sokak	Cemre Sokak
<i>Batıda</i>	Kantarcı Sokak	Kantarcı Süleyman Sokak

²⁵ Bugünkü sokaktan söz edilmektedir. Pervititch planında Telli Odalar Sokak Telli Odalar Caddesi’dir.

Bu yapı adasındaki parsel düzeninde Pervititch planları hazırlandıktan sonra bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak, yıkılan yapıların yerlerine yenileri yapılırken, özel avlular ve bahçeler de yapı alanı olarak kullanılmış ve yapı taban alanları genişletilmiştir. Babayiğit Sokak’la Cemre Sokak’ın kesiştikleri köşede yer alan yapılar günümüze kadar gelmiştir. Kantarcı Sokak’a açılan ve eski haritada “inşaata uygun alan” olarak görülen parsel, üç katlı yeni bir yapı inşa edilmiştir. Telli Odalar Sokak’la Cemre Sokak’ın kesişiminde yer alan tek katlı yapı ve ona bitişik yapı yıkılmış, yerlerine dört katlı yeni apartmanlar yapılmıştır. Bu yapı adasındaki yapıların korunma oranı düşüktür. 19 yapıdan sadece 10’u günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	145	721
<i>Kuzeyde</i>	Telli Odalar Caddesi	Telli Odalar Sokak
<i>Güneyde</i>	İcadiye Caddesi	Babayiğit Sokak
<i>Doğuda</i>	Kantarcı Sokak	Kantarcı Süleyman Sokak
<i>Batıda</i>	Fındıkkıran Sokak	Fındıkkıran Sokak

721 numaralı yapı adasındaki yapıların büyük bir bölümü, günümüze kadar ulaşmıştır. Buna bağlı olarak, parselasyon düzeninde de bir değişik görülmemektedir. Fındıkkıran Sokak’a açılan eski haritadaki 5 numaralı yapı yıkılarak, yerine yeni bir yapı inşa edilmiştir. Güneyden bitişik ve eski haritada açık alan olan parsel, sonradan yeni bir yapı ile doldurulmuştur. Fındıkkıran Sokak’taki bir buçuk katlı yapının yerine dört katlı bir yapı gelmiştir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	144	724
<i>Kuzeyde</i>	Samsun Sokak	Samsa Sokak
<i>Güneyde</i>	Telli Odalar Caddesi	Telli Odalar Sokak
<i>Doğuda</i>	(adsız)	Müsteşar Sokak
<i>Batıda</i>	Yüklü Sokak	Gerdanlık Sokak

Yapı adasının büyük bölümünü Panayia Elpis Kilisesi ve avlusundaki yapılar kaplamaktadır. Yaklaşık 4m. yüksekliğinde duvarlarla çevrili kilise, günümüzde

bakımlıdır. Ancak avlusundaki yapılar değişikliklere uğramıştır. Avlunun kuzeybatı köşesinde ve Gerdanlık Sokak'la Samsa Sokak'ın kesiştikleri köşede yer alan eski Rum okulu, bugün terk edilmiştir ve bakımsızlıktan harap durumdadır. Kagir okul yapısına doğudan bitişik olan tek katlı ahşap yapı, bugün Gedikpaşa Spor Kulübü tarafından kullanılmaktadır ve ana okul yapısına göre daha bakımlıdır.

Kilise avlusunun doğu bölümü ise, tamamen değiştirilmiştir. Günümüzde tek katlı ve geniş bir kırma çatı altında yer alan dükkanları barındıran yapının yerinde önceden üç adet kagir yapıyla büyük su depolu bir çeşmenin yer aldığı görülmektedir. Bu yapıların ve çeşmenin izleri bütünüyle kaybolmuştur.

Telli Odalar Sokak'a bakan, kilisenin güney duvarına dışarıdan bitişik olan dar parsellerdeki üç katlı kagir yapıların çoğu bugün de vardır. Bu yapılar arasında dörtlü bir sıraev dizisi de bulunmaktadır. Telli Odalar Sokak'la Müsteşar Sokak'ın kesiştikleri köşede yer alan yapılar yıkılarak, yerlerine yenileri yapılmıştır.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	139	717
<i>Kuzeyde</i>	Hisardibi Caddesi	Hisar Çeşme Sokak
<i>Güneyde</i>	Sirkeci-Yeşilyurt Demiryolu	Sirkeci-Yeşilyurt Demiryolu
<i>Doğuda</i>	Fındıkkıran Sokak	Fındıkkıran Sokak
<i>Batıda</i>	Hisardibi Sokak	Tavaşi Çeşmesi Sokak

717 numaralı yapı adasında parselasyon düzeninde bir değişim gerçekleşmemiştir. Fındıkkıran Sokak'a açılan ve güneyde demiryolu ile sınırlanan parseldeki ve kuzeyden bitişik parselindeki kagir yapılar yakın bir dönemde yıkılmıştır.²⁶ Bu parseller bugün açık otopark alanı olarak kullanılmaktadır.

Hisar Çeşme Sokak'a açılan dörtlü sıraev grubundan bugün yalnızca üç birim kalmıştır. Dördüncü birimin yerine, aynı çatı sınırını izleyen betonarme bir yapı yapılmıştır. Hisar Çeşme Sokak'taki ahşap cumbalı ve diğer sıraevlerle bir bütün oluşturan ikili dizinin yerine bugün yeni apartmanlar yapılmıştır.

²⁶ İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 1999 yılında hazırladığı haritalarda bu yapılar vardır.

Tavaşı Çeşmesi Sokak'a bakan yapılar, biri dışında günümüze kadar gelmiştir. Yıkılan yapının yerine, üç katlı ve tarihi çevreyi rahatsız eden betonarme bir apartman inşa edilmiştir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	140	719
<i>Kuzeyde</i>	İcadiye Caddesi	Babayiğit Sokak
<i>Güneyde</i>	Hisardibi Caddesi	Hisar Çeşme Sokak
<i>Doğuda</i>	Fındıkkıran Sokak	Fındıkkıran Sokak
<i>Batıda</i>	Hisardibi Sokak	Tavaşı Çeşmesi Sokak

Yapı adasındaki parsel düzeni ile, Babayiğit ve Fındıkkıran sokaklara bakan yapılar büyük ölçüde değiştirilmiştir. Babayiğit Sokak'a açılan ve eskiden 8 numaralı olan iki katlı kagir cumbasız yapı yıkılmış, yerine yapı taban alanını yapı adasının içine doğru genişleten dört katlı betonarme bir apartman yapılmıştır. Eski haritada, yapının geniş parselinin içinde bir kuyu olduğu görülmektedir. Aynı sokakta eskiden 10 kapı numaralı olan yapı da yıkılarak, yerine 1950 sonrasında iki katlı bir yapı yapılmıştır. Eskiden 12 kapı numarasında yer alan yapının da yıkılmasıyla, bitişik üç yapı tarihi sokak silüetinden bütünüyle kaybolmuştur.

Fındıkkıran Sokak'a açılan bir yapı ile, Hisar Çeşme Sokak'la bu sokağın kesiştikleri köşe parselde yer alan iki katlı kagir yapı yıkılmış, yerlerine dört katlı betonarme apartmanlar yapılmıştır. Köşe parseldeki yapının alt katının 20. yüzyıl başında bakkal dükkanı olarak kullanıldığı Pervititch haritasına not edilmiştir.

Hisar Çeşme Sokak'a açılan ahşap cumbalı beşli sıraev grubu günümüze kadar gelmiştir. Tavaşı Çeşmesi Sokak'ta yer alan üç katlı kagir yapılar çeşitli değişikliklerle de olsa, varlıklarını sürdürmektedirler. Ancak, yapılardan 5'i birer kat eklenerek yükseltilmiştir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	141	720
<i>Kuzeyde</i>	Telli Odalar Caddesi	Telli Odalar Sokak
<i>Güneyde</i>	İcadiye Caddesi	Babayiğit Sokak
<i>Doğuda</i>	Fındıkkıran Sokak	Fındıkkıran Sokak

Batıda

Hisardibi Sokak

Tavaşı Çeşmesi Sokak

Bu yapı adasının Tavaşı Çeşmesi Sokak’a bakan silueti, Telli Odalar Sokak köşesindeki yapı dışında bütünüyle değişmiştir. Bazı dar parseller birleştirilip, hem kitle hem de gabari olarak kentsel dokuyu değiştiren dört, beş veya altı katlı betonarme yapılar inşa edilmiştir.

Telli Odalar Sokak’a açılan yapılar, Pervititch haritasında görülen yapılardır. Ancak, bir veya iki kat eklenerek, yükseltilmişlerdir. Fındıkkıran Sokak’ta yeşil alan olan çok dar bir parselde, yeni bir kagir yapı inşa edilmiştir.

Yapıların genellikle kat eklenerek, yükseklikleri arttırılmıştır. Ayrıca, plan düzleminde bakıldığında, yapıların bahçe ve taşlıklara bakan arka bölümlerine alçak veya yer yer yapı yüksekliğinde ekler yapılarak, taban alanlarının genişletildiği görülmektedir. Yapı adasının iç bölümü, yeşil ve ağaçlık bir alandan düzensiz bir depo alanına dönüşmüştür.

Pervititch

Bugün

Ada no

142

725

Kuzeyde

Çifte Gelin Caddesi

Çifte Gelinler Caddesi

Güneyde

Telli Odalar Caddesi

Telli Odalar Sokak

Doğuda

Fındıkkıran Sokak

Fındıkkıran Sokak

Batıda

Hisardibi Sokak

Tavaşı Çeşmesi Sokak

Yapı adasında parselasyon düzeni büyük ölçüde korunmuştur. Ancak, Çifte Gelinler Caddesi ile Gerdanlık Sokak’ın kesiştiği köşede önemli bir değişiklik olmuştur. Bugün var olan çok katlı betonarme apartmanın parseli, daha önce burada bulunan dört farklı yapının parselleri birleştirilerek oluşturulmuştur. Çifte Gelinler Caddesi’ndeki cephe çizgisi, bu köşede geri çekilmiştir. Ana caddeye bakan iki grup ikili sıraevin cepheleri değişimlere uğratılmıştır.

Tavaşı Çeşmesi Sokak’a açılan altılı sıraev dizisinin içinden iki birim yıkılmış ve yerlerine apartmanlar yapılmıştır. Aynı sokağa bakan üçlü sıraev dizisi günümüze ulaşmıştır. Molla Taşı Caddesi ve Gerdanlık Sokak’a bakan yapılar, çeşitli değişimler geçirerek bir yapı dışında, varlıklarını sürdürmektedir.

Pervititch haritasında yapı adasının içinde duvarlarla ayrılmış bahçeler geniş yer tutmaktadır. Bugün, bu alan nitelsiz eklentiler, depo, odunluk vb yapılarla doldurulmuştur.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	138	726
<i>Kuzeyde</i>	Orta Sokak	Tekin Alp Sokak
<i>Güneyde</i>	Hisardibi Sokak	Tavaşi Çeşmesi Sokak
<i>Doğuda</i>	Hisardibi Sokak	Tavaşi Çeşmesi Sokak
<i>Batıda</i>	Su Terazı Sokak	Tekin Alp Sokak

Bu yapı adasının parsel düzeninde ve yapılarında büyük değişimler gerçekleşmiştir. Tekin Alp Sokak’a bakan üçlü dizinin iki birimi yıkılmış, parselleri birleştirilmiş ve yerlerine betonarme bir apartman yapılmıştır.

Pervititch haritasında, yapı adasının kuzeyinde Tekin Alp Sokak’a açılan 3 numaralı yapının arka bahçesinde bir kuyu bulunmaktadır.

Güneyde Tekin Alp Sokak’la Tavaşi Çeşmesi Sokak’ın kesişimindeki parsellerde yer alan üç katlı iki yapı yıkılıp, yerlerine altı katlı apartmanlar yapılmıştır. Tekin Alp Sokak’taki yarım altıgen çıkmalı üçlü dizi varlıklarını sürdürmektedir. Bu yapıların güneyinde yer alan ve eskiden boş ve ağaçlık olan parsele, iki katlı bir yapı inşa edilmiştir.

Tez çalışması süresinde yapı adasının güneyinde, tarihi bir yapı yıkılarak, yerine betonarme bir benzeri inşa edilmiştir. Yapı adasının doğusunda Tavaşi Çeşmesi Sokak’a bakan yapılar günümüze kadar gelmiştir, ancak çoğu terk edilmiştir ve yıkılmak üzeredir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	137	727
<i>Kuzeyde</i>	Molla Taşı Caddesi	Molla Taşı Caddesi
<i>Güneyde</i>	Hisardibi Sokak	Alişan Sokak
<i>Doğuda</i>	Hisardibi Sokak	Tavaşi Çeşmesi Sokak
<i>Batıda</i>	Patrikhane Sokak	Şarapnel Sokak

727 numaralı yapı adasının büyük bölümünde Meryem Ana (Surp Asdvadzadzin) Kilisesi yapıları ve Bezciyan Okulu yer almaktadır. Yaklaşık 4 metre yüksekliğinde avlu duvarları ile çevrili anıtsal yapılar, özelliklerini bugün de korumaktadır. Sadece, Meryem Ana Kilisesi'nin avlusunda yer alan tek katlı bazı ek yapılar, son yüzyılda eklenmiştir. Pervititch haritasında, Bezciyan Okulu'nun bahçe kapısının yanında su seviyesi 8 metre olan bir kuyu işaretlenmiştir.

Yapı adasının kilisenin güneyinde kalan bölümü 1920'lerde, tek veya iki katlı küçük ahşap yapılardan ve büyük olasılıkla yangınlar sonrasında boşalmış inşaatı uygun açık alanlardan oluşmaktadır. Küçük bahçeler içindeki ahşap evlere ve bitişik düzendeki kulübelere bir çıkmazdan ulaşılmaktadır. Bu yapıların güneyinde yer alan, inşaatı ayrılmış açık alanda herhangi bir parsel düzenlemesi görülmemektedir.

Ahşap dokudan günümüze sadece üç yapı kalmıştır. Bu iki evden biri çalışma sürecinde yıkılmaya başlamıştır. Diğerleri ise oldukça bakımsız durumdadır.

Yapı adasının bu bölümü yeniden parsellenerek imara açılmıştır. Bunun sonucunda, eski çıkmaz ve ahşap dokunun yer aldığı parsel boştur ve güneyde kalan parsellerde beş ve altı katlı, bitişik düzende apartmanlar yapılmıştır. Alişan Sokak boyunca yer alan bu betonarme yapılar, Kumkapı tarihi çevresi ile bütünüyle uyumsuz bir silüet sergilemektedir. Apartmanlar, semtin güneyindeki demiryolu ve sahilyolu bölümünden de görülebilmektedir ve tarihi çevreye güneyden açılacak bütün *vistalar* önünde niteliksiz bir duvar olarak yükselmektedir.

Tekin Alp Sokak'a açılan kagir yapılar, çeşitli cephe değişiklikleriyle 5 yapı dışında varlıklarını sürdürmektedir. Yıkılan yapılardan 2'sinin parsellerinde yapılaşma yoktur, ancak diğer 3'ünün yerinde betonarme yeni yapılar bulunmaktadır.

Tavaşi Çeşmesi Sokak'ın güney ucunda yer alan ikili ve üçlü kagir dizilerden sadece iki yapı, günümüze kadar gelebilmiştir. Bu diziler içinden, iki dar parsel birleştirilerek yerine geniş sokak cephesi olan dört katlı betonarme bir apartman yapılmıştır.

Tavaşi Çeşmesi Sokak üzerindeki altılı sıraev grubu, bugün strüktürel olarak çok kötü durumdadır. Orta bölümü, ön cephe dışında büyük ölçüde yıkılmıştır. Ön cephe, ayakta kalabilmesi için, çelik bir sistemle askıya alınmıştır. Sıraevlerin güneyinde yer alan okul ile yanında avlusu olarak kullanılan parselde bugün, dört katlı betonarme bir apartman vardır.

Tavaşı Çeşme Sokak'la Molla Taşı Caddesi'nin kesiştiği köşe parseldeki bahçeli üç katlı kagir yapı yıkılmış, yerine büyük olasılıkla eski yapının kötü bir restorasyonu olarak ve bahçesini de yapılaşma alanına katarak, beş katlı betonarme bir apartman yapılmıştır.

Molla Taşı Caddesi'ne açılan dar parsellerin düzeni bugün de korunmaktadır. Ancak, parseller üzerinde yapıların bahçelere doğru genişletilmesi sonucunda, yapı adalarının içlerinde kalan bahçeler büyük ölçüde kaybolmuştur. Bu cadde üzerindeki iki yapı son yüzyılda yıkılarak, yerlerine yenileri inşa edilmiştir. Var olan yapılar ise, bir veya iki kat eklenerek yükseltilmiştir. Yapıların çoğu bakımsız durumdadır.

Molla Taşı Caddesi'yle Şarapnel Sokak'ın kesiştikleri köşeden başlayan aynı çatı ile örtülü iki katlı düz cepheli sıraev grubu ve bitişiğindeki tek katlı dükkan sırası, günümüze kadar varlıklarını sürdürmüştür. Sıraevlerin cephe düzenleri büyük ölçüde korunurken, dükkanların açıklıkları değiştirilmiştir.

5.3.2. (728) ve (729) Numaralı Yapı Adalarının Ayrıntılı İncelemesi

Kumkapı çalışma alanının kuzeybatı bölümünde ve Meryem Ana Kilisesinin kuzeyinde yer alan iki yapı adasının geçirdikleri kentsel değişim, bölgedeki diğer yapı adalarına oranla daha fazladır. Bu nedenle (728) ve (729) numaralı yapı adaları, bölgedeki değişimle ilgili daha ayrıntılı sonuçlar elde etmek için 1/500 ölçekli çizimler üzerinden incelenmiştir (Ekler C2, C3 ve C4).

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	136	728
<i>Kuzeyde</i>	Nişanca Caddesi	Çifte Gelinler Caddesi
<i>Güneyde</i>	Molla Taşı Caddesi	Molla Taşı Caddesi
<i>Doğuda</i>	Çeşme Sokak	Tavaşı Çeşmesi Sokak
<i>Batıda</i>	Tülbentçi Sokak	Batumlu Sokak

Pervititch haritasının yapıldığı tarihten günümüze kadar geçen sürede, bu yapı adasında ortaya çıkan en büyük değişiklik, yapı adasının kuzey kesimini ikiye bölen Evcin Sokak'ın açılmasıdır. Eski Nişanca Caddesi'ne açılan adsız bir çıkmaz sokakla birleştirilen Evcin Sokak, eski haritadaki yeşil alanın ortasından geçirilmiştir. Evcin Sokak'la Batumlu Sokak'ın kesiştiği köşede, Pervititch paftasında iki ahşap ev

arasında görülen girinti, büyük olasılıkla Evcin Sokak'ın ilk izini oluşturmaktadır. Buradan çizilen bir doğru ile, adsız çıkmaz sokakla birleştirildiği görülmektedir. Yeni sokağın açılmasıyla, yapı adasının kuzey bölümü parçalanmıştır. Yeni Sokak üzerinde, kuzeyde ve güneyde parselasyon düzeni değiştirilmiş, geleneksel dar sokak cepheli parselasyondan çok farklı bir düzenleme getirilmiştir. Ancak, eski çıkmaz sokağın genişliğinin değiştirilmediği görülmektedir. Bu, daha geniş olan Evcin Sokak'ın eski çıkmazla birleştiği köşede yaptığı keskin dönüşle birlikte, bir çıkmaz sokak karakteri taşımasına neden olmaktadır.

Yapı adasının kuzeydoğu köşesinde yer alan yapı, günümüze ulaşmıştır. Bu yapı, boyutları, bezemesel özellikleri ve yapı üzerinde Tavaşi Çeşmesi Sokak'la Çifte Gelinler Caddesi köşesinde yer alan çeşmesi ile özel bir sivil mimarlık örneğidir. Ayrıca, giriş katında dükkanların açıldığı ve pasaj niteliği taşıyan geçit görülmektedir. Geçit aksı bugün de mevcuttur ancak, çıkmaz sokak tarafında eskiden açılan kapısı kapatılmıştır.

Bu yapı adasındaki diğer bir çarpıcı değişim, Tavaşi Çeşmesi Sokak'a açılan üçlü ve dörtlü iki grup sıraevin yıkılarak, bir cephe çizgisindeki neredeyse bütün yapıların ortadan kalkması olmuştur. Eski adıyla Çeşme Sokak 21, 23 ve 25 numaralı, üç katlı ve dikdörtgen cumbalı sıraev dizisinin yerinde, bugün iki adet beş katlı yeni apartman ve kötü restore edilmiş dört katlı bir yapı bulunmaktadır. Restore edilmiş olan bu yapının inşaatı, tez çalışması sırasında tamamlandığı için, inşaatın aşamaları izlenebilmiştir. Sonuçta, eski yapının parselinde cumbalı ve hatta demir cumba konsollu bir yapı ortaya çıkartılmıştır.²⁷ Ancak, yapı bütünüyle betonarme olarak inşa edilmiştir; yapı-parcel ve gabari ilişkileri eskisinden bütünüyle farklıdır.

Tavaşi Çeşmesi Sokak'a açılan dörtlü sıraev dizisinden bugün hiçbir iz kalmamıştır. Bu yapıların yer aldığı dört parselden üçü, bugün boştur. Diğer parselde ise dört katlı betonarme bir apartman yükselmektedir. Sıraev dizisinin güneyindeki boş olan iki parsel birleştirilmiş, ve geleneksel dar cepheli parsel düzeni bozulmuştur. Bu parselde bugün bir yapı yer almamaktadır, ancak tarihi çevredeki kontrolsüz değişim

²⁷ Büyük olasılıkla, eski yapının demir konsolları saklanarak, yeniden kullanılmıştır. Yapıda restorasyonun diğer etkileri değerlendirildiğinde, sadece konsolların korunmasının yapının korunmasında çok küçük bir ayrıntı olduğu görülmektedir.

süreci içinde kısa bir süre sonra, burada geniş sokak cepheli yeni bir yapı yapılması olasıdır.

Eski adıyla Çeşme Sokak'ta 3, 5, 7 ve 9 numaralarda yer alan yapılar günümüze ulaşmıştır.

Tavaşi Çeşmesi Sokak'la Molla Taşı Caddesi'nin kesiştiği köşede yer alan üç katlı kagir yapı yıkılarak, yerine beş katlı betonarme bir apartman yapılmıştır.

Molla Taşı Caddesi'ne bakan yapıların parsel düzenlerinde bir değişiklik görülmemektedir. Ancak, 14 ve 20 numaradaki iki kagir yapı yıkılmış, ve yerlerine büyük olasılıkla eski yapıların kötü restorasyonları olan yenileri inşa edilmiştir. 14 kapı numaralı apartmanın, 1920'lerde önemli bir yapı olduğu, Pervititch haritasında adına yer verilmesinden anlaşılmaktadır. "*Appart.s Parsekian*"ın sokak cephesinde dört kat üzerinde çekme katlı ve volta döşemeli olduğu görülmektedir ve giriş katında cephenin yarısını kaplayan bir dükkanın yer aldığı haritadan okunabilmektedir.

Molla Taşı Caddesi'ne açılan ve özgünlüğünü en çok koruyan yapı eski 10 numarada yer almaktadır. Bu yapı ahşap çıkması, kabartmalı cephe bezemeleri, kemerli pencereleri ve çatı parapetinin kıvrımlı saçak hattı ile özel bir sivil mimarlık örneğidir. Bu yapı, günümüzde terk edilmiştir ve bakımsızlıktan kötü bir durumdadır.

Eski Tülbentçi Sokak'a açılan Molla Taşı Caddesi'ne yakın olan parsellerinin sokağa bakan cephe düzenlerinin değişiklik göstermediği, ancak 15 numaralı parselin, eskiden bitişik parsellerce ortak kullanılan arka bahçeyi bugün bütünüyle içine aldığı görülmektedir.

Son yüzyılda açılmış olan Evcin Sokak'ın güney cephe çizgisini oluşturan yapıların boyutları ve yapım teknikleri incelendiğinde, 20. yüzyılın ortalarında inşa edildikleri düşünülmektedir. Bu yapılar, yığma tuğla duvarlı ve betonarme döşemeli, iki veya üç katlıdır. Boyutları ile tarihi yapılardan fazla farklılaşmayan bu konutlar, "tarihi çevre ile uyumlu yeni yapı" olarak değerlendirilmektedir.

Evcin Sokak'la Çifte Gelinler Caddesi arasında kalan yapı adasında, tarihi çevre ile uyumsuz yeni yapılar görülmektedir. Dört katlı ve daha yüksek, betonarme yapıların arasında, tek katlı ve niteliksiz depo yapıları da yer almaktadır. Bu yapıların parselasyon düzeninin eski izlerini okumak oldukça zordur. Sadece 20, 21 ,22 ve 23

numaralı parsellerin, Pervititch haritasında görülen aynı açılarla ana caddeyle kesişmekte olduğu görülmektedir.

	<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
<i>Ada no</i>	135	729
<i>Kuzeyde</i>	Nişanca Caddesi	Çifte Gelinler Caddesi
<i>Güneyde</i>	Molla Taşı Caddesi	Molla Taşı Caddesi
<i>Doğuda</i>	Tülbentçi Sokak	Batumlu Sokak
<i>Batıda</i>	Patrikhane Sokak	Nişanca Hamamı Sokak

729 numaralı yapı adasında Pervititch haritasında bahçeler ve açık alanlar geniş bir yer tutmaktadır. Çifte Gelinler Caddesi'ne açılan yapılar ile, yapı adasının güney bölümündeki yapılar arasında yer alan bu yeşil alan, bugün yeni yapılarla doldurulmuştur ve geriye sadece yapı adasının orta bölümünde eskiye oranla az bir açık alan bırakmıştır.

Pervititch haritasında, eski adıyla Nişanca Caddesi üzerinde geniş arka bahçeleri olan üç yapı görülmektedir. Bu yapılardan eski Tülbentçi Sokak köşesinde yer alan fırın yapısının izleri günümüze ulaşmıştır. Bugün, yapının alt katı büyük bir market, üst katı ise bir poliklinik tarafından kullanılmaktadır. Yapının, bu yeni işlevler için son yüzyılda önemli değişiklikler geçirdiği düşünülmektedir. Eskiden bir buçuk kat yüksekliğinde olan yapının özgün çatı biçimlenişi bozularak, yapının üstüne yüksek bir parapet eklendiği gözlenmektedir. Cadde cephesinden yapıya giriş veren iki basık kemerli açıklık bugün camlarla kapatılarak, ortadaki küçük kemerli açıklık kapı olarak kullanılmaktadır. Fırının arka cephesine açılan bahçenin yerinde, niteliksiz malzemelerden yapılmış oto tamircisi ve depo gibi işlevlerle kullanılan yapılar bulunmaktadır. Parselasyon düzenine bakıldığında, bu niteliksiz yapıların eski fırınla bugün de aynı parselde yer aldığı görülmektedir.

Çifte Gelinler Caddesi üzerinde, fırına batıdan bitişik iki katlı kagir bir konut günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Pervititch haritasında “*Appart.s Hadji Kirkor*” adıyla yer alan yapının giriş cephesi yeni dükkanların niteliksiz vitrin düzenlemeleriyle özgünlüğünü yitirmiştir. Konutun arka bahçesinde, niteliksiz tek katlı eklentilerle karşılaşılmaktadır.

Nişanca Hamamı Sokak’a bakan parsellerdeki yapılar bir örnek dışında değiştirilmiş ve boş alanlara yeni yapılar inşa edilmiştir.

Nişanca Hamamı Sokak’la Molla Taşı Caddesi’nin kesiştiği köşedeki küçük parsellerde inşa edilmiş yapıların bakımsızlığı ve malzemelerinin niteliksizliği, burada bitişik düzende gecekondulara benzeyen bir görüntü oluşturmaktadır.

Molla Taşı Caddesi’ne açılan ahşap yapılardan sadece birinin yerinde iki katlı yeni bir yapı bulunmaktadır. Burada bulunan üç kagir yapı, geçirdikleri değişimlere karşın günümüze kadar varlıklarını sürdürmüştür.

5.4. Kent Dokusundaki Değişimler

5.4.1. Sokak Doku ve Meydanlardaki Değişimler

Kumkapı’da son yüzyılda bazı çıkmaz sokaklar yapı adaları içinde yapılaşmaya açılarak veya başka sokaklarla birleştirilerek ortadan kalkmıştır. Semtin doğusundaki 181 numaralı yapı adasındaki dört çıkmaz sokaktan 3’ü yapı adalarının içinde kaybolmuştur. Bu çıkmazlardan, Taşçılar Sokak’ın doğu bölümü ile Değirmen Hanı Sokak, bugün eski yapıların bütünüyle yıkıldığı açık otopark alanının içindedir.

179 numaralı yapı adasındaki Arapzade Çıkmaızı, adının Sergerdeler Sokak olarak değiştirilmesine karşın, çıkmaz sokak olma özelliğini bugün de korumaktadır.

Kumkapı’nın batı bölümünde Meryem Ana Kilisesi’nin güneyinde bulunan adsız çıkmaz ve Fırın Çıkmaızı, yapı adalarının arasında kaybolmuştur. 728 numaralı yapı adasındaki adsız çıkmaz sokak, açılan Evcin Sokak’la birleştirilmiştir. Çadırcı Camisi’ne açılan kısa çıkmaz sokak, bugün cami avlusunun bir bölümü olarak yapı adasına katılmıştır.

Izgara sistemde planlanmış yapı adaları arasındaki ilişkilerde büyük bir değişiklik olmamıştır. Birçok sokağın adı değiştirilmiş, birkaç adsız sokağa yeni adlar verilmiştir.

<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
1. (adsız sokak 1)	Müsteşar Sokak
2. (adsız sokak 2)	Parıltı Sokak
3. Arapzade Çıkmaızı	Sergerdeler Sokak

(Arab-Zade Tchikmaz)

4. Arapzade Sokak Arapzade Ahmet Sokak

(Rue Arab-Zade Sokak)

5. **Behram Çavuş Sokak** **Behram Çavuş Sokak**

(Rue Behram Tchaouche Sokak)

6. Cami Sokak Çadırcı Camisi Sokak

(Rue Djami Sokak)

7. Çeşme Sokak Tavaşi Çeşmesi Sokak

(Rue Tchechme Sokak)

8. **Çifte Gelin Caddesi** **Çifte Gelinler Caddesi**

(Rue Tchifté Gueline Djaddessi)

9. Değirmen Hanı Sokak (yok)

(Rue Deghirmen-Hanı Sokak)

10. Düzoğlu Sokak Düzgün Sokak

(Rue Duz-Oglou Sokak)

11. **Fındıkkıran Sokak** **Fındıkkıran Sokak**

(Rue Funduk-Kıran Sokak)

12. Hisardibi Caddesi Hisar Çeşme Sokak

(Rue Hissar-Dibi Djad.)

13. Hisardibi Sokak Alişan Sokak

14. Hisardibi Sokak Tavaşi Çeşmesi Sokak

15. Iskele Caddesi Çapariz Sokak

(Rue Iskele Djaddessi)

16. İcadiye Caddesi Babayiğit Sokak

(Rue Idjadié Djaddessi)

<i>Pervititch</i>	<i>Bugün</i>
17. İstasyon Caddesi (<i>Stationa Djadd.</i>)	Kürkçü Kuyusu Sokak
18. <u>Kantarcı Sokak</u> (<i>Rue Kantardji Sokak</i>)	<u>Kantarcı Süleyman Sokak</u>
19. Kara Baba Caddesi (<i>Rue Kara-Baba Djaddessi</i>)	Üstad Sokak
20. <u>Kömür Sokak</u> (<i>Rue Kheumur Sokak</i>)	<u>Kömürcü Mustafa Sokak</u>
21. <u>Kömürcü Sokak</u> (<i>Rue Kheumurdji Sokak</i>)	<u>Büyük Kömürcü Sokak</u>
22. Kulluk Sokak (<i>Rue Koullouk</i>)	Kumluk Sokak
23. <u>Kuyulu Sokak</u> (<i>Rue Kouyoulou Sokak</i>)	<u>Kürkçü Kuyusu Sokak</u>
24. Kürkçübaşı Sokak (<i>Rue Kurkdji-Bachi</i>)	Çakmaktaşı Sokak
25. <u>Mabeynci Çeşmesi Yokuşu</u> (<i>Rue Mabeindji Tchechmessi Yokouch</i>)	<u>Mabeyin Sokak</u>
26. Merdivenli Kilise Sokak (<i>Rue Merdivenli-Kilissa Sokak</i>)	Kadırga Limanı Caddesi
27. <u>Molla Taşı Caddesi</u> (<i>Rue Molla-Tachi Djaddessi</i>)	<u>Molla Taşı Caddesi</u>
28. Orta Sokak (<i>Orta</i>)	Tekin Alp Sokak

29. Ördekli Bakkal Caddesi Ördekli Bakkal Sokak*(Rue Eurdekli Bakal Djaddessi)***30. Patrikhane Sokak**

Nişanca Hamamı Sokak

*(Rue Patrik-Hane)***31. Patrikhane Sokak**

Şarapnel Sokak

32. Samsun Sokak**Samsa Sokak***(Rue Samsoun Sokak)***33. Su Terazı Sokak**

Tekin Alp Sokak

*(Rue Sou Terazı)***34. Taşçılar Sokak**

Kürkçübaşı Mektebi Sokak

*(Rue Tachchilar)***35. Telli Odalar Caddesi Telli Odaları Sokak***(Rue Telli-Odalar Djaddessi)***36. Telli Odalar Sokak**

Cemre Sokak

*(Rue Telli-Odalar Sokak)***37. Tülbentçi Sokak**

Batumlu Sokak

*(Dulbendji Sokak)***38. Yüklü Sokak**

Gerdanlık Sokak

(Rue Yuklu)

Kumkapı’da 38 sokaktan bugün sadece 6’sı, Pervititch haritasındaki adıyla aynı ada sahiptir. İki sokakta ses benzeşmesi nedeniyle bir değişim yaşanmıştır. (22.Kulluk=Kumluk ve 32.Samsun=Samsa sokaklar) Sekiz sokakta ise bir kelime değişerek diğer kelimeler aynı kalmıştır. (Arapzade Sokak = Arapzade Ahmet Sokak gibi.) Geriye kalan 22 sokağın bugünkü adları, 1920’lerdeki adlarından tamamen farklıdır.

Birkaç sokağın, önceden “cadde” olarak, birkaç caddenin ise bugün sokak olarak adlandırıldığı görülmektedir. “Cadde” tanımının daha önemli, geniş veya işlek

aksları adlandırmakta kullanıldığı düşünülürse, Kumkapı’da son yüzyıl içinde bazı aksların önemini yitirdiği, bazılarının ise önem kazandığı görülmektedir. Örneğin İcadiye **Caddesi** Babayiğit **Sokak** olarak, buna karşılık Merdivenli Kilise **Sokak** ise bugün Kadirga Limanı **Caddesi** olarak yeniden adlandırılmıştır.

Pervititch haritalarında sokak kaplama malzemeleri belirtilmemiştir. Kumkapı sokaklarının özgün görünümünde, İstanbul’daki benzer semtlerdeki gibi, arnavut kaldırım tipinde döşemeye sahip olduğu düşünülmüştür. Bugün, sokak döşemeleri büyük ölçüde asfalt veya bazalt küp taşlarla değiştirilmiştir. Ana caddelerin tümü asfalt kaplanmıştır. Balık lokantaları yoğun turistik bölgelerde küp bazalt taşlı bir kaplama vardır. Birkaç ara sokakta arnavut kaldırımına rastlanmıştır, ancak bu kaplamaların kaç yıl öncesine ait olduğu konusunda kesin bir kaynak yoktur.²⁸

Sokak ve caddelerin yüzey eğimleri, sokağın iki yanında uzanan oluklara doğrudur. Asfaltlanan caddelerde de bugün eğim görülebilmektedir.

Kumkapı Meydanı’nın sınırlarını tanımlayan yapı adaları ve sokaklarda büyük değişiklikler yaşanmamıştır. Ancak, meydana bakan yapıların beşi son yüzyılda değişmiştir. Meydanın doğusunda, 186 numaralı yapı adasının köşesinde yer alan iki yapı yıkılmış, yerlerine beş katlı apartmanlar yapılmıştır. Özellikle bu değişim, meydanın üçüncü boyuttaki tanımını etkilemiştir (Ek A10.).

Meydanın ortasında yer alan çeşmenin yerine yapılan fiskiyeli büyük havuz, bugün bakımsızdır ve bu nedenle çevrede oldukça kötü bir etki bırakmaktadır.

5.4.2. Ada-Parsel İlişkilerindeki Değişimler

Kumkapı’daki ada-parsel ilişkilerindeki değişim, tarihi çevrenin sürekliliğini büyük ölçüde zedelemiştir. Semtteki kagir yapılar, genellikle dar parseller üzerinde yükselmektedir. Bazı yapı adalarında, birkaç parsel birleştirilerek sokak cephe çizgisi olarak daha uzun parseller oluşturulmuştur.²⁹ Bu parsellere inşa edilen yapılar, sokak ölçeğinden farklılaşmış ve geride kalan dar cepheli kagir yapılar arasından

²⁸ Evcin Sokak’ın 1920’lerden sonra açıldığı, plan karşılaştırmasından görülmektedir. Bu sokakta bugün arnavut kaldırım döşenmiştir. Ancak, hangi tarihte döşendiği bilinmemektedir.

²⁹ Bu parsellerde inşa edilen yapılar, genellikle nitelsiz betonarme apartmanlardır.

orantısızlıklarıyla öne çıkmıştır. Bu durum için Kumkapı'daki en belirgin örnek, eski Bölge İdare Mahkemesi'nin parselidir. Yaklaşık 15 farklı parsel birleştirilerek, kapladıkları alana tek bir yapı yapılmıştır (Ek A11.).

Bazı yapı adalarında, boş alanlar parsellenerek yapılaşmaya açılmıştır. Yeni parsel düzenleri tarihi çevre ile uyumsuz biçimde, geniş sokak cephe çizgisine ve taban alanına sahiptir. Bu değişim, büyük ve çok katlı apartmanların daha rahat bir biçimde inşa edilmesine yol açmıştır.

Ada-parcel ilişkilerindeki bu büyük değişimin yanı sıra, parsel-yapı ilişkilerindeki değişimler de önem taşımaktadır. Çalışma alanındaki yapıların çoğu, arka cephelerine yapılan eklentilerle, kendi parsellerinde kalmak üzere, yapı adalarının içlerine doğru genişletilmiş ve eski bahçeler niteliksiz yapılaşmalarla doldurulmuştur. Kumkapı'da, yapı adalarının iç bölümlerinde yer almış olan büyük bir yeşil alan, bu müdahalelerle ortadan kalkmıştır.

5.5. Yapılardaki Değişimler

Kumkapı çalışma alanında yapılardaki değişimler daha çok yıkılmalar ve yeniden yapımlar, gabari ve yapı malzemelerinde ortaya çıkmıştır.

5.5.1. Yıkılmalar ve Yeniden Yapımlar

Pervititch haritaları ile karşılaştırıldığında çalışma alanındaki tarihi yapılardan yaklaşık 200'ünün yıkılarak yerlerine yeni yapılar yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yıkılan kagir yapıların parsellerinde yeniden yapımların yoğunluk gösterdiği bir bölge belirlenmemiştir. Bütün yapı adalarında dağınık düzende tarihi yapıların yerine inşa edilmiş yeni yapılarla karşılaşmaktadır.

Ahşap yapıların yerlerinde gelişen yeni yapımların alan içinde dağılımı daha belirgindir. Eski ahşap yapılar, Pervititch haritasında Kumkapı semtinin dış çeperlerinde yoğunluk göstermektedir. Bugünkü durumda ise, Çifte Gelinler Caddesi'nin kuzeybatı bölümü ve Kumluk Sokak'ın doğusunda, eski yapıların yerlerine inşa edilmiş yeni yapılar yoğundur.

5.5.2. Kat Yüksekliklerindeki Değişimler

Strüktürel açıdan oldukça dayanıklı olan kagir yapılara kat, çekme kat veya yarı kapalı sundurmalar eklenmesi, Kumkapı'daki sivil mimarlık örnekleri arasında

gözlemlenen en yaygın değişimlerdir. Pervititch haritasından, bölgedeki yapıların genellikle iki, üç veya en çok dört katlı oldukları görülmektedir. Bugün aynı yapılar incelendiğinde, büyük bir bölümünün en az bir kat daha yükseltildiği görülmektedir. Bazı örneklerde, eski bir konut üzerine birden fazla kagir veya betonarme kat eklenmiştir. Bazılarına ise, açık teras kullanımı için ahşap veya çelik sundurmalar ile çelik, ahşap, PVC profil gibi daha hafif malzemelerden niteliksiz çekme veya tam katlar eklenmiştir.

Kat eklemeler, çalışma alanı içerisinde çok belirgin bir dağılım göstermemektedir. Ancak, semtin nüfus yoğunluğu ve işlekliliği fazla olan batı bölümünde, daha yüksek gabarilerle karşılaşmıştır.

5.5.3. Yapı Malzemelerindeki Değişim

Yapım tekniklerindeki en büyük değişim, betonarme kullanımının artmasıdır. Yeni yapıların neredeyse tamamı betonarmedir. Buna karşılık, Kumkapı'daki tarihi yapıların büyük bölümü ise, yağma tuğla taşıyıcı sistemlidir. Bitişik düzendeki yapıların, deprem gibi yanal yükler altında birlikte hareket etmeleri, salınım sırasında çarpışarak, daha büyük hasar görmelerini engeller. Yapı adalarında dağınık biçimde yer alan betonarme yeni yapıların, olası bir depremde tarihi çevreye verebilecekleri zarar, yeni yapılarla strüktürel uyum sağlayamadıkları için çok daha fazla olacaktır.

Strüktürel zararların yanı sıra, yeni malzemelerin bilinçsiz kullanımları tarihi çevrenin görsel bütünlüğünü bozmaktadır. Tarihi yapılarda çimento esaslı sıvalar ve betonarme onarımlarla oldukça sık karşılaşmaktadır. Bazı ahşap cumbalar, dış yüzeyleri sıvanarak, tarihi çevre içindeki tipolojik özelliklerini yitirmiştir. Özgün cephelere kaplanmış btb, yalı baskısı görünümlü PVC panellere rastlanılmaktadır.

Ahşap pencere doğramaları alüminyum ve son yıllarda yaygınlaşan PVC profillerle değiştirilmektedir. Yine ahşap olan kapıların yerlerine niteliksiz çelik, demir, sac vb malzemelerden hiçbir özelliği olmayan metal kapılar takılmaktadır.

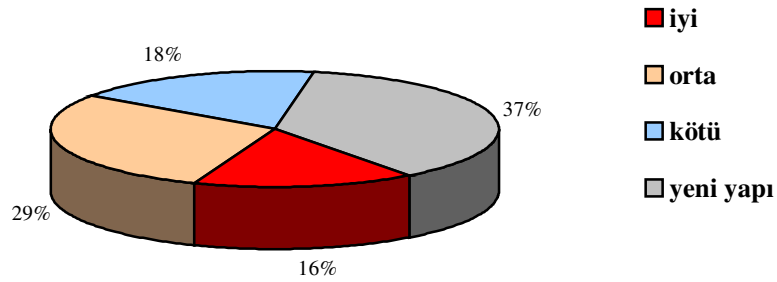
5.6. Korunmuşluk Durumunun Değerlendirilmesi

Kumkapı tarihi çevresinde, yapıların özgünlüklerini büyük ölçüde yitirdikleri görülmektedir (Şekil 5.08.). Özgünlüğünü en iyi koruyan yapıların Ermeni ve Rum kiliseleri ile Ermeni Patrikhanesi ve Kumkapı tren istasyonu yapıları olduğu gözlenmektedir. Anıtsal yapılar olmalarına karşın camiler, özgün teknikler dışında

yapım tekniklerinin ve malzemelerinin kullanıldığı onarımlar sonucunda değişmiştir. 100 yıl öncesine kadar, semt için önem taşıyan çeşmeler, bugün kendi hallerine terk edilmiş ve bakımsız durumdadırlar.

Özgünlüğünü iyi korumuş az sayıda konutun bir bölümünün terk edilmiş olduğu görülmüştür. Oysa tarihi çevreler, fiziksel sürekliliklerini ancak kent yaşamının bir parçası olarak sürdürülebilirler. Tarihi çevrenin korunması açısından çelişki içeren Kumkapı'daki bu durum, kent dokusundaki değişim açısından önemli bir sonuca işaret etmektedir: Tarihi yapılar bilinçsiz kullanımlar sonucunda karakteristik özelliklerini yitirmektedirler. Son yüzyıl içinde terk edilmiş yapıların özgünlüklerini korumalarının tek nedeni, kullanıcıları tarafından değiştirilmemiş olmalarıdır. Bu çelişkili durumdaki en büyük etken, sosyal yapıdaki değişimlerdir. Özgün kullanıcılar değiştikçe ve nüfus yoğunluğu arttıkça, yapılara gösterilen özen ve özgün kullanımlarla ilgili fiziksel çevrenin korunmuşluk yüzdesi azalmaktadır.

Korunmuşluk Durumu Analizi

Şekil 5.08. Korunmuşluk Durumu Analizi Yüzdeleri (toplam 865 yapı) (Ek A9.)

Kumkapı tarihi çevresindeki “orta derecede” özgünlüğünü koruyan yapılar, karakteristik özelliklerinin bir bölümünü kaybetmişlerdir. Bu değişimlerin başlıcaları:

Yapıların giriş cephelerinin dükkanlar için yeniden düzenlenerek özgünlüğünün bozulması ancak üst katlardaki özelliklerin korunması;

Bazı cephe açıklıklarının değiştirilmesi, ancak özgün tipolojiye sahip açıklıkların bir bölümünün korunması;

Çatı özelliklerinin değiştirilmesi, özgün katlar üzerine çekme veya kagir katlar eklenmesi;

olarak sıralanabilir. Bunlara ek olarak, yapı malzemelerindeki kayıpların fazla olduğu durumlar da özgünlüğün yitirilmesine etken olarak kabul edilmiştir.

Özgünlüğünü “kötü” derecede koruyan anıtlar ve sivil mimarlık örnekleri, dış görünüşleriyle tarihi çevrenin bir parçası olarak günümüze geldikleri anlaşılan, ancak geçirdikleri onarımlar sonucunda açıklık düzenlerinde ve yapı malzemelerinde büyük değişikliklere uğramış yapılardır. Bu yapıların önemli bir bölümünü nitelsiz restorasyonlar oluşturmaktadır. Bu restorasyonlar sonucunda, yapılar tamamen yıkılıp geleneksel yapım tekniklerinden farklı, betonarme olarak yeniden yapılmış; çıkma boyutları, kat yükseklikleri ve gabarileri değiştirilmiş; plan düzenleri yeni kullanımlara göre farklılaşmış ve bezemesel özellikleri özgünlerinin kötü kopyaları olarak taklit edilmiştir.

Kumkapı çalışma alanında incelenen 865 yapının yaklaşık 60%’ının 19. yüzyıl sonundan günümüze kadar tarihi çevrede varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu oran İstanbul’un birçok bölgesine göre yüksektir.³⁰ Ancak bu yüzde, yapılar ayrıntılı olarak incelendiğinde azalma gösterebilir. Özgünlüklerini yitiren yapılar, tarihi çevre açısından değerlerini de yitirmektedir. Tez çalışması sonucundaki analizlerde, yapıların sadece 40%’ının iyi veya orta derecede özgünlüklerini koruduğu ortaya çıkmaktadır. Bütünsel ve bilimsel tarihi çevre koruma ve restorasyon projeleri uygulanmadığı sürece, bugünkü koşullar altında, bu oran azalmaya devam edecektir.

³⁰ Büyük olasılıkla bu nedenle, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin hazırladığı en son “Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planı”nda, Kumkapı 1. derecede koruma bölgesi olarak tanımlanmaktadır.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kumkapı, 20. yüzyılın ortalarına kadar barındırdığı fiziksel çevre ve sosyal yapısıyla İstanbul'un önemli bir semti olarak varlığını sürdürmüştür. Ermeni Patrikhanesi, Meryem Ana Kilisesi ve okulları ile, Ermeniler için bir etnik merkez olma özelliğini taşımaktadır. Ancak semt, tarihi çevresini büyük ölçüde yitirmiştir.

Yapı adaları boyutlarında veya sokak genişliklerinde önemli değişimler olmamıştır. Yapı adalarında ayrıntılı incelemeler ve Pervititch haritasıyla karşılaştırmalı analizler sonucunda, ada-parcel ilişkilerinde, kat sayılarında, yapıların cephe ve plan düzenlerinde büyük değişiklikler yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Son yüzyıl içinde bazı yeşil alanların yapılaşmaya açıldığı, yapıların aynı parcel sınırları içinde ada içlerine doğru genişletildiği, arka bahçelere veya taşlıklara niteliksiz ek yapılar inşa edilerek geleneksel bahçe kullanımının ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Ada-parcel ilişkisinde gerçekleşen ve tarihi dokuyu en fazla parçalayan değişim, Kumkapı semtine özgü, dar cepheli yapıların yıkılıp parsellerinin birleştirilmesiyle geniş cepheli ve yüksek yeni yapıların inşa edilmesidir. Kat sayılarındaki değişimler, bölgede nüfus yoğunluğunun artması ile bütün semtte yaygın bir bozulma olarak belirlenmiştir. Yapılarda, kat eklentilerine bağlı olarak, özgün çatı bütünlükleri ve çatıların biraraya gelişleri bozulmuştur.

Kumkapı'da, kagir yapı stokunun dayanıklılığı ile günümüze kadar varlıklarını sürdüren sivil mimarlık örnekleri cumba, pencere, kapı ve bezemesel özelliklerinde değişimler geçirmiş, özensiz kullanımlar sonucunda yıpranmış ve soba boruları, antenler, kablolar, sundurmalar, saçaklar gibi kullanımlara bağlı niteliksiz eklerle geleneksel görünümünden uzaklaştırılmıştır.

Özgün tasarımları tek bir aile için yapılan konutların bugün çok sayıda aile veya işyeri tarafından bölümlere ayrılıp plan bütünlüğü bozularak, oda veya kat olarak kiraya verildiği görülmektedir.

Kumkapı'daki kentsel değişimin belgelenmesinde, güncel durumun Pervititch haritalarıyla karşılaştırılması ile son yüzyıl içinde yaşanan değişimler ortaya koyulmuştur. Tarihi çevrenin korunması açısından çıkan sonuç olumlu olmaktan çok uzaktır. İstanbul tarihi yarımadasında, sit alanı içinde bir yerleşim olan Kumkapı'nın gün geçtikçe yok olması ve bu sürece bütüncül bir yaklaşımla müdahale edilmemesi bozulmanın önümüzdeki dönemlerde hızlanacağına işaret etmektedir.

Bu çalışmada Kumkapı semtinin gelecek kuşaklara aktarımı açısından olumsuz bir izlenim elde edilmiş olmasına karşın, özellikle seçilen yapı adalarında ayrıntılı incelemelerle, İstanbul'da yitirilmekte olan tarihi dokuların ve değişimin belgelenmesi adına olumlu bir sonuca ulaşılmıştır.

Jacques Pervititch tarafından 20. yüzyılın başında yangın risklerini belirlemek için hazırlanan ayrıntılı haritalar, İstanbul kentinin tarihsel sürecine ışık tutacak çok önemli bir kaynaktır. Kentsel koruma çalışmalarında, Pervititch haritalarının hazırlandığı bütün bölgeler için kaybolmuş kent dokusunun izleri ve var olan kent dokusunun değişimlerini belgelemek olasıdır.

Tarihi çevrede sürekliliğin izlerinin okunması ve bu izlerin bilimsel bir belgelemeyle gelecek kuşaklara aktarılması, hızla kaybolan İstanbul kenti için zaman kaybetmeden yapılması gereken bir çalışmadır.

KAYNAKLAR

1989. Limanlar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.5. s.214-217, Tarih Vakfı, İstanbul.
1989. Pervititch Planları, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.6. s.247-248, Tarih Vakfı, İstanbul.
1989. Surlar- Marmara Surları, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7. s.76-77, Tarih Vakfı, İstanbul.
1990. İstanbul Haritaları Ortaçağdan Günümüze, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul
- Akın, N.**, 1989. Kumkapı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.5. s. 120-121, Tarih Vakfı, İstanbul
1999. Kumkapı: Tarihsel bir kesit, *Arredamento-Mimarlık*, sayı:5, s.68-76.
- 2001, İstanbul Kent Tarihi Açısından Önemli Bir Kaynak, Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki, İstanbul.
- Batur, A.**, 1985. Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.4. s. 1038-1067, İstanbul.
- Batur, A., Yücel, A. ve Fersan, N.**, 1979. İstanbul'da Ondokuzuncu Yüzyıl Sıra Evleri "Koruma ve Yeniden Kullanım için Monografik bir Araştırma", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, cilt 5, sayı 2, Ankara.
- Cezar, M.**, 1963. Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler, *Türk Sanatı ve Tarihi Araştırma ve İncelemeleri Ayrı Basım*, Berksoy Matbaası, İstanbul.

- Demircanlı, Y.Y.**, 1989. İstanbul Mimarisi için Kaynak olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Vakıflar Bankası Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- Denel, S.**, 1982. Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri (Nizamnameler), Ankara.
- Dişören, E.**, 1989. Nişancı Mehmed Paşa Camii, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.6. s.87, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Egemen, A.**, 1993. İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Güvenç, M.**, 1999. Pervititch haritaları: İstanbul için Bitmemiş bir Araştırma Projesi, Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, s. 12-19, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gyllius, P.**, 1997. İstanbul'un Tarihi Eserleri, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Haskan, N.**, 1995. İstanbul Hamamları, Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü Yayınları, İstanbul.
- İnciyan, P.Ğ.**, 1976. 18. Asırda İstanbul, Baha Matbaası, İstanbul.
- Karaca, Z.**, 2001. İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, s. 191-201, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karakaya, E.**, 1989. Nişancı Hamamı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.6. s. 83, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Koçu, R.E.**, 1981. Yangın Var!.. İstanbul Tulumbacıları, Ana Yayınevi, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1998. Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kömürciyan, E.Ç.**, 1988. İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul.
- Mantran, R.**, 1986. 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Ankara.
- Müller-Wiener, W.**, 2002. İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
2003. Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Naza, E.**, 1989. Çadırcı Mescidi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.2, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Ödekan, A.**, 2001. Belleğimin Haritası Pervititch, Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki, İstanbul
- Öz, T.**, 1987. İstanbul Camileri, I. Cilt s.35, 40, 76, 111, 145, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Pamukciyan, K.**, 1989. Ermeniler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 s. 190-194, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Sabancığlu, M.**, 2001. Haritaların Kullanım Alanlarına Dair Birkaç Not, Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki, İstanbul.
1999. Jacques Pervititch ve Haritaları, Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, s. 21-24, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sağdıç, Z.**, 2001. Sıra Ev Kavramının İncelenmesi ve Osmanlı Mimarisi'nde Akaretler Sıra Ev Grubunun Yeri ve Önemi, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Seropyan, V.**, 1989. Asdvadzadzin (Surp) Kilisesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.1 s. 341-342, Tarih Vakfı, İstanbul.
1989. Bezciyan, Artin, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.2 s.223-224, Tarih Vakfı, İstanbul.
1989. Ermeni Basımevleri, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 s.181-183, Tarih Vakfı, İstanbul.
1989. Ermeni Kiliseleri, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 s.183-184, Tarih Vakfı, İstanbul.
1989. Ermeni Kültür Kurumları, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 s.184-185, Tarih Vakfı, İstanbul.
1989. Ermeni Mezarlıkları, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 s.185, Tarih Vakfı, İstanbul.
1989. Ermeni Okulları, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 s.187, Tarih Vakfı, İstanbul.

1989. Ermeni Patrikliği, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 s.188, Tarih Vakfı, İstanbul.
1989. Ermenice Basın, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 s. 188-190, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Talasoğlu, A.**, 1989. Halil Çevgân Çeşmesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 s.512, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Tanışık, İ.H.**, 1943. İstanbul Çeşmeleri, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Tanman, B.**, 1989. Muhsine Hatun Mescidi ve Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.5. s.495, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Tekeli, İ.**, 1989. Haritalar, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3. s. 556-560, Tarih Vakfı, İstanbul
1999. İnsanın Çevresini Bilme, Denetleme ve Yorumlama Aracı Olarak Haritalar, Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, s. 7-9, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Topçu, H.**, 2004. A Historic-Contextual Approach for the Identification of the Built Heritage in Historic Urban Areas: Case of Galata District in Istanbul, *Doktora Tezi*, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Tuğlacı, P.**, 1992. İstanbul Ermeni Kiliseleri, İstanbul.
- Jacques Pervititch Haritaları**, Beyazıt-Nişanca bölgesi, 1/500 paftalar no. 6-8, 12-16, 1/2000 ölçekli anahtar paftası, İstanbul Atatürk Kitaplığı Dijital Haritalar Arşivi.

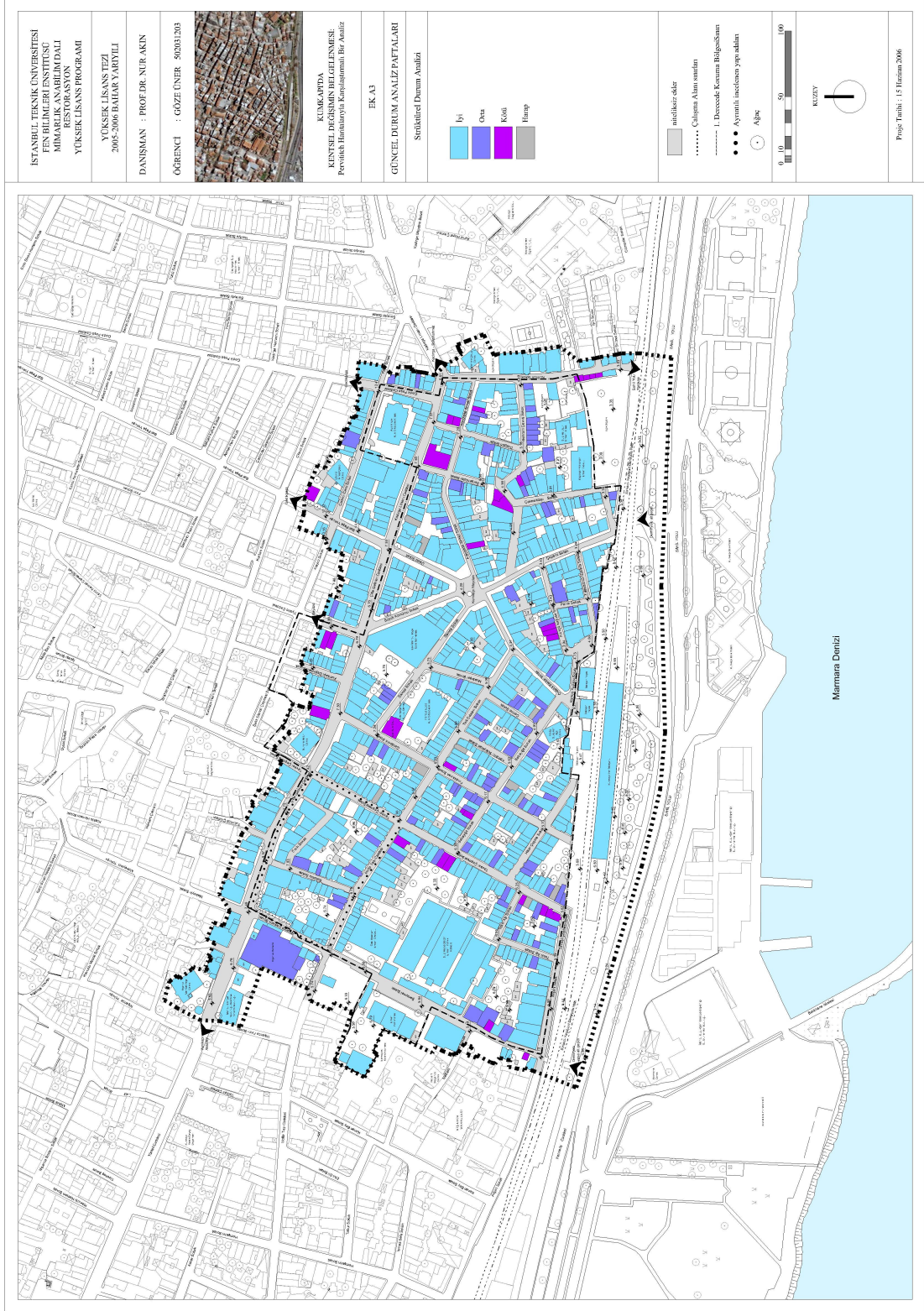
EKLER

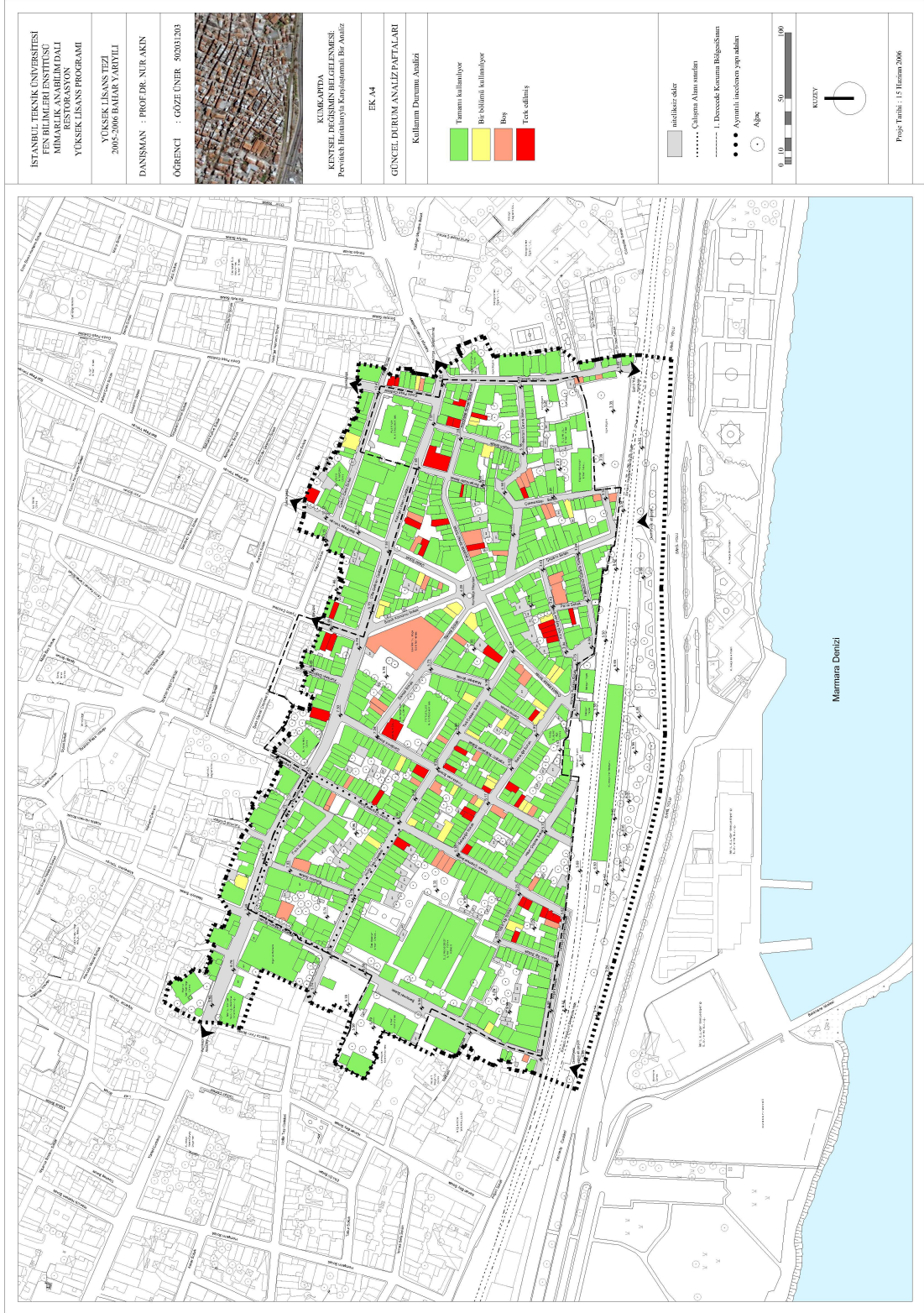
Ek A: Güncel Durum Analiz Paftaları

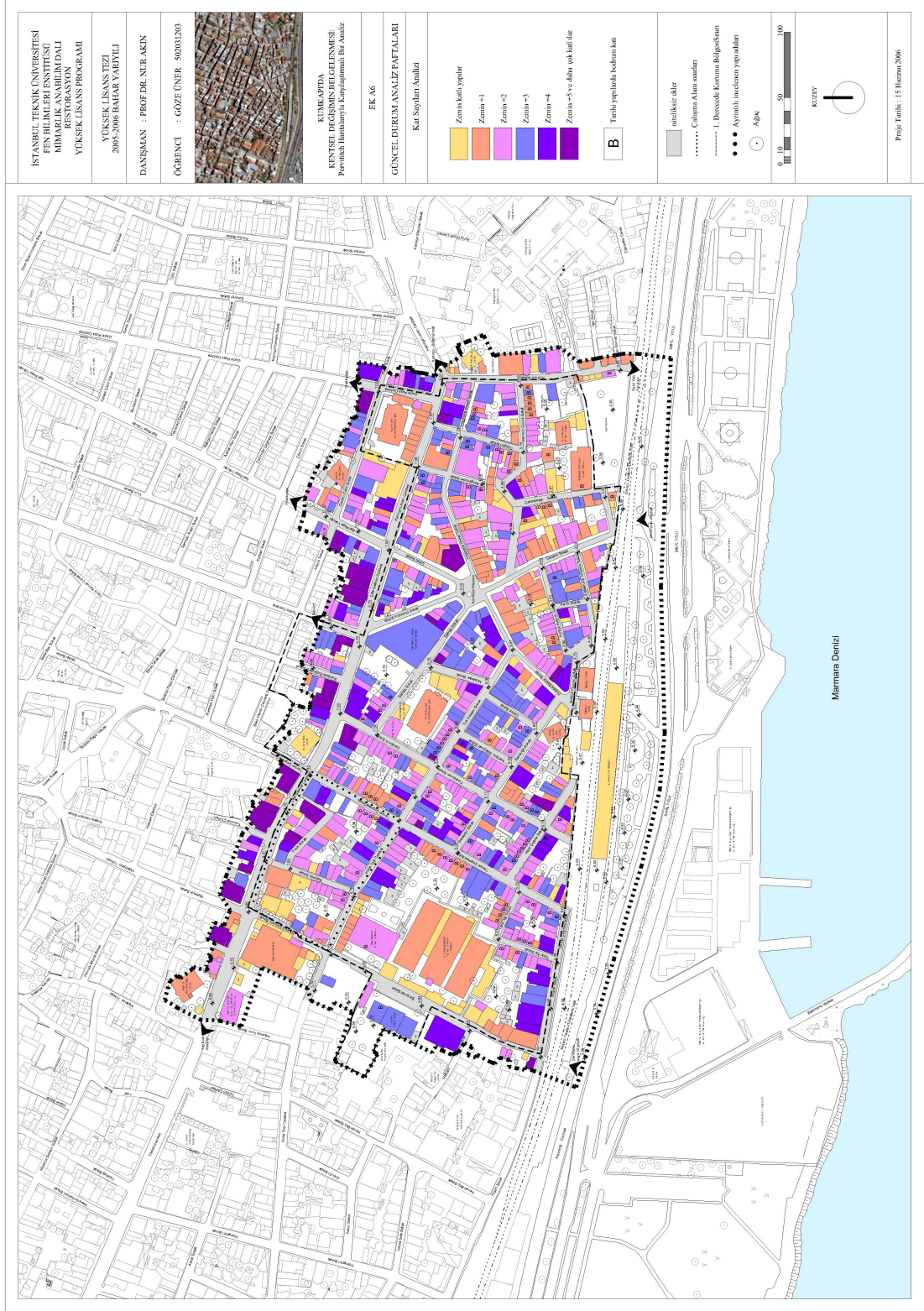
Ek B: Pervititch Haritaları Kumkapı Bölgesi ile İlgili Paftalar

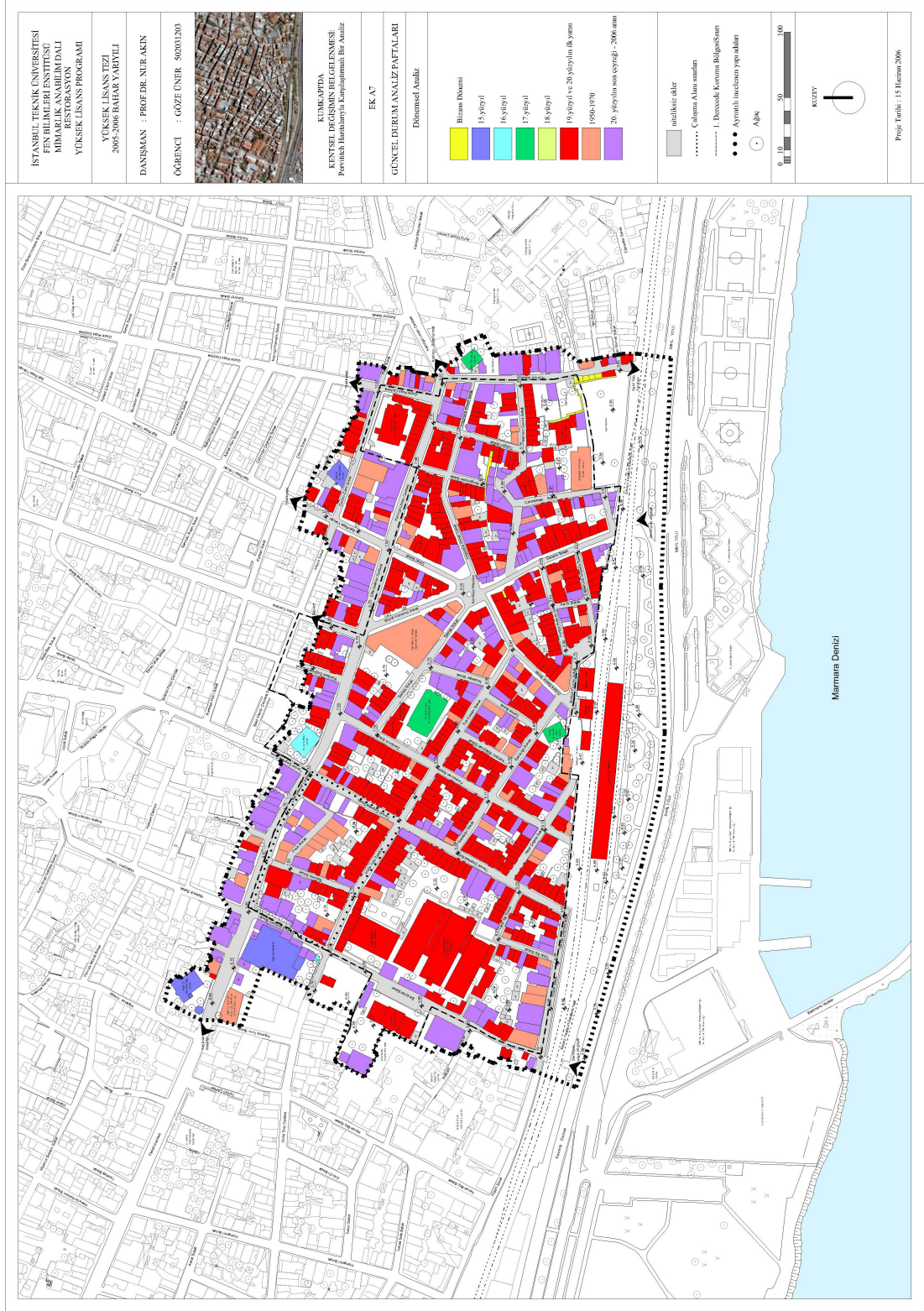
Ek C: Karşılaştırmalı Analiz Paftaları

EK B2

Pervititch Haritaları, “Beyazıt-Nişanca” Bölgesi

1/2000 Ölçekli Anahtar Pafta

EK B3

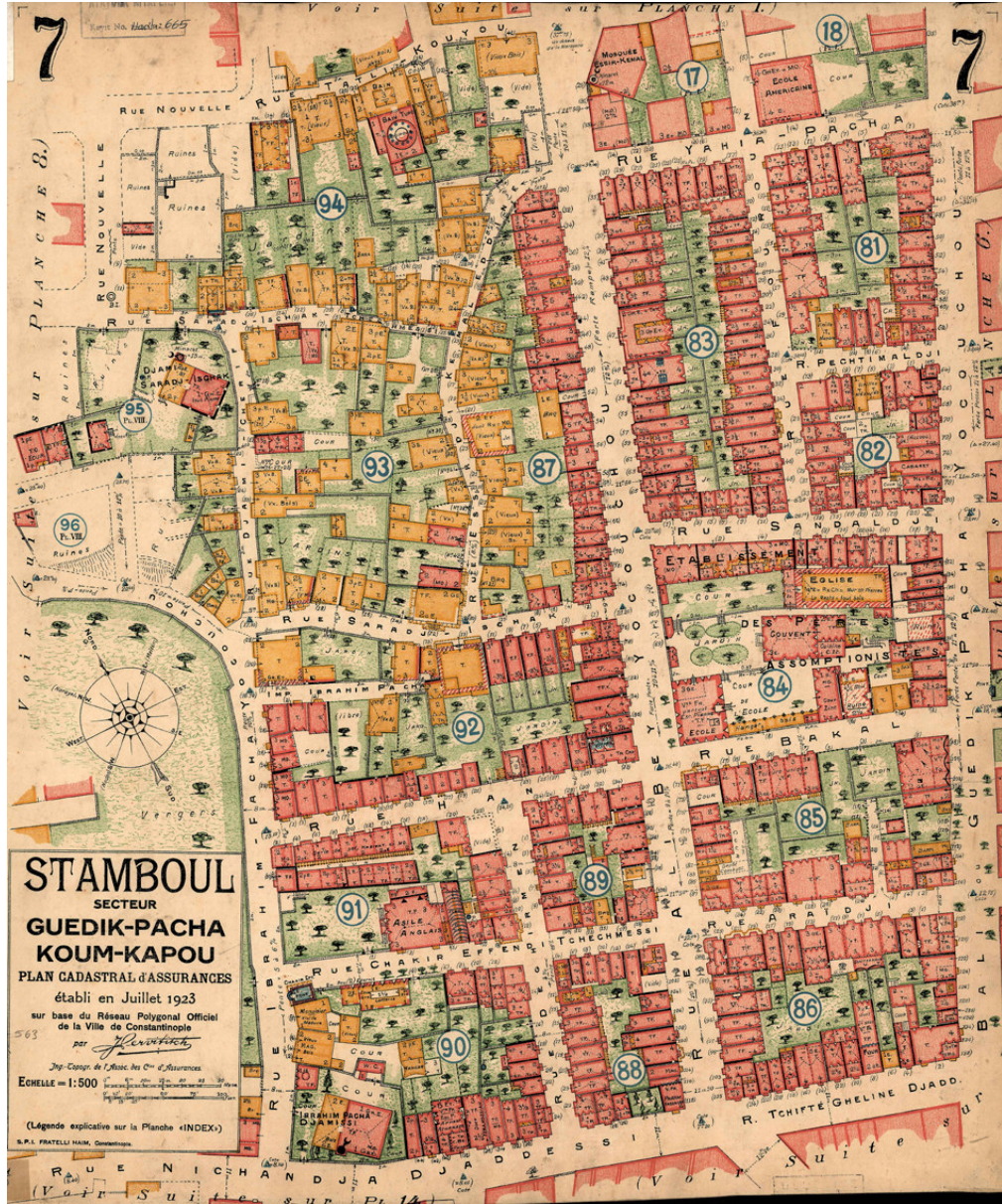
Pervititch Haritaları, “Beyazıt-Nişanca” Bölgesi

1/500 Ölçekli 6 Numaralı Alt Pafta

EK B4

Pervititch Haritaları, “Beyazıt-Nişanca” Bölgesi
1/500 Ölçekli 7 Numaralı Alt Pafta

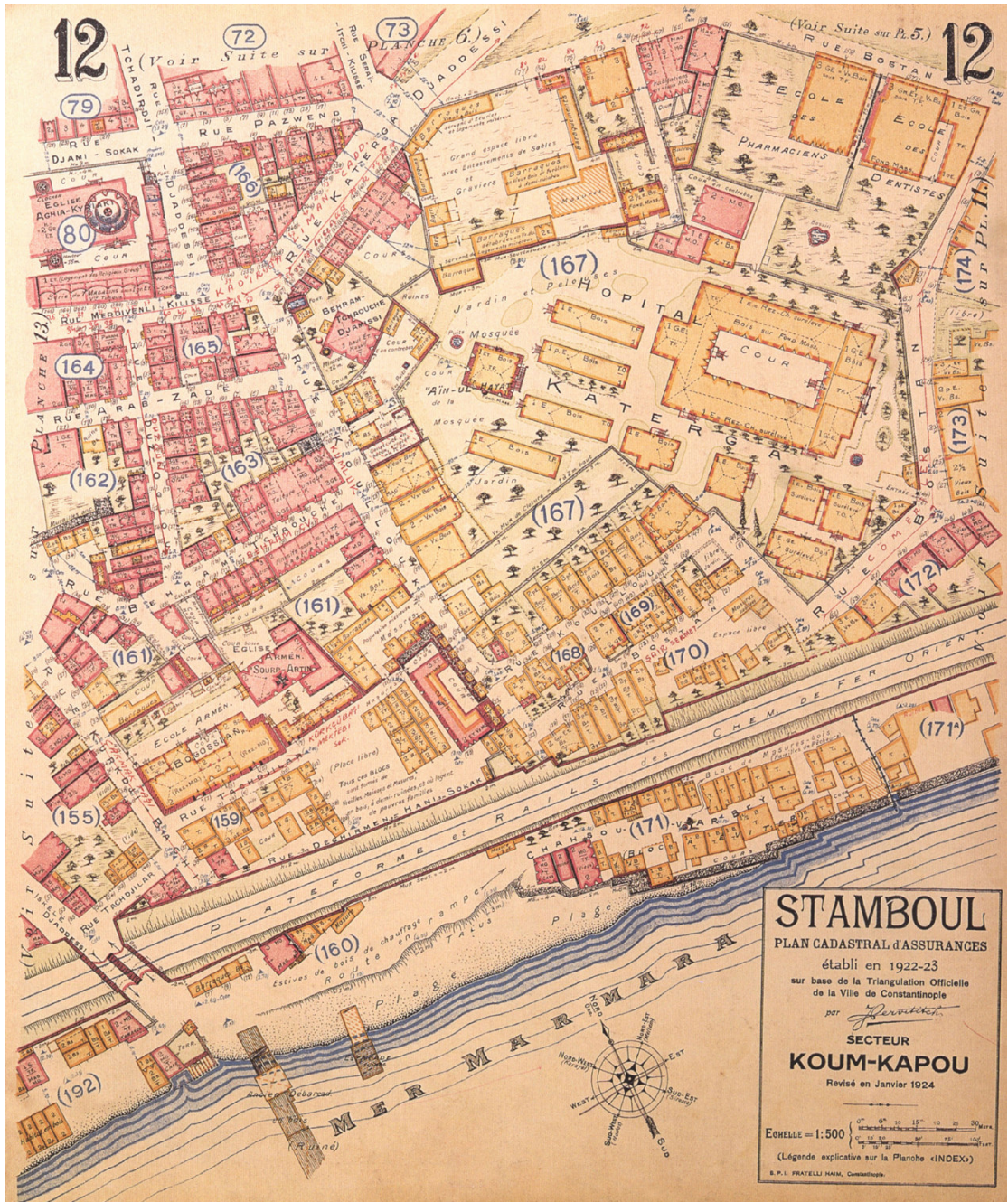
EK B5

Pervititch Haritaları, “Beyazıt-Nişanca” Bölgesi
1/500 Ölçekli 8 Numaralı Alt Pafta

EK B6

Pervititch Haritaları, “Beyazıt-Nışanca” Bölgesi
1/500 Ölçekli 12 Numaralı Alt Pafta

Pervititch Haritaları, “Beyazıt-Nişanca” Bölgesi
1/500 Ölçekli 13 Numaralı Alt Pafta

EK B8

Pervititch Haritaları, “Beyazıt-Nişanca” Bölgesi
1/500 Ölçekli 14 Numaralı Alt Pafta

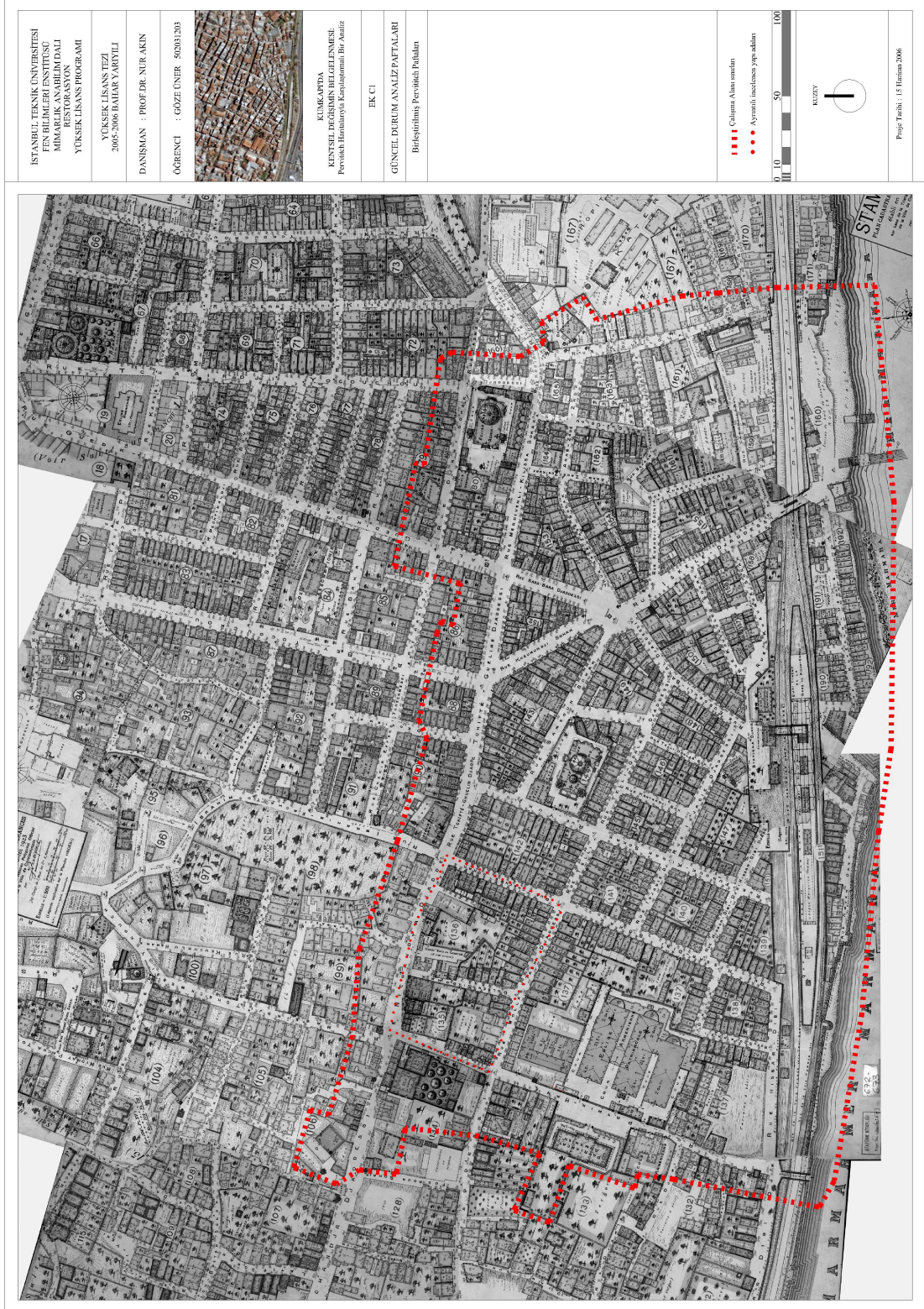
EK B9

Pervititch Haritaları, “Beyazıt-Nişanca” Bölgesi
1/500 Ölçekli 15 Numaralı Alt Pafta

Pervititch Haritaları, “Beyazıt-Nişanca” Bölgesi
1/500 Ölçekli 16 Numaralı Alt Pafta

This is a detailed architectural site plan of a residential development. The plan shows a grid of plots, many of which are colored in red, yellow, and blue, likely indicating different building types or phases. The plan includes labels for streets (RUE), courtyards (COUR, COURS), and gardens (JARDIN). A large central area is labeled 'Dépôt Bois de Construct. (à ciel ouvert.)'. The plan is oriented with North at the top.

ÖZGEÇMİŞ

Göze Üner 1978’de Ankara’da dünyaya geldi. 1996 yılında Tarsus Amerikan Koleji’nden mezun olduktan sonra, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nde başladığı eğitimini 2000 yılında tamamladı. 2000-2001 döneminde Università per Stranieri di Siena’da İtalyanca eğitimi aldı. Türkiye’ye döndükten sonra özel proje bürolarında tasarımcı mimar olarak çalıştı. 2003 Güz yarısında İstanbul Teknik Üniversitesi Restorasyon Yüksek Lisans Programı’na kabul edildi. 2005 sezonunda Burdur’da Sagalassos antik kenti arkeolojik konservasyon ekibinde çalıştı. 2004 yılında Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi’nin İstanbul Mimarlık Rehberi projesinde çalışmaya başladı. Halen aynı yerde çalışmalarını sürdürmektedir.